

**ÜNİTER DEVLET İLKESİ İLE ÖZERKLİK
BAĞLAMINDA NAHÇIVAN ÖZERK
CUMHURİYETİ'NİN STATÜSÜ**

**2022
YÜKSEK LİSANS TEZİ
KAMU YÖNETİMİ ABD**

Hasret TÜRKAN

**Danışman
Prof. Dr. Ali ASKER**

**ÜNİTER DEVLET İLKESİ İLE ÖZERKLİK BAĞLAMINDA NAHÇIVAN
ÖZERK CUMHURİYETİ'NİN STATÜSÜ**

Hasret TÜRKAN

Prof. Dr. Ali ASKER

T.C.

Karabük Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Kamu Yönetimi Anabilim Dalında

Yüksek Lisans Tezi

Olarak Hazırlanmıştır

KARABÜK

Ağustos 2022

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	1
TEZ ONAY SAYFASI	4
DOĞRULUK BEYANI	5
ÖNSÖZ	6
ÖZ.....	7
ABSTRACT.....	8
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ	9
ARCHIVE RECORD INFORMATION	10
KISALTMALAR	11
ARAŞTIRMANIN KONUSU	12
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	12
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	12
ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ/ PROBLEM.....	12
KAPSAM VE SINIRLILIK/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	13
BİRİNCİ BÖLÜM	14
NAHÇIVAN ÖZERK CUMHURİYETİ'NİN TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ... 14	
1.1. Nahçıvan Tarihinin Gelişim Süreçleri ve Dönemler	14
1.1.1. Nahçıvan'ın Kısa Tarihi	14
1.1.2. Eski Çağlarda Nahçıvan	15
1.1.3. Orta Çağ Döneminde Nahçıvan.....	17
1.1.3.1. İslamiyet Döneminde Nahçıvan.....	17
1.1.3.2. Türk Hakimiyet Döneminde Nahçıvan.....	18
1.1.4. Yeni Çağ Döneminde Nahçıvan	20
1.2. Çarlık Dönemi Nahçıvan	21
1.2.1. Türkmençay Antlaşması'nın Nahçıvan Üzerindeki Etkisi.....	21
1.2.2. Çarlık Döneminde Nahçıvan'ın Göç Politikası	26
1.2.3. Çarlık Dönemindeki Siyasi Faaliyetler	27
1.3. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Döneminde Nahçıvan (1918-1920)	29

1.3.1. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Öncesi Gelişen Olaylar	29
1.3.2. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin Kuruluşu	31
1.3.3. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin Yıkılışı.....	33
1.3.4. Nahçıvan Aras Türk Cumhuriyeti	34
1.4. Nahçıvan'ın Özerklik Statüsünün Tanınması	36
1.4.1. Gümrü Antlaşması.....	36
1.4.2. Moskova Antlaşması	40
1.4.3. Kars Antlaşması	42
1.5. Nahçıvan'ın Bugünkü İdari Taksimatı (Şehir ve İlçeler).....	45
1.5.1. Nahçıvan Şehri.....	45
1.5.2. Babek Rayonu	47
1.5.3. Sederek Rayonu	48
1.5.4. Şerur Rayonu	50
1.5.5. Şahbuz Rayonu	50
1.5.6. Kengerli Rayonu	51
1.5.7. Culfa Rayonu	52
1.5.8. Ordubad Rayonu	52
İKİNCİ BÖLÜM.....	54
ÜNİTERLİK İLKESİ VE NAHÇIVAN ÖZERK CUMHURİYETİ'NİN HUKUKİ STATÜSÜ	54
2.1. Devlet Yönetim Şekilleri Olarak Üniter ve Federal Devletler.....	54
2.1.1. Devlet Şekilleri.....	54
2.1.1.1. Üniter Devlet.....	55
a. Merkezden Yönetim	56
b. Merkezden Yönetimin Olumlu ve Olumsuz Yönleri.....	58
c. Yetki Genişliği	60
d. Yerinden Yönetim	61
e. Yerinden Yönetimin Olumlu ve Olumsuz Yönleri	62
2.1.1.2. Federal Devlet.....	65
a. Federal Cumhuriyetler.....	68
b. Federal Monarşiler	69

c. Federal Devletlerin Olumlu ve Olumsuz Yönleri.....	70
2.2. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin Özerklik Statüsünün Temelleri	72
2.3. Azerbaycan Anayasası'na Göre Nahçıvan'ın Özerklik Statüsü	72
2.4. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin Anayasası.....	74
2.5. Nahçıvan Anayasası'nın Genel Hükümleri.....	76
2.5.1. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin Statüsü	76
2.5.2. Özerkliğin Temelleri	78
2.5.3. Başkenti ve Devlet Sembolleri.....	79
2.5.4. Vatandaşların Oy Hakkı	80
2.5.5. Devlet Gücünün Kötüye Kullanılmasının Kabul Edilemezliği	80
2.6. Kuvvetler Ayrılığı.....	81
2.6.1. Azerbaycan ve Nahçıvan Anayasaları'nda Kuvvetler Ayrılığı.....	81
2.6.2. Yasama	82
2.7.2.1. Âli Meclisinin Görev ve Yetkileri.....	83
2.7.2.2. Milletvekillerinin Seçilmesi.....	84
2.7.2.3. Milletvekillerinin Dokunulmazlığı ve Görevden Alınması	85
2.7.2.4. Yasama Teşebbüsünde Bulunma Hakkı.....	86
2.6.3. Yürütme	87
2.6.4. Yargı.....	89
2.7.4.1. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Mahkemesi.....	89
2.7.4.2. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Savcılığı.....	91
2.7. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin En Üst Yetkilisi	91
2.7.1. Âli Meclis Başkanı'nın Seçilme Şartları ve Görevden Alınması	92
2.7.2. Âli Meclis Başkanı'nın Yetkileri.....	93
2.8. Temel Hak ve Özgürlükler	96
SONUÇ	100
KAYNAKÇA.....	105
İNTERNET KAYNAKLARI.....	112
EKLER	116
RESİMLER.....	138
ÖZGEÇMİŞ	153

TEZ ONAY SAYFASI

Hasret TÜRKAN tarafından hazırlanan “ÜNİTER DEVLET İLKESİ İLE ÖZERKLİK BAĞLAMINDA NAHÇIVAN ÖZERK CUMHURİYETİ’NİN STATÜSÜ” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Ali ASKER

.....

Tez Danışmanı, Uluslararası Siyaset ABD

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Kamu Yönetimi Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 25/08/2022

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Abdülazim İBRAHİM (KBÜ)

.....

Üye : Prof. Dr. Ali ASKER (KBÜ)

.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ali Samir MERDAN (ÇAKÜ)

.....

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Doç. Dr. Müslüm KUZU

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntılarım intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Hasret TÜRKAN

İmza :

ÖNSÖZ

Tez konusunun belirlenmesi ve hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen, tez sürecim boyunca her türlü desteği sunan ve karşılaştığım zorlukları aşmamda yardımcı olan danışman hocam Sayın Prof. Dr. Ali ASKER'e teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Teze dair değerli yorumlarını esirgemeyen sayın jüri üyeleri Dr. Öğr. Üyesi Abdülazim İBRAHİM ve Dr. Öğr. Üyesi Ali Samir MERDAN hocama teşekkür ederim. Ayrıca, tez yazımı konusunda beni her zaman cesaretlendiren Yasin TÜRKAN'a teşekkür eder, eğitimim boyunca maddi ve manevi desteğini esirgemeyen kıymetli aileme gönülden sevgilerimi sunarım.

Hasret TÜRKAN

ÖZ

Nahçıvan toprakları çok eski zamanlardan beri birçok devletin ilgi odağı olmuştur. Bölge, gerek stratejik yapısı gerekse de verimli toprakları nedeniyle sürekli el değiştirmek durumunda kalmıştır. Yakın geçmişe kadar Sovyetler Birliği çatısı altında, Azerbaycan SSC sınırları içinde yer alan Nahçıvan, 1991'de bağımsızlığını yeniden kazanan Azerbaycan Cumhuriyeti sınırları içinde özerk cumhuriyet olarak varlığını sürdürmektedir.

Tarih boyunca Azerbaycan ülkesinin bir parçasını oluşturmasına rağmen Nahçıvan toprakları işgalci Ermenistan devletinin ilgi odağında yer almıştır. 20. yüzyılın başlarında Güney Kafkasya'da sınırlar belirlendiği sırada, Ermenistan, asılsız bir şekilde bu toprakların kendisine ait olduğunu ileri sürerek Nahçıvan'ın kendisine bağlanmasını istemiştir. Bu nedenle sürekli olarak Nahçıvan'a karşı katliamlar yapmış ve bu toprakların kendisine geçmesi için çabalamıştır. Ermenistan'ın saldırgan siyasetini durdurmak amacıyla Türkiye, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin kurulmasında öncülük etmiş, ilerleyen tarihlerde bu statüsünün değişmemesi konusunda hassas bir politika izlemiştir.

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin Anayasası'nın temelini Azerbaycan Anayasası oluşturmaktadır. Azerbaycan Anayasası'nın 134-141. maddelerinde Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nden bahsederken Nahçıvan'ın siyasi konumu açıkça özerk bir devlet olarak belirlemiştir. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin Anayasası ve kanunları Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kanunlarına, Anayasasına, Cumhurbaşkanı'nın ve Bakanlar Kurulu'nun kararlarına aykırı olamaz.

Görüldüğü gibi Azerbaycan Cumhuriyeti üniter bir devlet olmasına rağmen bünyesinde özerk bir cumhuriyet vardır. Nahçıvan'ı diğer özerk devletlerden ayıran en önemli fark ise bağlı olduğu Azerbaycan ile herhangi bir kara bağlantısı bulunmamasıdır. Tez çalışması, Nahçıvan'ın üniter devlet içindeki özerk konumunu ele almaktadır. Çalışmada Nahçıvan tarihinden, özerkliğinin esasları, siyasi, hukuki yapısı ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin üniterlik ilkesinden bahsedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Anayasa; Azerbaycan; Nahçıvan; Özerklik; Üniterlik.

ABSTRACT

Territories of Nakhchivan have been the center of attraction for many states since ancient times. Due to their strategic structure and productive soils region, had to pass into other hands constantly. Nakhchivan, which was under the reign of the Soviet Union and within the borders of the Azerbaijan USSR until recently, continues its existence as an autonomous republic within the borders of the Azerbaijan Republic, which regained its independence in 1991.

Although Nakhchivan land have been a part of Azerbaijan throughout history, it has been the focus of attention of the occupying Armenian state. At the beginning of the 20th century, when the borders were determined in the South Caucasus, Armenia unjustly claimed that these lands belonged to it and wanted Nakhchivan to be annexed to it. In order to stop the invader policy of Armenia, Turkey pioneered the establishment of the Nakhchivan Autonomous Republic and followed a sensitive policy in order to would this status unchanged in the future

The Constitution of the Nakhchivan Autonomous Republic is the basis of the Constitution of Azerbaijan and the Nakhchivan Autonomous Republic is mentioned between 134th and 141th articles of the Constitution of Azerbaijan. In the Constitution of Azerbaijan, the political position of Nakhchivan was clearly determined as an autonomous state. The Constitution and laws of the Nakhchivan Autonomous Republic cannot be contrary to the laws of the Azerbaijan Republic, its Constitution, the decisions of the President and the Cabinet of Ministers.

As can be seen, although the Republic of Azerbaijan is a unitary state, it has an autonomous republic. The most important difference that distinguishes Nakhchivan from other autonomous states is that it does not have any land connection with Azerbaijan, to which it is officially connected. The thesis study deals with the autonomous position of Nakhchivan within the unitary state. In the study, the history of Nakhchivan, the principles of its autonomy, its political and legal structure and the unitary principle of the Republic of Azerbaijan are mentioned.

Keywords: Constitution; Azerbaijan; Nakhchivan; Self-Government; Unitarity.

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Üniter Devlet İlkesi ile Özerklik Bağlamında Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin Statüsü
Tezin Yazarı	Hasret TÜRKAN
Tezin Danışmanı	Prof. Dr. Ali ASKER
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	2022
Tezin Alanı	Kamu Yönetimi
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	153
Anahtar Kelimeler	Anayasa; Azerbaycan; Nahçıvan; Özerklik; Üniterlik

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Status Of Nakhchivan Autonomous Republic In The Context Of Unitary State Principle And Self-Government
Author of the Thesis	Hasret TÜRKAN
Advisor of the Thesis	Prof. Dr. Ali ASKER
Status of the Thesis	Master's Thesis
Date of the Thesis	2022
Field of the Thesis	Public Administration
Place of the Thesis	KBU/LEE
Total Page Number	153
Keywords	Constitution; Azerbaijan; Nakhchivan; Self-Government; Unitary.

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
An	: Anayasa
Az	: Azerbaycan
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
Çev	: Çeviren
M.Ö.	: Milattan Önce
md.	: madde
Nah	: Nahçıvan
s.	: sayfa numarası
ss.	: sayfa aralıkları
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
vb.	: ve benzeri
vs.	: ve saire

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Tez çalışmasında Azerbaycan Cumhuriyeti sınırları içinde yer alan Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin özerk statüsü üniter devlet ve özerklik bağlamında incelenmiştir.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Nahçıvan özerk bir devlet gibi nitelendirilse de aslında Azerbaycan ile bir bütündür ve Azerbaycan'da geçerli olan bütün hukuk kuralları Nahçıvan'da da geçerlidir. Nahçıvan'ın özerklik statüsünün temelleri Azerbaycan Anayasası'nda yer almaktadır. Azerbaycan için Nahçıvan ne kadar önemliyse stratejik, tarihi ve kültürel açılarından Türkiye için de bir o kadar önemlidir. Günümüzde bile Nahçıvan'ı kapsamlı bir şekilde ele alan kaynakların pek fazla olmaması, belirtilmesi gereken hususlardan biridir. Tarih araştırmaları kapsamında Azerbaycan'ın gölgesinde kalan Nahçıvan, araştırmacıların pek fazla ilgisini çekmemektedir. Özellikle özerklik statüsünün ele alınması ve anayasal konumu ile ilgili kaynaklar oldukça yetersizdir. Nahçıvan'ın özerklik statüsünün incelenmesi ile beraber Nahçıvan ve Azerbaycan anayasalarının karşılaştırılmasının yapılması da çalışmada bir bütünlük oluşturulması bakımından önem arz etmektedir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Tez çalışmasının hazırlanmasında tarama-inceleme yöntemi esas alınarak, tarihi ve siyasi olayların değerlendirilmesi yapılmış ve olayların tarihsel yönü ele alınarak aralarındaki mantıksal bağlar tespit edilmeye çalışılmıştır. Konu ile ilgili olarak Türkçe ve Azerbaycan Türkçesi kaynaklarının kapsamlı bir şekilde taraması yapılmış, az da olsa İngilizce kaynaklardan yararlanılmıştır.

ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ/ PROBLEM

Araştırmada iki hipotez belirlenmiştir. İlk olarak Nahçıvan'ın bir siyasi ve idari yapı olarak tarih boyunca süregelen olmasıdır. İkinci olarak Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, "devlet" olarak nitelendirilse de Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ayrılmaz bir başasını oluşturan özerk bir bölgedir.

KAPSAM VE SINIRLILIK/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Tez çalışmasında eski çağlardan bu günlere kadar olan Nahçıvan tarihi anahatlarıyla incelenmeye çalışılmıştır. Genellikle, kapsam açısından 20. yüzyılın sonlarına ağırlık verilmiştir. Çalışma sırasında oluşan pandemi koşulları nedeniyle arşiv araştırmaları yapılması zorlaşmış, kütüphanelerin uzun süre kapalı kalmasına bağlı olarak tez çalışmasının daha yavaş ilerlenmesine sebep olmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

NAHÇIVAN ÖZERK CUMHURİYETİ'NİN TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ

1.1. Nahçıvan Tarihinin Gelişim Süreçleri ve Dönemler

1.1.1. Nahçıvan'ın Kısa Tarihi

Nahçıvan tarihi çok eskiye dayanan yerleşim yerlerinden biridir; tarihi M.Ö. 1539 yılına kadar dayanır. Halk etimolojisi ve tarihi kaynaklara göre “Nahçıvan”, “Nakşicihan” yani “dünyanın deseni/dekorasyonu” kelimelerinden türemiştir. Şehrin ismi hakkındaki ilk kaynak 2. yüzyılda Batlamyus tarafından yazılmış olan coğrafya kitabıdır. Bu eserde ismi “Naksuana” olarak geçer.¹ Yine başka bir kaynağa göre Nahçıvan ismi Farsça “negşecehan” sözcüğüyle “dünyanın süsü” anlamına gelmektedir. Ünlü bir seyyah olan Evliya Çelebi Seyahatname adlı eserinde bu görüşü savunmuştur.² Nahçıvan kelimesi aynı zamanda “mucizevi ve güzel sular ülkesi” ve “şifalı maden suları ülkesi” olarak da yorumlanmaktadır.³ Bir diğer görüş ise yine çok eskilere dayanan Nuh Tufanı ile ilgilidir. Nuh peygamberin gemisi Nahçıvan şehrinin sınırları içinde bir karaya sabitlenmiş (Gamigaya) ve gemide yaşayan canlılar buraya yerleşerek hayat bulmuşlardır. Bu görüşe göre Nahçıvan şehri “nah” “çı” “van” sözcüklerinin birleşmesiyle oluşmuştur. “Nah” Nuh peygamberin adının ilk hecesiyle, “çı” Türkçede isimden isim yapan yapım eki ve “van” da eski Persce yer anlamlarında kullanılmaktadır.⁴ Bunun dışında Nahçıvan, Nuhçıvan (Nuh taraftarlarının meskeni, Nuh’un diyarı) anlamlarına da gelmektedir.⁵

Tarihi kaynaklara göre Nahçıvan'ın Türkleşmesi ise İskitler ve Hazarlar dönemine kadar uzanmaktadır.⁶ Azerbaycan'da yaygın olan inanışa göre Nuh

¹ Hüsamettin M. Karamanlı, “Nahçıvan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/nahcivan> [Erişim Tarihi: 24.11.2020].

² Sultan Ruhan Kurtbeyoğlu, *Iğdır ve Nahçıvan Ağzının Karşılaştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, (Kars: Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011), s.20.

³ *Naxçıvan Muxtar Respublikası*, <http://www.nakhchivan.az/portal-1/tarix.htm> [Erişim Tarihi: 24.11.2020].

⁴ Kurtbeyoğlu, *Iğdır ve Nahçıvan Ağzının Karşılaştırılması*, s.21.

⁵ *Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Naxçıvan Bölməsi*, Naxçıvan Ensiklopediyası, 2. Cilt, (Naxçıvan: 2005), s. 62.

⁶ Türkiye Cumhuriyeti Nahçıvan Başkonsoloslugu, *Nahçıvan'ın Kısa Tarihiçesi*, <http://naxcivan.cg.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/208580>, [Erişim Tarihi: 22.03.2021].

Peygamberin gemisi Ordubad rayonundaki Gamigaya bölgesine çarpmış ve burada durmuştur.

1.1.2. Eski Çağlarda Nahçıvan

Nahçıvan, en eski yerleşim yerlerinden birisidir. Aras nehrinin doğal sınırlarıyla kendi doğal sınırının bir bölümünü belirlemiştir. Stratejik ve jeopolitik olarak önemli bir noktada bulunmaktadır. Anadolu'ya, İran'a, Kafkaslara, Orta Asya ve Avrupa'ya giden yolların tam ortasında bulunur. Aras Nehri'nin çevrelediği toprakların kenarlarında bulunması nedeniyle verimli topraklara sahiptir. İpek Yolu'nun önemli dinlenme yollarından birinin Nahçıvan sınırlarından geçmesi sebebiyle yüzlerce yıldır insanların o bölgeyi mesken edinmesine olanak sağlamıştır. Doğal oluşumların avantajlı konumundan faydalanmak amacıyla bölgede bulunan volkan lokalitleri doğal kale olarak kullanılmıştır. Bölgede bulunan birçok korunma alanı ve savunma kalelerinin büyük çoğunluğu burada bulunan volkan lokalitleri üzerine inşa edilmiştir.⁷ Dağlık ve tepelik alanlarının bolluğu nedeniyle topraklarının savunma açısından avantajlı konumda olması da Nahçıvan'ın uzun yıllardan beri yerleşim yeri olarak tercih edilmesinde büyük öneme sahiptir. Kore yarımadasından itibaren Orta Asyadan, Moğolistan Çölleri, Taklamakan, Gobi ve Bin Kum'a, oradan Turan Ovalığına, oradan Anadolu'ya ve ardından Avrupa'ya kadar kesintisiz bir şekilde devam eden kervan yollarının bazılarında, özellikle havanın sıcak olduğu zamanlarda insanlar Nahçıvan'dan geçmek mecburiyetinde kalmışlardır.⁸ Bu durum Nahçıvan'ın tercih edilmesini oldukça önemli kılmıştır.

Nahçıvan, yeraltı ve yerüstü kaynakları yönünden oldukça zengindir. Önemli yeraltı kaynaklarından olan ve ülke ekonomisine çok büyük katkıları olan altın, gümüş, bakır, civa, kaya tuzu, kükürt vs. burada bulunmaktadır. Yine Nahçıvan isminin de anlamında geçtiği gibi şifalı sular, maden suları da burada bulunmaktadır. Bütün bu özelliklerinin varlığıyla beraber Nahçıvan, ilk çağlardan itibaren Azerbaycan'ın gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Nahçıvan bölgesi ilk çağlarda Manna, Med, Makedonya, Atropatene, Roma ve Sasaniler gibi devletlerin egemenliği altında

⁷ Fatih İmat, Nazım Babayevli, Mustafa Özdemir, "Güney Kafkasya'da Kadim Yerleşmenin Paleoğrafi Durumuna Bir Örnek: Nahçıvan", (International Turkish and Turkish Languages, Literatures and Historical Periodicals, Cilt: 8/3, Winter, 2013, ss.427-435) s. 434.

⁸ Fatih İmat vd., *Güney Kafkasya'da Kadim Yerleşmenin Paleoğrafi Durumuna Bir Örnek: Nahçıvan*, s. 433.

kalmıştır.⁹ İlk olarak bölgede milattan önce 9. yüzyılda ve 7. yüzyılın sonları arasında Manna Devleti hakimiyetini sürdürmüştür. Manna Devleti'nden sonra Nahçıvan'a milattan önce 7. yüzyılın sonlarından yine milattan önce 550 yılları arasında Medler tarafından hükmedilmiştir.¹⁰ Urartular, Manna Devleti ile mücadeleye girmiş fakat bölgeyi fethedememişlerdir. Culfa'nın Hoşkeşin köyü yakınlarında bulunan Urartu kralı İşpuini ve Menua'ya ait olan yazıt, yaptıkları seferin başarısız olduğunu göstermektedir. Kazançıkale'yi¹¹ alamayan İşpuini ve Menua, oradan Yılandağı'na doğru ilerlemiş ve burada çivi yazısıyla yazılmış olan bir yazıt bırakmıştır.¹² Urartu ile Manna Devleti arasındaki M.Ö. 820-810 yıllarına ait olan bu yazıtla ilgili bilgiler 1989 yılında ilk olarak bir İtalyan dergisinde yayımlanmıştır. Urartuların fethedemediği Nahçıvan toprakları, milattan önce 550 yılından yine milattan sonra 330 yılına kadar Ahamenis İmparatorluğu hakimiyetine girmiştir.¹³ Ayrıca Urartular, ilk sulamalı tarıma geçen topluluk olmaları sebebiyle de Nahçıvan ekonomisi için oldukça önemlidir. Sulamaya dayanan modern tarımın temelleri milattan önce 1. bin yılının ilk yarısında Urartu Krallığı döneminde atılmıştır.¹⁴ Urartular, yerleştikleri bölgedeki verimli arazileri sulamak amacıyla birçok sulama kanalı, baraj ve gölet yapmıştır. Bu onların tarıma önem verdiklerini göstermektedir ve bazıları halen daha kullanılmaktadır.¹⁵

Nahçıvan, milattan sonra 3. yüzyılda Sasaniler tarafından ele geçirilmiştir. Bu dönemde Sasani merzibanlarının bulunduğu kale – şehir durumundaydı. Stratejik konumu sebebiyle Sasaniler ve Roma İmparatorluğu arasında gerçekleşen savaşların merkez noktasında bulunmuştur.¹⁶ Nahçıvan, Sasaniler ile Bizans arasında sürekli el

⁹ *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nahçıvan*, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, (İstanbul: 2011, Yayın No: 117), s. 3.

¹⁰ *Naxçıvan Muxtar Respublikası*, https://nakhchivan.preslib.az/az_b1.html#11 [Erişim Tarihi: 19.03.2021].

¹¹ Kazançıkale: Nahçıvan'a giden yolları koruyan ve Güney Kafkasya'nın en büyük kalelerinden biridir.

¹² Elmar Bahşeliyev ve Veli Bahşeliyev, "Urartu Devleti'nin Güney Kafkasya Politikasında Nahçıvan'ın Yeri (Nahçıvan, Azerbaycan)", (*Amisos*, Cilt:4, Sayı:6, Haziran 2019, ss. 15-34), s. 20.

¹³ https://nakhchivan.preslib.az/az_b1.html#11 [Erişim Tarihi: 19.03.2021].

¹⁴ Oktay Belli, *Doğu Anadolu Bölgesi'nde Keşfedilen Urartu Barajlarına Toplu Bir Bakış*, (Türk Tarih Kurumu, Sayı: 229, Cilt: 60, Aralık 1996, ss. 631-680), <https://belleten.gov.tr/tam-metin/2395/tur> [Erişim Tarihi: 22.12.2021].

¹⁵ *Urartu Sulama Kanalları*, T.C. Erciş Kaymakamlığı, <http://www.ercis.gov.tr/urartu-sulama-kanallari> [Erişim Tarihi: 23.03.2021].

¹⁶ <https://islamansiklopedisi.org.tr/nahcivan> [Erişim Tarihi: 24.11.2020].

değiştirmiştir.¹⁷ Merzibanlar tarafından idare edilen Nahçıvan, 283 yılında yapılan bir anlaşma sonucunda Roma İmparatorluğu'na bırakılmıştır.¹⁸ 387 yılında yapılan yeni bir antlaşma ile Nahçıvan tekrardan Sasani Devleti'ne katılmıştır. 7. yüzyılda Sasaniler'in Doğu Roma İmparatorluğu ile yaptıkları savaş sonucunda Nahçıvan tekrardan Doğu Roma İmparatorluğu'nun hakimiyeti altına girmiştir.¹⁹

1.1.3. Orta Çağ Döneminde Nahçıvan

Sasani Devleti ile Roma, ardından Bizans arasında sürekli el değiştiren Nahçıvan'da, Orta Çağ'ın başlarında yaklaşık 30.000 ev ve 150.000 nüfus olduğu bilinmektedir.²⁰

1.1.3.1. İslamiyet Döneminde Nahçıvan

Müslümanların Nahçıvan bölgesini fethetmesiyle beraber Arap Valileri, Selçuklular, Atabey İldeniz Devleti, Harzemşahlar, İlhanlılar, Timurlar, Akkoyunlular, Karakoyunlular, Safeviler ve Kaçarlar'ın hükümdarlıkları altında kalmışlardır²¹ Nahçıvan, Hz. Osman devrinde (644-656) Bizanslıların elindeyken İslam orduları tarafından Kafkaslara yönelik harekât esnasında ele geçirilmiştir.²² Habib b. Mesleme tarafından ele geçirilen Nahçıvan, fethin ardından haraca bağlanmıştır.²³ Arapların egemen olduğu bu dönemlerde Nahçıvan idare birimi sıfatıyla hilafetin 3. emirliğine dahil olmuştur²⁴ ancak Arapların Bizans ile yapmış olduğu savaşlar şehrin sosyal ve ticari hayatını olumsuz yönde etkilemiştir. Arapların idaresine geçtikten sonra Muaviye b. Ebu Süfyan'ın İrminiye (Ermeniye) ve Azerbaycan Valisi Abdülaziz b. Hatim el-Bahili gibi yetenekli yöneticiler sayesinde güçlü bir şekilde düzenleme yapılarak yönetim iyileştirilmiş ve etrafına Arap aşiretleri yerleştirilmiştir.²⁵

¹⁷ Ramazan Özey, *Kafkasya ve Kafkas Ülkeleri Coğrafyası*, (Ankara: Pegem Akademi, 3. Baskı, 2019), s.342.

¹⁸ Hakan Karagöz, *1590 Tahririne Göre Nahçıvan Kazası*, Yüksek Lisans Tezi, (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001), s.3.

¹⁹ <https://islamansiklopedisi.org.tr/nahcivan> [Erişim Tarihi: 24.11.2020].

²⁰ https://nakhchivan.preslib.az/az_b1.html#11 [Erişim Tarihi: 19.03.2021].

²¹ Özey, *Kafkasya ve Kafkas Ülkeleri Coğrafyası*, s.342.

²² *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nahçıvan*, s.3.

²³ <https://islamansiklopedisi.org.tr/nahcivan> [Erişim Tarihi: 24.11.2020].

²⁴ Oğuz Şimşek, "Nahçıvan'ın Jeopolitik ve Jeostratejik Önemi", (*Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:6, Sonbahar 2010, ss. 111-132) s. 117.

²⁵ <https://islamansiklopedisi.org.tr/nahcivan> [Erişim Tarihi: 24.11.2020].

İslam'ın yayılması ve Arap Halifeliği ülkeleri ile ilişkilerin artması Nahçıvan ekonomisine olumlu etki yapmıştır ancak işgali kabul etmeyen Azerbaycan halkı, Araplara karşı ayaklanmıştır.²⁶ Ayaklanma, Halife Me'mun döneminde Hurremi hareketi lideri Babek tarafından gerçekleştirilmiştir.²⁷ Arap hilafetinin zayıflamasıyla Nahçıvan, 940'lı yıllardan başlayarak yaklaşık 40 yıl Müsafiriler (Salariler veya Sellariler) Devleti'nin egemenliğine girmiştir. Burada ayrı bir idare tesis edilmiş ve Nahçıvan Şahlığı olarak isimlendirilmiştir. Nahçıvan Şahlığı, Arap asıllı Dülefililer tarafından kurulmuştur.²⁸ 983 yılından 1066 yılına kadar varlığını devam ettiren Nahçıvan Şahlığı, Merkezi Nahçıvan olarak doğuda Debil (Dvin), batıda da Ordubad dahil olmak üzere büyük bir alanı kapsamıştır.²⁹

1.1.3.2. Türk Hakimiyet Döneminde Nahçıvan

Abbasilerden sonra bölgenin tarihini ve nüfus yapısını değiştiren en önemli unsur Türkler olmuştur. Azerbaycan'ın Türkler tarafından fethedilmesi Selçuklu Devleti zamanında olmuş olsa da öncesinde, bölgeye yerleşen Türk veya Proto-Türk³⁰ kavimlerin oldukları bilinmektedir.³¹ Türk grupları kalabalık gruplar şeklinde buraya yerleşmiş ve kendi kültürlerini ve dillerini buraya aktarmışlardır. Türklerin Anadolu'ya yaptıkları göçler de bu bölge üzerinden gerçekleşmiş ve Anadolu'ya giriş kapısı olarak kullanmışlardır.³²

²⁶ https://nakhchivan.preslib.az/az_b1.html#l1 [Erişim Tarihi: 19.03.2021].

²⁷ Nizamü'l-Mülk, *Siyasetname*, Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi, (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 5. Basım, 2009), s. 328, Çeviren: Mehmet Taha Ayar.

²⁸ <https://islamansiklopedisi.org.tr/nahcivan> [Erişim Tarihi: 24.11.2020].

²⁹ Fahrettin Seferli, *Nahçıvan Bölgesinin Tarihi Coğrafyası Hakkında Notlar*, (Adım Adım Azerbaycan, Cilt:4, Sayı:8, Kış, 2013), s. 47.

³⁰ Proto-Türk: Bir diğer ismiyle Ön-Türkler olarak da geçmektedir. Taş devrinin ilk zamanlarından itibaren Altay-Sayan dağlarının güneybatı yönünde göçebe ve savaşçı kitleler halinde yaşamışlardır. M.Ö. 1700'lü yıllardan itibaren çevresine hakim olarak sonraki iki yüzyıl boyunca Altaylara ve Tanrı dağlarına egemen olmuşlardır. Proto-Türklerin bir kısmı bugünkü Kazakistan üzerinden Maverünnehir'e kadar yayılarak orada bulunan Akdeniz ırkları ile de temas kurmuşlardır. Batıya açılan boyları da Fin-Ogur boyları ile iletişim kurmuşlardır. Bunun yanında bazı Proto-Türkler, M.Ö. 1100 yıllarından itibaren kalabalık kitleler şeklinde Çin'in kuzeybatı kısmında bulunan Kansu ve Ordos steplerine yerleşmiş ve burada Yang-shao olarak adlandırılan bugünkü gerçek Çin kültürünün temellerini atan yeni bir kültürün oluşmasına zemin hazırlamışlardır ((Cemil Öztürk, *Türk Tarihi ve Kültürü*, (Ankara: Pegem Akademi, 8. Baskı, 2021), s. 4-5)).

³¹ Karagöz, *1590 Tahririne Göre Nahçıvan Kazası*, s.4.

³² Serhat Zaman, *Siyasi Coğrafya Açısından Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti*, (Ankara: Pegem Kitabevi, 2014) s.56.

Selçukluların bölgeye gelişi 10. yüzyıl başlarında gerçekleşmiştir. 1018 yılında kendilerine yurt aramak amacıyla Çağrı Bey komutasında 3000 kişilik keşif birliğiyle Van'a kadar gelmişlerdir. Ermeniler, Gürcüler ve Nahçıvan ile çevresine hükmeden Şeddat Oğulları ile savaşmışlar. Kendilerine karşı koyacak güçlü bir devlet olmamasından dolayı Nahçıvan ve çevresine yaptıkları göçler ve akınlar artarak devam etmiştir.³³ 1064 yılında Revvadiler'i mağlup eden Büyük Selçuklu hükümdarı Alparslan, Nahçıvan Şahlığı'na son vermiştir. Alparslan döneminde Azerbaycan bölgesindeki diğer krallıklar tamamen ele geçirildiği için Sultan Alparslan'a "Ebu-l feth"³⁴ ünvanı verilmiştir. Alparslan, oğlu Melikşah'ı ve veziri Nizam-ül Mülk'ü Nahçıvan'ın idaresine getirip Nahçıvan şehriden çıkmıştır.³⁵ Nahçıvan ve çevresinin Selçukluların hakimiyetine girmesiyle sonraki yıllara damga vuracak şekilde Türk kültür izleriyle dolmuştur. Yurt edinmek isteyen kalabalık Türk grupları buralara yerleşerek dil, kültür ve edebiyat alanlarına nüfuz etmişlerdir. Hatta öyle ki Anadolu'ya göç etmek isteyen Türk grupları da Nahçıvan toprakları üzerinden geçiş yapmışlardır.³⁶ 1092 yılında Melikşah öldükten sonra Nahçıvan bir süre daha Selçuklu hakimiyetinde kalsa da Selçuklular'ın dağılmasıyla onların topraklarında ortaya çıkan İldenizliler Devleti'ne katılmış ve 1174 yılına kadar merkez olarak varlığını sürdürmüştür. Nahçıvan hem ilim merkezi hem de askeri merkez durumuna gelerek Azerbaycan şehirleri içerisinde en gelişmiş şehirlerden biri durumuna gelmiştir.³⁷ Sosyo-ekonomik ve kültürel açıdan gelişiyor, tarımda, ticaretle ve el sanatları alanlarında büyük ilerlemeler kaydediyorlardı. Özellikle Nahçıvan, Ordubad ve Culfa şehirleri Azerbaycan'ın şehir hayatında önemli rol oynamıştır. Önde gelen bilim adamları, devlet adamları ve kültürel kişilikler Nahçıvan'da görev yapmışlardır.³⁸

Nahçıvan'ın gerilemesi Moğollar'ın 1221 yılında buraları ele geçirmesi ile başlamıştır. Çünkü Moğollar buraları yakıp yıkmışlardır; şehir yağmalanmış ve en parlak

³³ Murat Özkan, *Nahçıvan'ın Beşeri ve İktisadi Coğrafyası (1991-2014)*, Yüksek Lisans Tezi, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2016), s. 165.

³⁴ Ebu-l Feth: Fatihler babası anlamına gelmektedir. Aynı zamanda 2. Mehmed'in lakabıdır. (Osmanlıca Sözlük, <https://www.osmanice.com/osmanica-6297-nedir-ne-demek.html> [Erişim Tarihi: 06.06.2022]).

³⁵ Azerbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsi, s. 206.

³⁶ Zaman, *Siyasi Coğrafya Açısından Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti*, s.78.

³⁷ <https://islamansiklopedisi.org.tr/nahcivan> [Erişim Tarihi: 24.11.2020].

³⁸ https://nakhchivan.preslib.az/az_b1.html#11 [Erişim Tarihi: 19.03.2021].

dönemlerinden birinde bir anda ıssız bir çöle dönmüştür. 1253 yılında Nahçıvan'ı ziyaret eden bir gezgin olan Wilhelm de Rubruck, Nahçıvan'ı gözlemlemiş ve şehrin Moğollar tarafından yıkılıp boş bir çöle döndüğünü anlatmıştır.³⁹ Ardından 1387 yılında Timur tarafından ele geçirilmiştir. 1410-1468 yılları arasında ise bu topraklara Karakoyunlular hâkim olurken, 1468-1501 yılları arasında ise Akkoyunlular egemen olmuştur.⁴⁰

1.1.4. Yeni Çağ Döneminde Nahçıvan

Nahçıvan çok eski zamanlardan itibaren birçok devletin ilgi odağında olmuş ve bu nedenle çok sık olarak farklı farklı devletlerin hakimiyetinde kalmıştır. İlk çağlarda Sasani (İran) ve Bizans arasında, sonraki dönemlerde de yine İran, Rus ve Osmanlı devletleri arasında sürekli el değiştirmiştir. Bunun en büyük nedeni olarak bulunduğu coğrafi konum açısından birçok devletin kesişme noktasında kalması, her devlet için önemli bir konum olan ticaret yollarının buradan geçmesi, ülkenin yeraltı ve yerüstü kaynak bakımından zengin olması, yapılan ticari faaliyetleri sebebiyle ilk çağlardan itibaren sürekli rağbet görmüş olmasıdır. 1501 yılında Safeviler, Şerur bölgesinde Akkoyunlular'ı yenerek Nahçıvan'ın yönetimini ele geçirmişlerdir.⁴¹

Nahçıvan, Yavuz Sultan Selim zamanında 1514 yılındaki Çaldıran Seferi'nin ardından Osmanlı hakimiyetine girince, "Nahçıvan Sancağı" ismiyle Osmanlı idari sistemine dahil edilmiştir. 1514 yılında Osmanlı idaresi ile tanıştıktan sonra Osmanlı ile İran arasında 19. yüzyılın başlarına kadar sürekli el değiştirmek durumunda kalmıştır.⁴² Kısa bir süre sonra Nahçıvan Hanlığı yönetimi altında Kafkaslarda gücünü hissettirmeye başlayınca Rusya'nın da etkisi ile Osmanlı, İran ve Rusya arasındaki mücadelelere sahne olmuştur.⁴³ Osmanlı Devleti ile Safevi Devleti (İran) arasındaki mücadeleler süresince Nahçıvan da Güney Kafkasya'nın bazı bölgeleri gibi sürekli el değiştirmiştir. 1747 yılında Nadir Şah'ın ölümünün ardından Aras'ın kuzey kesiminde çeşitli Hanlıklar ortaya çıkmıştır. Kengerli Oymağından Haydar Kulu Han (1747 – 1763) Nahçıvan, Elince Dereleyaz, Ordubad, Eylis, Deste, Hok, Calanbek ve Velez arazisinden oluşmuş bölgede kendi hanlığını ilan etmiştir. Hanlık, sonrasında ise Hacı Han Kengerli, Ali Kulu Han,

³⁹ <http://www.nakhchivan.az/portal-1/tarix.htm> [Erişim Tarihi: 24.11.2020].

⁴⁰ Özey, *Kafkasya ve Kafkas Ülkeleri Coğrafyası*, s.56.

⁴¹ Zaman, *Siyasi Coğrafya Açısından Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti*, s.56.

⁴² *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nahçıvan*, s.3.

⁴³ *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nahçıvan*, s.3.

Veli Kulu Han, Revanlı Hüseyin Ali Han, Karabağ Hanı İbrahim Halil Han ve Kelb Ali Han tarafından yönetilmiştir.⁴⁴

İran ve Rus Çarlığı arasında 1804-1813 yılları arasında yapılan savaşlar sonucunda Nahçıvan ve Revan Hanlıkları dışında bütün Kuzey Azerbaycan, Çarlık Rusya tarafından ele geçirilmiştir. Bu savaşlar sonunda 1813 yılında Gülistan Antlaşması imzalanmıştır.⁴⁵ Nadir Şah'ın suikast sonucu ölümü sonrası ortaya çıkan Nahçıvan Hanlığı dönemi, Ruslar ve İran arasında uzun zamandır devam eden mücadelelerin Ruslar lehine neticelenmesi sonrasında, Türkmençay Antlaşması (1828) ile Çarlık Rusya tarafından ele geçirilmiştir.⁴⁶

1.2. Çarlık Dönemi Nahçıvan

1828 yılında Türkmençay Antlaşması ile Çarlık Rusya hakimiyetine giren Nahçıvan, tarihi bağlarının olduğu Azerbaycan'dan kademeli olarak kopartılmıştır.⁴⁷ Çünkü işgal olunduktan sonra Ruslara direniş göstermediği için Nahçıvan Hanlığı, kendi idare sistemi olarak 1840 yılına kadar varlığını koruyabilmiştir.⁴⁸

1.2.1. Türkmençay Antlaşması'nın Nahçıvan Üzerindeki Etkisi

Türkmençay Antlaşması yapılmadan önce Nahçıvan ve Revan bölgesinde yaklaşık yirmi beş bin Ermeni yaşarken, İran ve Osmanlı Devleti'nde yaşayan Ermenilerin bölgeye göç ettirilmesiyle Ermeni nüfusu büyük oranda artış göstermiştir.⁴⁹ 20. yüzyılın başlarına kadar yaklaşık bir milyon Ermeni nüfusu bölgeye göç ettirilmiştir.⁵⁰ Ermeniler buraya göç ettirilirken Türkler ve Müslümanlar da bu bölgeden zorunlu olarak göç ettirilmişlerdir. Ruslar ve Ermenilerin bu zorunlu göç politikası son dönemlere kadar birçok defa farklı zamanlarda (1905, 1918, 1948-1953, 1988) Azerbaycan topraklarında uygulanmaya devam etmiştir.⁵¹

⁴⁴ <http://naxcivan.cg.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/208580> [Erişim Tarihi: 22.03.2021].

⁴⁵ Şimşek, *Nahçıvan'ın Jeopolitik ve Jeostratejik Önemi*, s.118.

⁴⁶ Zaman, *Siyasi Coğrafya Açısından Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti*, s.57.

⁴⁷ Zaman, *Siyasi Coğrafya Açısından Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti*, s.57.

⁴⁸ Şimşek, *Nahçıvan'ın Jeopolitik ve Jeostratejik Önemi*, s.118.

⁴⁹ Okan Yeşilot, "Türkmençay Antlaşması ve Sonuçları", (*Atatürk Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı:36, 2008, ss.187-199), s. 192-193.

⁵⁰ *Osmanlı Belgelerinde Azerbaycan*, (Türk Dünyası Belediyeler Birliği, İstanbul, 2015), s. 32.

⁵¹ Yeşilot, *Türkmençay Antlaşması ve Sonuçları*, s. 192-193.

Daha önce de belirtildiği üzere İran hükümdarı Nadir Şah'ın ölümünün ardından Azerbaycan'da siyasi birlik sağlanamamış ve Azerbaycan siyasi tarihinde hanlıklar dönemi başlamıştır.⁵² 12 Ekim 1813 yılında Rusya ve İran arasında imzalanan Gülistan Antlaşması ile Talış, Şirvan, Kuba, Derbent, Karabağ, Bakü, Gence ve Şeki Hanlıkları Rusya'ya geçmiştir.⁵³ Böylece Azerbaycan Hanlıkları İran'ın elinden çıkararak artık Rus İmparatorluğu'nun görkemli bir parçası haline gelmiştir.⁵⁴ İmzaladığı Gülistan Antlaşması ile birçok toprağını kaybettiği için iktidarda bulunan Kaçar Hanedanı, Kuzey Azerbaycan topraklarını yeniden ele geçirebilmek amacıyla İngiltere ve Fransa ile iş birliği yaparak 18 Temmuz 1826 tarihinde Rusya'ya yeniden saldırı düzenlemiştir.⁵⁵ İran ordusu savaşı başlatmasına rağmen Rus ordusunun karşısında daha fazla dayanamamış ve mağlup olmuştur. İran ordusuna karşı galibiyet kazanan Rus ordusu 1827 yılında Revan'ı⁵⁶ ve ardından Nahçıvan'ı ele geçirmiştir. İran ordusunun başkomutanı Veliht Abbas Mirza anlaşma yapmak istediğini General İvan Paskeviç'e iletmiş ve bu fırsattan istifade eden Rus ordusu Merend ve Tebriz şehirlerini ele geçirmiştir.⁵⁷

Antlaşma görüşmeleri kasım ayında Dehkargan'da başlamasına rağmen tazminat konusunda anlaşamadıkları için barış görüşmelerine son verilmiş ve Rus ordusu yeniden saldırılarına başlamıştır. Yeniden saldıran Ruslar, Urmiye ve Erdebil'i de ele geçirmiş ve bunun üzerine İran ile Ruslar yeniden anlaşma yapmak için masaya oturmuşlardır. Anlaşma, Tebriz'in güneyinde bulunan Meyane şehrinin yakınlarındaki Türkmençay kasabasında 10 Şubat 1828 tarihinde imzalanmıştır.⁵⁸ Türkmençay Antlaşması ile savaş bitmiş ve İran, Azerbaycan Hanlıklarını (Talış, Şirvan, Kuba, Şeki, Gence, Karabağ, Bakü ve Nahçıvan) Rusya'ya bırakmıştır. Böylece Rusya, buradaki savaş bittiği için Osmanlı ile Balkanlarda ve Kafkasya'da devam eden savaşa rahat bir şekilde odaklanmıştır.⁵⁹ İran bu savaş neticesinde mağlup olduğundan dolayı hem Gülistan Antlaşması ile kaybettiği

⁵² Yeşilot, *Türkmençay Antlaşması ve Sonuçları*, s. 188.

⁵³ Yeşilot, *Türkmençay Antlaşması ve Sonuçları*, s.188.

⁵⁴ Dursun Çelik, *19 ve 20. Yüzyıllarda Azerbaycan (Birinci Bölüm)*, (Bilig Türk Dünyası ve Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:3, 1996, ss.60-79), s.62.

⁵⁵ Yeşilot, *Türkmençay Antlaşması ve Sonuçları*, s.188.

⁵⁶ Revan: Günümüzdeki Erivan.

⁵⁷ *Osmanlı Belgelerinde Azerbaycan*, s.31-32.

⁵⁸ *Osmanlı Belgelerinde Azerbaycan*, s.32.

⁵⁹ Abdolvahid Soofizadeh, Özgür Türker, "Rusya-İran (Kaçar) İlişkileri Adına Dehşet Verici Bir Hadise: Rusya'nın Tahran Başkonsolosluğu Baskını ve Büyükelçi Aleksandr Griboyedov ve Maiyetinin Katledilmesi (11 Şubat 1829)", (*Bellekten*, Cilt 82, Sayı 294, 2018, ss.569-586), s.570.

toprakları geri alamamış hem de bunlara ek Erivan (Revan) ve Nahçıvan topraklarını da kaybetmiştir. Türkmençay Antlaşmasının hükümleri şu şekildedir:

Ruslar ile İran arasında imzalanan Türkmençay Antlaşması'nın maddeleri şu şekildedir:⁶⁰

Türkmençay Antlaşmasının ilk maddesi, Rusya ve İran arasındaki ebedi barış, dostluk ve işbirliği olmasından bahsetmektedir. 2. maddesine göre, Gülistan Antlaşmasının hükümleri bu antlaşma ile son bulmuş ve Gülistan Antlaşması'ndan doğan yükümlülükler sona ermiştir. Rusya ve İran arasında yakın ve uzak geleceğe barış ve dostluk ilişkilerinin adımları atılmış olmaktadır. 3. madde, İran Şahı, mirasçıları, varisleri ve kendi adına Araz nehrinin her iki sahili üzere İrevan hanlığını ve Nahçıvan hanlığını Rusya İmparatorluğu'nun tam mülkiyetine devretmektedir. Şah, yapılan bu anlaşmanın imzalanmasının ardından en fazla altı ay içinde Nahçıvan ve İrevan hanlıklarının yönetimindeki tüm arşivleri ve kamu belgelerini Rusya yönetimine verme vaadinde bulunmaktadır. 4. madde, İran ve Rusya arasındaki sınırları belirtir. 5. maddede, belirtilen sınırların ve bu topraklarda yaşayan tüm halkların Rusya halkına ait olduğu belirtilmiştir. 6. maddede, İran Şahı'nın Rusya İmparatorluğu'nun uğradığı zararın ve kayıpların karşılığı olarak maddi tazminat ödemesi kararlaştırılmıştır. 7. madde, İran Şahı tahtını oğlu Abbas Mirza'ya devrettiği zaman Rusya İmparatoru, şehzadeyi destekleyeceğini ve ülkenin kanuni hükümdarı olarak kabul edeceğini temin etmektedir.

Türkmençay Antlaşması'nın 8. maddesine göre, Rusya'nın ticaret gemileri Hazar denizinde ve sahillerinde serbestçe dolaşabilecektir. Herhangi bir gemi kazası olduğunda İran, onlara her türlü yardım ve desteği sağlayacaktır. Aynı şekilde İran ticaret gemileri de Hazar Denizi'nde serbestçe dolaşabilecek ve herhangi bir olumsuz durum yaşandığında Rusya da aynı şekilde destek ve yardımda bulunacaktır. Savaş gemileri konusunda ise yalnızca Rusya'nın savaş gemileri Hazar Denizi'nde bulunabilecektir. 9. maddeye göre, karşılıklı olarak her iki devletin elçileri kabul edilecek ve güzelce ağırlanacaktır. 10. maddede, İran ve Rusya arasında ticaretin yeniden başlayacağı kararlaştırılmıştır. İran, Rusya'ya konsolosluk ve ticaret temsilcilikleri atama hakkı

⁶⁰ *Türkmençay Antlaşması Maddeleri*, <https://www.virtualkarabakh.az/tr/post-item/32/117/turkmencay-anlasmasi.html> [Erişim Tarihi: 29.11.2021].

vermektedir. 11. maddeye göre, savaştan önce tamamlanamayan işler tamamlanacak ve adil bir şekilde çözüme kavuşturulacaktır. Savaştan önce var olan alacak ve borçlar ilgili hükümet tarafından karşılanacaktır. 12. maddeye göre, Araz'ın her iki tarafında taşınmaz malı bulunanlar bunları üç yıl içinde satacaklardır. İstisna olarak yalnızca eski İrevan serdari Hüseyin Han, kardeşi Hasan Han ve Nahçıvan eski hükümdarı Kerim Han bundan hariç tutulacaktır. 13. maddeye göre, karşılıklı olarak her iki devletin elinde bulunan bütün esirler serbest bırakılmalı ve en fazla dört ay içinde iade edilmelidir. Esirlerin yiyecek ve giyecek ihtiyaçları karşılanacak ve gidecekleri yere güvenli bir şekilde gönderilmeleri sağlanacaktır.

Türkmençay Antlaşması'nın 14. maddesine göre, savaş sırasında veya savaştan önce ve sonra diğer devletin tarafına geçmiş olan kişilerle ilgilidir. Her iki devlet için de geçerli olmak üzere bu kişiler geri istenmeyecektir. Bunun yanında Rusya'nın yerleşmesine izin vermediği kişilerin ve İran tarafından gelecek mültecilerin Karabağ ve Nahçıvan topraklarında yerleşmesine izin verilmeyecektir. 15. madde, İran Şahı'nın devlet içinde bulunan bütün memurlarını bağışladığını belirtmektedir. Davranışına göre veya dini inancına göre hiçbir memur aşağılamaya maruz kalmayacaktır. Bu memurlar İran vilayetinden Rusya'ya aileleriyle beraber geçmelerine izin verilecek ve taşınan eşyalarından gümrük ücreti alınmayacak ve vergi uygulanmayacaktır. Yine bu mülkiyetlerini satmak için bir yıl zaman verilecektir. Taşınmaz malların satılması ise beş yıl olarak belirlenmiştir fakat burada belirtilen bağışlanma geçen bir yıllık süre sona erene kadar mahkeme cezası düşen suçlu veya suç işlemiş kişilere uygulanmaz. 16. madde, imzalanan antlaşmayla ilgili fermanların gerekli yerlere iletilmesinden bahsetmektedir. İki tane düzenlenmiş olan bu antlaşma her iki tarafın müvekkilleri tarafından imzalanmış, mühürlenmiş ve karşılıklı olarak birbirlerine verilmiştir. Rusya İmparatoru ve İran Şahı tarafından tasdik edilip imzalandıktan sonra her iki metin törenle iki tarafın müvekkilleri tarafından en geç dört ay içinde değiş tokuş edilecektir. Bu antlaşma, şubat ayının onunda, İsa'nın doğumunun 1828. yılında Türkmençay köyünde imzalanmıştır. Antlaşmayı imzalayanlar: İvan Paskeviç (Rus İmparatorluğu), Abbas Mirza (Kaçar Hanedanı).

Bu antlaşmada Nahçıvan'ı ilgilendiren maddelere baktığımızda üçüncü madde Nahçıvan Hanlığı'nın artık tamamen Rus hakimiyetine geçtiğini açıkça belirtmektedir.

On dördüncü maddeye göre Rusya'nın istemediği kişilerin Nahçıvan topraklarında yerleşmelerine izin verilmeyeceği belirlenmiştir. On beşinci maddede İran diye bahsedilen Güney Azerbaycan topraklarıdır. Güney Azerbaycan tarafında kalan kişilerin yani aslında burada bahsedilen Ermenilerdir açık olarak belirtilmese de istedikleri zaman Rusya'ya göç edebilecekler ve göç ettikleri takdirde onlara yaşamaları için uygun ortam sağlanacaktır. Özellikle Marağa ve Urmiye'den getirilen Ermeni ailelerin Kuzey Azerbaycan topraklarına yerleşmeleri sağlanmıştır.⁶¹

Türkmençay Antlaşması ile İran'ın Nahçıvan topraklarından çekilmesi Rusların emellerine ulaşması için önünü açmıştır. Ruslar bu bölgede Ermeniler ve Hristiyanlardan oluşan çoğunluk oluşturmayı hedeflemiş ve bunu da Erivan'dan Zengezur'a doğru Ermeni ve Hristiyanları göç ettirek başarmıştır.⁶² Çarlıktan sonra yönetimi devralan Sovyet hükümeti de Çarlık Rusya'sının yürütmüş olduğu müstemleke⁶³ ve muhaceret⁶⁴ siyasetini devam ettirmiştir. Hatta bunu Çarlık Rusya'sından daha şiddetli ve daha süratli bir şekilde yapmaktan geri durmamıştır. Rus olmayan milletleri Ruslaştırmak için araç olarak gördüğü bu iki politika uğruna oldukça büyük meblağlarda paralar harcamış ve bundan da hiç çekinmemiştir.⁶⁵ Türkmençay Antlaşması, 30 yıldır devam eden Rusya ve İran arasındaki mücadelelerin sonucu olarak ortaya çıkmış bir antlaşmadır.⁶⁶

Azerbaycan Türkleri hakkında karara varılan bu antlaşmada üzerinde durulması gereken bir diğer husus da Azerbaycan Türklerine antlaşmada hiçbir söz hakkı verilmemesidir. İran ve Rusya bir milletin kaderiyle oynamış ve Azerbaycan Türkleri ile vatanları ikiye bölünmüştür.⁶⁷ Sonuç olarak Türkmençay Antlaşması'nın maddelerine baktığımızda Nahçıvan bölgesini demografik, siyasi, ekonomik ve kültürel yönleriyle en çok etkileyen çok yönlü bir uluslararası antlaşma olduğu kanısına varabiliriz.

⁶¹ Yeşilot, *Türkmençay Antlaşması ve Sonuçları*, s.191.

⁶² Özey, *Kafkasya ve Kafkas Ülkeleri Coğrafyası*, s.343.

⁶³ Müstemleke kelimesi Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre “sömürge” anlamına gelmektedir (Türk Dil Kurumu Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/> [Erişim Tarihi: 03.12.2021]).

⁶⁴ Muhaceret kelimesi, Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre “göç, göç etme” anlamlarına gelmektedir (<https://sozluk.gov.tr/> [Erişim Tarihi: 03.12.2021]).

⁶⁵ Telli Korkmaz, İlker Türkmen, “Türkiye’deki Muhacir Azeri Basını Işığında Sovyetlerin Azerbaycan Topraklarında İskan Siyaseti”, (*Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, 2016, ss.179-189), s. 182.

⁶⁶ Zaman, *Siyasi Coğrafya Açısından Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti*, s.103.

⁶⁷ Yeşilot, *Türkmençay Antlaşması ve Sonuçları*, s.191.

Türkmençay Antlaşması bugünkü Nahçıvan ve çevresinin siyasi haritalarda bu günlerdeki haliyle şekillenmesinde oldukça önemli bir antlaşma olmaktadır.⁶⁸

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından özgürlüğüne kavuşan sekiz milyon Azerbaycan Türkü, kurdukları Azerbaycan Cumhuriyeti adı altında yaşamlarını sürdürmektedirler. Ancak Türkmençay Antlaşması ile İran sınırları içinde kalan yaklaşık otuz milyon Türk, Fars idaresi altında birçok haklarından mahrum kalarak yaşamlarına devam etmektedirler.⁶⁹ Bu bölge Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar Rusların denetiminde olduğundan yakın zamana kadar Iğdır, Kars, Artvin ve Ardahan'lılar sınırın karşısındaki topraklar için Rusya (Sovyetler Birliği) ifadesini kullanmışlardır. Buradan da görüldüğü gibi aslında Gülistan ve Türkmençay Antlaşmaları ile başlayan süreç 1990'lı yılların başlarına kadar devam etmiştir.⁷⁰

1.2.2. Çarlık Döneminde Nahçıvan'ın Göç Politikası

Nahçıvan Hanlığı, ele geçirildikten sonra Türkmençay Antlaşması'nın maddelerine göre Rusya'nın hakimiyetinde olan Revan Hanlığı ile birleştirilmiş. İhsan Han Kengerli, Nahçıvan valisi olarak atanmıştır. 21 Mart 1828 tarihinde 1. Nicholay'ın aldığı kararla Nahçıvan ve Revan hanlıklarında yapay olarak bir Ermeni vilayeti oluşturulmuştur.⁷¹ Bu zamana kadar kendi devletini kurmayı başaramamış, diğer devletler içinde küçük gruplar halinde yaşama imkânı bulan Ermeniler, Türkmençay Antlaşması ile devlet olma yolunda ilk adım olarak toprak kazanmışlardır. Bunu da bir başka milletin ülkesinde ve oranın yerli halkını yurtlarından uzaklaştırarak yapmışlardır.⁷² Ruslar, yaptıkları göç ettirme politikası ile yalnızca Nahçıvan ve Azerbaycan'ın değil, bütün Güney Kafkasya'nın nüfus yapısını değiştirmişlerdir.⁷³ Rusya, Ermenilerden ibaret ve Osmanlı ile İran sınırlarına paralel uzanan bir tampon bölge oluşturmuştur. Ermeni partisi olan Taşnak Partisi katliamlar yaparak sınırlarını genişletmiştir. Rusya'nın böyle bir tampon bölge oluşturmasının nedeni İran ve Osmanlı

⁶⁸ Zaman, *Siyasi Coğrafya Açısından Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti*, s.106-107.

⁶⁹ Yeşilot, *Türkmençay Antlaşması ve Sonuçları*, s. 197.

⁷⁰ Zaman, *Siyasi Coğrafya Açısından Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti*, s. 107.

⁷¹ https://nakhchivan.preslib.az/az_b1.html#11 [Erişim Tarihi: 19.03.2021].

⁷² Zaman, *Siyasi Coğrafya Açısından Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti*, s.105.

⁷³ Ali Asker, "Azerbaycan'da Milli Kimlik İnşasında Sosyo-Ekonomik Etkenler ve Millet Olgusunun Fikri Temelleri (19. Yüzyılın Sonu – 20. Yüzyılın Başı)", (*Yeni Türkiye*, Cilt: 75, 2015, ss. 516-535), s. 525.

Devleti'nin Kafkaslara doğru ilerlemelerinin önüne geçmek ve Müslüman nüfusu kurtarma girişimlerini önlemektir.⁷⁴

Güney Kafkasya'yı hakimiyeti altına almış olan Rusya, Azerbaycan Türklerinin çoğunlukta olduğu Ermenistan arazisine kademeli ve büyük sayıda göçler ile Ermeni nüfusunu yerleştirmiştir.⁷⁵ Osmanlı ve İran ile arasındaki rekabette güney sınırlarında güvenli bir alan oluşturmayı isteyen Rusya, bölgede ileri karakol görevi yapacak idari bir yapı ile toplu şekilde yaşayan, kendilerine sadık bir insan topluluğu oluşturmayı amaçlamışlardır.⁷⁶ Böylece bu günkü Ermenistan devletinin oluşması için Çarlık Rusya tarafından oldukça önemli olan bir temel atılmıştır.⁷⁷ Son zamanlardaki Karabağ sorunu da bu dönemlerde yapılan Ermenileri göç ettirme politikasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Yalnızca Ermenilerin değil Rus ve Alman nüfusunun da buraya göç etmesi sağlanmış ve ezelden beri Türk yurdu olan bölgede Türklerin azınlıkta kalması, Hristiyanlaştırılması ve Müslüman nüfusunun azalması yönünde atılımlar yapılmıştır. Revan ve Karabağ bölgesinde düzenli olarak göç politikaları ile yerleştirilenler için yerli Türk ahalinin toprakları ellerinden zorla alınmış, en iyi topraklar en iyi yaşam koşulları göçmenlere geçmiştir.⁷⁸ Türklere karşı uygulamış oldukları bu politikalar ile toprağı kullanan halkı fakirleştirerek kendisine tabi olmasını sağlamaya çalışmışlardır. Rusların uygulamış olduğu politikalar ile ekonomik olarak zor durumda kaldıklarından ve artık vergi ödeyemeyecek duruma geldiklerinden dolayı Azerbaycan Türkleri, 1890 yılından itibaren isyan girişimlerinde bulunsalar da Rus ve İran hükümetleri bu isyanları bastırmıştır.⁷⁹

1.2.3. Çarlık Dönemindeki Siyasi Faaliyetler

1828-1829 yılında Osmanlı Devleti ile Rusya arasında çıkan Osmanlı-Rus Harbi sonucunda Edirne Antlaşması imzalanmıştır. Edirne Antlaşması'nı imzalayarak Osmanlı Devleti, Revan ile Nahçıvan Hanlığı'nın artık Rusların hakimiyetinde olduğunu kabul

⁷⁴ Çelik, 19 ve 20. *Yüzyıllarda Azerbaycan (Birinci Bölüm)*, s.63.

⁷⁵ Zaman, *Siyasi Coğrafya Açısından Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti*, s.57.

⁷⁶ Asker, *Azerbaycan'da Milli Kimlik İnşasında Sosyo-Ekonomik Etkenler ve Millet Olgusunun Fikri Temelleri (19. Yüzyılın Sonu – 20. Yüzyılın Başı)*, s. 524.

⁷⁷ Zaman, *Siyasi Coğrafya Açısından Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti*, s.57.

⁷⁸ Hacı Hesenov, "Kuzey Azerbaycan'da Çarlık Rusya'sının Göç Ettirme Politikası ve 1830'lu Yıllarda Demografik Durum", (*Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı:60, 2014, ss.1-4), s.3.

⁷⁹ *Osmanlı Belgelerinde Azerbaycan*, s.32.

etmiştir.⁸⁰ Üstünlüğünü Osmanlı Devleti'ne de kabul ettirmesiyle, yaklaşık iki yüz yıl sürecek bölgedeki Rus hakimiyeti başlamıştır.⁸¹ Çarlık Rusya hakimiyeti döneminde Azerbaycan'da, 1905 yılında gerçekleşen Rus Devrimi'ne kadar siyasi faaliyetler kısıtlı kalmıştır. Devrimden önce gizli bir şekilde yürütülen siyasi faaliyetler, devrimden sonra açıkça yapılmaya başlanmıştır. Siyasi alandaki özgürlük basın alanına da yansımış ve bu dönemde çeşitli gazete ve dergiler çıkarılmıştır. Buralarda Azerbaycan'daki eğitim sistemi, toplumsal ve siyasal problemler dile getirilmiştir.⁸² Devrimden önce çıkan tek Türkçe gazete *Tercüman* gazetesiydi ve bunun da yarısı Rusça'ydı. İsmail Mirza Gaspıralı'nın *Tercüman* gazetesinde yazdığı milli uyanış yazıları Türkler arasında büyük ilgiyle takip edilmeye başlanmıştır.⁸³

Azerbaycan aydınlarının ön ayak olarak başlattığı milli uyanış Rusya'yı büyük ölçüde tedirgin etmekteydi. Bu nedenle kendini tedbir alma durumunda hisseden Rus hükümeti, cemiyetlerin hareket alanlarını kısıtlamış, açtıkları okulları kapatmış ve aydınları ya tutuklatmış ya da sürgüne göndermiştir.⁸⁴ 1905 yılında gerçekleşen devrimden önce Ruslar tarafından Türklere dini konularda hürriyet tanınmıştı. Bu nedenle Türkler, devrimi büyük bir coşkuyla karşılamıştır.⁸⁵ Ermenilerin ve Rusların ülkenin idari ve sosyal yapısında sahip oldukları güç ve ağırlıklar, Türklerin millet bilincinin şekillenmesinde ve ulusal mücadelelerinde büyük etkileri olmuştur.⁸⁶ 1917 yılında Rusya'da meydana gelen Bolşevik Devrimi sonucunda Çarlık Rusya hakimiyeti sona ermiştir. Çarlık Rusya'nın yıkılmasını fırsat bilen Ermeniler, bölgeyi ele geçirme planları yaparak Nahçıvan ve çevresini işgal etmeye başlamıştır. İşgal ederken bir taraftan da katliamlar yapmaya devam ederek Nahçıvan'daki ahaliye rahat vermedikleri gibi bölgede tek bir Müslüman kalmayınca kadar bu vahşete devam edeceklerini bildirmişlerdir.

⁸⁰ *Edirne Antlaşması*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/edirne-antlasmasi> [Erişim Tarihi: 01.12.2021].

⁸¹ Yeşilot, *Türkmençay Antlaşması ve Sonuçları*, s.198.

⁸² Metehan Karakurt, *Çarlık Dönemi Azerbaycan'da Türk Milliyetçiliği*, Yüksek Lisans Tezi, (Ardahan: Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018), s.44.

⁸³ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, (Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt:8, Sayı: 17, 2. Baskı, 1987), s.377-390.

⁸⁴ *Osmanlı Belgelerinde Azerbaycan*, s. 33.

⁸⁵ Kurat, *Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, s.389.

⁸⁶ Asker, *Azerbaycan'da Milli Kimlik İnşasında Sosyo-Ekonomik Etkiler ve Millet Olgusunun Fikri Temelleri (19. Yüzyılın Sonu – 20. Yüzyılın Başı)*, s. 527.

Ermeni kıta'atına yazılan emirnamelerde şu cümle geçmektedir: “*Şerur ahalisini Aras Çayı'na dökmek Üçüncü Alay kumandanının vazifesidir...*”⁸⁷

Erzurum'da bulunan Ermeni Kolordu Komutanı General Nazarbekof, 27 Haziran 1918 yılında Gümrü'de Müstakil Ermeni Komisyonu Riyaseti'ne iletği yazıda “*Kumandam altında bulunan Antranik'in müfrezesiyle⁸⁸ beraber 5 Haziran 1918 tarihinde aldığım malumata göre emirlerime uymadığından dolayı görevden tard⁸⁹ edilmiştir. Antranik'in, Nahçıvan havalisinde gerçekten birçok mezalim ve fecayi yapmakta olduğunu Türk Kumandanlığı'na bildirmenizi rica ederim*” demiştir.⁹⁰ Bu cümlelerden de anlaşıldığı üzere Nahçıvan halkı, Ermeniler tarafından çeşitli zulümler görmüşler ve zalimce katledilmişlerdir. Rusya'nın uyguladığı işgalci siyasete daha fazla dayanamayan halk çoğu zaman Osmanlı İmparatorluğu'na veya İran'a sığınmıştır.⁹¹ Son döneme baktığımızda bugün Ermenistan topraklarında Türk ve Müslüman nüfustan bahsetmek mümkün değildir. Ermenistan içinde bulunan en büyük azınlık grup Yezidi Kürtlerdir. Yezidi Kürtler de aynı Ermeniler gibi sonradan buraya yerleştirilmiş ve yıllardan beri Türklerin yaşadığı fakat son dönemde hiç Türk kalmayan eski Türk köylerinde yaşamlarına devam etmektedirler.⁹² Başbakanlık Osmanlı Arşivlerindeki Revan bölgesinin demografik ve sosyo-ekonomik yapısı hakkında önemli bilgiler içeren “Revan Tapu Tahrir Defterleri” bölgenin tamamen bir Azerbaycan toprağı olduğunu açıkça belirtmektedir.⁹³

1.3. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Döneminde Nahçıvan (1918-1920)

1.3.1. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Öncesi Gelişen Olaylar

Azerbaycan'ın tarih boyunca en önemli aşamalarından birisi Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin kurulması olmuştur. Azerbaycan devletinin Cumhuriyet ile yönetilmesi

⁸⁷ *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nahçıvan*, s.358.

⁸⁸ Müfrez: Geçici olarak oluşturulan küçük askeri birlik.

⁸⁹ Tard: Kovulma, uzaklaştırma.

⁹⁰ *Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri 1914-1918*, Türkiye Cumhuriyeti Genelkurmay Başkanlığı, (Ankara: Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları, Cilt:2, 2005), s.615.

⁹¹ İrade Memmedova, “18. ve 19. Yüzyılların Başlarında Azerbaycan'ın Araz Boyu Bölgeleri ve Nüfusu (İrevan, Nahçıvan, Karabağ Hanlıkları Üzere)”, (*Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Cilt:2 Sayı:3, 2013, ss.87-99), s. 21.

⁹² Zaman, *Siyasi Coğrafya Açısından Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti*, s.106.

⁹³ Çelik, *19 ve 20. Yüzyıllarda Azerbaycan (Birinci Bölüm)*, s.63.

fikrinin temelleri bu dönemde şekillenmiştir.⁹⁴ Birinci Dünya Savaşı ile gerçekleşen sosyal ve politik değişimler ve buna ek olarak 1917 yılında meydana gelen Şubat ve Ekim devrimleri neticesinde gerçekleşen siyasi durum sebebiyle Azerbaycan Türklerinde ilk olarak özerklik ardından da bağımsızlık düşüncesi ortaya çıkmıştır. 28 Mayıs 1918 yılında kurulan Azerbaycan Halk Cumhuriyeti binlerce yıllık Müslüman Türk tarihinde ulus-devlet, demokrasi ve laiklik bakımından ilk olma özelliğine sahip olmuştur.⁹⁵ Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşu, tarihin hızla değiştiği yıllara denk gelmektedir. Bu değişimle beraber Azerbaycan tarihinde milli ve kültürel değerlerle modernleşme baş göstermiştir. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti, yeni dünyaya ayak uydurmak için senkronize bir şekilde ilerlemiştir.⁹⁶ Birinci Dünya Savaşı'nın başlarında Rusya'nın cephelerde yaşadığı olumsuz gelişmeler, sonraki yıllarda yerini büyük bir kaosa bırakmıştır.⁹⁷ Rus Ordusunun disiplini azalmış, sürekli olarak yaşadıkları hezimetlerden dolayı bıkkınlık gelmiştir.⁹⁸ Savaşın da etkisiyle ekonomik ve sosyal durumun kötüye gitmesiyle halk ile işçiler isyan etmişlerdir. Bu olaylar neticesinde Çar 2. Nikolay tahttan indirilmiş ve yönetim geçici bir karma hükümete bırakılmıştır. Geçici hükümet durumun düzelmesi için halkın üzerinde bulunan kısıtlamaları ve diğer milletlere uygulanan yasakları kaldırmanın uygun olacağını düşünerek kısıtlamalara ve yasaklara son vermiştir. Bu durumun etkisiyle ülkede milli bağımsızlık hareketi yayılmaya başlamıştır.⁹⁹ 1917 yılında gerçekleşen Ekim Devrimi'nden sonra Rus İç Savaşı sebebiyle Çarlık Rusya yıkılmış ve imparatorluğun bulunduğu topraklarda yaşayan milletler bağımsızlıklarını kazanma yoluna gitmişlerdir. Bolşeviklerin, Çarlık Rusya egemenliğinden ayrılan bu ülkeleri ve topraklarını tekrardan işgal etmesi nedeniyle bağımsızlıkları çok kısa süreli olmuştur.¹⁰⁰ Çarlık Rusya'nın yıkılmasının ardından 1918 yılında Nahçıvan Aras Türk Cumhuriyeti kurulmuştur. Başkenti Nahçıvan olarak

⁹⁴ Ali Asker, "Azerbaycan'da Ulus İnşasının Onay Aşaması (1918-1920) ve Önemi Üzerine Bazı Tespitler", (*Yeni Türkiye*, Cilt: 75, 2015, ss. 536-546), s. 536.

⁹⁵ Ali Asker, "Azerbaycan'da Anayasal Sistemin Şekillenme ve Dönüşüm Süreçleri", Giriş Kısmı, (Yayımlanmamış Makale).

⁹⁶ Rameş Rzayev, "Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin Teşekkül Aşamaları", (*Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl:5, Sayı:2, Güz 2020, ss.891-927), s. 894.

⁹⁷ Rameş Rzayev, *Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin Teşekkül Aşamaları*, s. 898.

⁹⁸ Kurat, *Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, s. 417.

⁹⁹ *Osmanlı Belgelerinde Azerbaycan*, s.34.

¹⁰⁰ Azar Abbasov, *Azerbaycan'da Anayasal Değişim*, Yüksek Lisans Tezi, (İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017), s. 24.

belirlenmiş olan yeni cumhuriyet Ermenilerin işgalinden korunmak amacıyla yerel halkın girişimleriyle oluşturulmuştur. 8696 km² olan toprağında bir milyondan fazla kişi yaşamaktadır. Yeni kurulan cumhuriyetin topraklarına baktığımızda anlaşılıyor ki Nahçıvan Aras Türk Cumhuriyeti tarihi Nahçıvan topraklarının büyük bir bölümünü kapsamaktadır.¹⁰¹

1.3.2. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin Kuruluşu

Devrim sonucu yıkılan Çarlık Rusya'nın sömürgesi olan milletler kendi bağımsızlıklarını ilan etme yoluna gittiler. Rusya zaten kendi içinde birçok sorunla boğuşuyordu ve bu şekilde demokratikleşmesi imkansızdı. Gizli bir şekilde yürütülen bağımsızlık hareketleri, devrimin ardından açık bir şekilde dile getirilebilmiştir. Böylece Cumhuriyet'in kurulmasında çok önemli katkıları bulunan Azerbaycan aydınları da düşüncelerini eyleme geçirebilme fırsatı bulabilmişlerdir.¹⁰² Azerbaycan halkı, milliyetçilik akımının da etkisiyle kendi bağımsızlıklarını ilan etme yolunda mücadeleye başlamışlardır. Bu nedenle 28 Mayıs 1918 tarihinde Mehmet Emin Resulzade önderliğinde Tiflis'te kendi bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.¹⁰³ Şartların zorluğuna rağmen Azerbaycan halkı bağımsız bir Cumhuriyet kurarak kendi uluslaşma sürecini başlatmıştır.¹⁰⁴ Siyasi statü kazanan Azerbaycan'ı ilk tanıyan devlet, 4 Haziran 1918 tarihinde Osmanlı Devleti olmuştur.

İstiklal Beyannamesinin şu hükümleri içermektedir:¹⁰⁵

1. Bugünden itibaren Azerbaycan halkı özgürlük haklarına sahip olduğu gibi Cenubi ve Şarki (Güney ve Doğu) Mavarayı Kafkasya'dan ibaret Azerbaycan dahi bağımsız bir devlettir.
2. Bağımsız Azerbaycan Devleti'nin şekli Halk Cumhuriyeti olarak belirlenmiştir.

¹⁰¹ Seferli, *Nahçıvan Bölgesinin Tarihi Coğrafyası Hakkında Notlar*, s. 51.

¹⁰² Asker, *Azerbaycan'da Ulus İnşasının Onay Aşamaları (1918-1920) ve Önemi Üzerine Bazı Tespitler*, s. 537.

¹⁰³ Niyazi Qasimov, "Paris Barış Konferansı'nda Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Nümayende Heyeti'nin Çalışmaları", (Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, Cilt:4, Sayı:6, Mayıs 2017, ss.76-100), s.79.

¹⁰⁴ Asker, *Azerbaycan'da Ulus İnşasının Onay Aşamaları (1918-1920) ve Önemi Üzerine Bazı Tespitler*, s. 537.

¹⁰⁵ Mirza Bala Mehmetzade, *Milli Azerbaycan Hareketi*, (Ankara: Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları, No:40, 1991), s. 89-90.

3. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti bütün milletlerle ve özellikle komşu olduğu millet ve devletlerle iyi ilişkiler göstermeye çaba gösterecektir.
4. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti millet, din, mezhep, sınıf ve cins farkı gözetmeksizin bütün vatandaşlarına hukuki ve siyasi haklar temin eder.
5. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti topraklarında yaşayan tüm milletlere serbestçe gelişimleri için geniş bir alan bırakır.
6. Meclisi Müessesan (Kurucu Meclis) toplanıncaya kadar Azerbaycan yönetiminin başında halk oyu ile seçilmiş Milli Şura ve Milli Şura'ya karşı sorumlu olan geçici bir hükümet durur.

Beyanname metninden de görüldüğü gibi Azerbaycan'ın değişim ve gelişim için halkın desteğini tamamen yanlarına çekmek istedikleri anlaşılmaktadır. Dış ilişkilerine de önem verdiğini belirtmiş, komşularıyla ve hatta bütün devletlerle iyi ilişkiler içinde olacağını belirterek barışçıl bir devlet olduğunu açıklamıştır. Cumhuriyet ile yönetileceği ve seçimlerde halkın oyunun alınması demokrasiye önem verdiğinin açık bir göstergesidir. Zaten Azerbaycan Halk Cumhuriyeti yaptığı reformlarla kurulurken verdiği sözlerin arkasında durduğunu net bir şekilde göstermiştir. Temel hak ve özgürlükleri betimleyen düşünceleri barındıran Anayasa, Hürriyet, Parlamento, Vatandaş gibi kavramlar o zamana kadar Azerbaycan'da pek fazla ifade edilmemekteydi. Bu nedenle ulus - devlet kavramının ana unsuru olan Cumhuriyet kavramı, Azerbaycan'da milli egemenlik gerçekliğini açıkça yansıtmaktadır.¹⁰⁶ Oldukça zor şartlarda kurulan Azerbaycan hükümeti tarafından, daha öncesinde var olmayan demiryolu işletmeciliği ve telgraf hizmetlerinin yüzde ellisinin Türkleştirilmesi çalışmalarına başlandı. Bu hizmetlerin yürütülmesi ve yaygınlaştırılması, kötü gidişata sahip olan ekonominin tekrardan geliştirilmesi, ülkedeki emniyet ve asayişin sağlanması gibi reformlar gerçekleştirilmiştir.¹⁰⁷ Azerbaycan Halk Cumhuriyeti ilk kurulduğunda devletin varlığı ile ilgili önemli kararlar alınmıştır. Devletin bayrağı hakkında; mavi, kırmızı ve yeşil renklerde beyaz hilal ve sekiz köşeli yıldız tasviri kabul edilmiştir. Türk dili devletin dili olarak kabul edilmiştir. Milli marş da bu dönemde belirlenmiştir. Azerbaycan Halk

¹⁰⁶ Rameş Rzayev, *Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin Teşekkül Aşamaları*, s. 905.

¹⁰⁷ Nilüfer Mutlu, "Hanlıklardan Cumhuriyete Doğru Azerbaycan'ın Kısa Tarihi (1747-1920)", (Bursa: *Uludağ Ekonomi ve Toplum Dergisi*, Cilt:37, Sayı:1, 2018, ss.147-167), s.160.

Cumhuriyeti'nin uygun gördüğü Milli Marşın sözlerini Ahmet Cevat, bestesini ise Üzeyir Hacıbeyli hazırlamıştır.¹⁰⁸

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti hükümeti 28 Şubat 1919 tarihinde aldığı bir kararla Nahçıvan ahalisinin talebine uygun olarak “Nahçıvan Genel Vilayeti'ni” kurmuştur. Kurulan valiliğin başkenti Nahçıvan olmakla beraber, sınırları¹⁰⁹ Nahçıvan, Ordubad, Şerur – Dereleyaz ve Vedibasara topraklarını kapsamaktaydı.

1.3.3. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin Yıkılışı

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti, yalnızca 23 ay varlığını sürdürebilmişse de bu kadar kısa sürede gayet başarılı bir yönetim sergilemiş ve birçok devlet tarafından tanınmıştır. Azerbaycan'ın bağımsızlığı uluslararası arenada tanınsa da Rusya'dan herhangi bir olumlu tepki gelmemiştir. Azerbaycan hükümeti, Rusya'ya peş peşe verdiği notalarda karşılıklı iş birliğine her daim hazır olduklarını bildirmesine rağmen Rusya verdiği cevaplarla net bir şey söylemeyerek belirsiz tavır takınmaya devam etmiştir. Bolşeviklerin yönetimindeki Rusya'nın istediği, Azerbaycan Cumhuriyeti'ni yıkmak ve yeniden kendi egemenliğine almaktır.¹¹⁰ 27 Nisan 1920 tarihinde 11. Kızıl Ordu¹¹¹ kuvvetlerinin kuzeyden Azerbaycan'a saldırmasıyla ilk önce Bakü'de, hemen ardından da Gence'de yönetim komünistlerin eline geçmiş ve bu sebeple ülkedeki rejim tek bir gecede tümünden değişmek durumunda kalmıştır.¹¹² Azerbaycan'da oluşan karışık durumdan faydalanmak isteyen Kızıl Ordu, İtilaf Devletleri'nin Kafkasya'da etkisiz kalmasını fırsat bilerek durumu kendi çıkarları için değerlendirmiştir. Bu nedenle Ermenileri yanlarına çekerek onlara, kendilerine yapacakları yardımlar karşılığında toprak vereceklerini vaat etmişlerdir. Bunu fırsat bilen gönüllü Ermeni çeteleri, Azerbaycan sınırları içerisinde karmaşa çıkarmaya başlamıştır. Oluşan karmaşa halini

¹⁰⁸ Nesiman Yagublu, *Mehmet Emin Resulzade Ansiklopedisi*, (Ankara: Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları, 2015), s.412.

¹⁰⁹ Seferli, *Nahçıvan Bölgesinin Tarihi Coğrafyası Hakkında Notlar*, s. 51.

¹¹⁰ Asker, *Azerbaycan'da Ulus İnşasının Onay Aşaması (1918-1920) ve Önemi Üzerine Bazı Tespitler*, s. 542.

¹¹¹ Kızıl Ordu, Sovyet Rusya'nın ordusudur ve ordu ile istihbarat arasındaki bağlantıyı sağlamaktadır. 1918 yılında şehirlerdeki gönüllü işçilerden oluşturulmaya başlanmıştır ((Aykut Çağlak, *Sovyet Rusya'da Bolşevik Devrimi Sonrasında Ordu-İstihbarat Teşkilatı Bağlantısının Oluşumu ve Kızıl Ordu'nun Sovyet İstihbarat Sistematiğinin Gelişim Sürecine Katkısı*, (Harp Tarihi Dergisi, Sayı:3, Haziran 2021, ss.43-81), s. 48-49)).

¹¹² Aygün Attar, Sebahattin Şimşir, *Tarihten Günümüze Türkiye'de Yaşayan Azerbaycan Türkleri*, (Ankara: Berikan Yayınevi, 2013), s.111.

bertaraf etmeyen isteyen Azerbaycan hükümeti, bütün gücünü Ermeni çetelerine karşı kullanmak durumunda kalmıştır. Hükümeti ele geçiren güçler, Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti adına iktidara Rusya'nın oluşturduğu Azerbaycan Geçici Askeri Devrim Komitesi geçmiştir. Bu tarihten sonra Azerbaycan'ın yeniden bağımsız olmasına kadar geçen süreçte Türkiye ile Azerbaycan arasında direkt ilişki yok denecek kadar az düzeyde olmuştur. Aralarındaki ilişki ancak Rusya üzerinden gerçekleşmiştir.¹¹³

Rusya'nın egemenliğinde bulunan halklara kendi kaderini tayin hakkı vermesinin ana nedeni yeni kurulan devletlerin işgal edilerek yeniden Rusya çatısı altında birleştirilmesidir. Uygulanan aşırı merkezîyetçi politikalar ile normalde federal olması gereken yönetim şekli yerine üniter yapıda olan bir yönetim şekli benimsemiş, ulusal kimlik yerine sınıfsal bir kimlik oluşturmak, böylece de Sovyetler Birliği çatısı altında bulunan halkların ulusal kimliklerinin unutturulması amaçlanmıştır.¹¹⁴ Azerbaycan bağımsızlığını kazanana kadar milli eğitim müfredatlarında Osmanlı varlığından bahsedilmemiştir. Orada eğitim gören çocuklar böyle büyük bir imparatorluğun varlığından habersiz olarak eğitimlerini sürdürmek durumunda kalmışlardır. Bu günlerde iki devlet tek millet olarak vurgusu yapılan kardeşlik duygusu Rusya hakimiyeti döneminde birbirinin geçmişini bilmeyen iki ayrı devlet olarak hüküm sürmüştür. Bu durum iki Türk halkının birbirine yabancı kalmasına ve birbirinden kopmasına neden olmuştur.

1.3.4. Nahçıvan Aras Türk Cumhuriyeti

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti kurulduğu sırada Nahçıvan henüz Azerbaycan'a bağlı değildi. Zaten Azerbaycan uzun yıllar Rusya'nın egemenliğinde kaldığından kendini ancak şimdi toparlayabilecekti. Kendi ordusu bile yoktu çünkü Ruslar orduda Azerbaycanlılara yer vermemeyi tercih etmişlerdi. Bu tabi ki stratejik bir tercihti. Rusya'nın amacı Azerbaycan'ın silahlanmasını önlemektir. Azerbaycan silahlanırsa, baş kaldırıp bağımsızlığını ilan etmesin diye aldığı tedbirlerden yalnızca biriydi. Daha kendini toplama aşamasında olan Azerbaycan, Osmanlı Devleti'nin de desteğiyle Nahçıvan'ın kurtuluşu konusunda birlik olmuşlardı. Nahçıvan konusunda taviz

¹¹³ *Osmanlı Belgelerinde Azerbaycan*, s. 10.

¹¹⁴ Asker, *Azerbaycan'da Ulus İnşasının Onay Aşaması (1918-1920) ve Önemi Üzerine Bazı Tespitler*, s. 542-543.

verilmemesi Nahçıvan'ın son dönemdeki durumunu büyük ölçüde etkilemiştir. Bu toprakların ne kadar önemli olduğu ve gözden çıkarılmaması gerektiği buradan da anlaşılmaktadır. Ermeni işgalinden kurtarıldıktan sonra Nahçıvan'a yardım eden Türk Ordusu, Ermenilerin ve İtilaf Devletleri'nin Nahçıvan'ı Ermeni toprağı yapma emellerine karşı durmak için Nahçıvan Aras Türk Cumhuriyeti'nin kurulmasında destek olmuştur. Batum Antlaşması ile hukuken Osmanlı topraklarına katılmış olan Nahçıvan'da bulunan Türk Ordusu, İngilizlerin baskısı nedeniyle çekilmek durumunda kalmıştır. Türk Ordusu'nun bölgeden çekilmesi ahalide korkuya neden olmuş ve bölgeden göç etmek istemişlerdir. Osmanlı Devleti ise onların can ve mal güvenliğini sağlayacağına dair her türlü tedbiri alacaklarını bildirmiştir.¹¹⁵

Ermenilerin rahat durmayacaklarını bildikleri için Nahçıvan ile Türk ordusu askeri hazırlıklar yapmaya başlamış ve herhangi bir Ermeni saldırısına karşı tedbir alma durumuna geçmişlerdir. Zaten Aras Türk Cumhuriyeti'nin kurulmasının en önemli nedeni de Ermenilerin bu saldırıları olmuştur.¹¹⁶ IX. Ordu Kumandanı Yakup Şevki Paşa, ahalinin kendilerini korumaları için onlara silah dağıtılacağını haber vermiştir. Türk Ordusu'nun amacı Nahçıvan'ın kendi kendisini yönetebileceği bir idari sistem kurmalarıdır.¹¹⁷ Bu nedenle de Türk kuvvetlerinin Ermenilerle nasıl savaşacaklarını bilmelerinden dolayı Türk askeri ve idari makamların önderliğinde 3 Kasım 1918 tarihinde başkenti İğdır olan Aras Türk Cumhuriyeti kurulmuştur.¹¹⁸ Nahçıvan Aras Türk Cumhuriyeti döneminde de Ermeniler rahat durmamış ve katliamlar yapmaya devam etmişlerdir.¹¹⁹ Andranik ve çetesinin saldırılarına karşı Müslüman halk kendilerini Ermenilere ve Avrupa'ya karşı korumaya karar vermişlerdir.¹²⁰ 10 Aralık 1918 tarihinde Ermeniler yeniden saldırıya geçtiğinde Türklerin yaptığı hazırlıkların yeterli olmadığı anlaşılmış ve Aras Türk Hükümeti yetkilileri Serur'a kadar çekilmek durumunda kalmışlardır. Uluhanlı, Kamerli ve Dereleyez ahalisine Ermeniler tarafından katliamlar

¹¹⁵ İbrahim Ethem Atnur, *Osmanlı Yönetiminden Sovyet Yönetimine Kadar Nahçıvan (1918-1921)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Kitabevi, 2001). s.83-87.

¹¹⁶ İbrahim Ethem Atnur, "Nahçıvan'da Ermeni Mezalimi (1918-1920)", (*Atatürk Dergisi*, Cilt:3, Sayı:2, 2010, ss.81-87), s.85.

¹¹⁷ Atnur, *Osmanlı Yönetiminden Sovyet Yönetimine Kadar Nahçıvan (1918-1921)*, s.87-88.

¹¹⁸ Atnur, *Nahçıvan'da Ermeni Mezalimi (1918-1920)*, s.85.

¹¹⁹ Atnur, *Nahçıvan'da Ermeni Mezalimi (1918-1920)*, s.85.

¹²⁰ *Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi*, DH.ŞFR., 606-8, R-14-12-1334.

yapılmıştır.¹²¹ Bin iki yüz kişilik Ermeni kuvveti, Nahçıvan taraflarında iki bin kişiyi meydana toplayıp topluca katletmiş ve kırk kadın ile çocuğun ırzına geçmişlerdir. Bölgede yaşayan Müslüman halk korkularından soğuk kış ayında evlerini terk etmek zorunda kalmış, Ermenilerin katliamları yüzünden açlık ve soğuğa mahkûm olmuşlardır.¹²² Böylece Ermeniler Nahçıvan topraklarını bir bir ele geçirmeye başlamışlar. İngilizler de destek verdiği için istediklerini almadan bırakmayacaklardır. Aras Türk hükümetinin başkenti olan İğdır ile Tuzluca Ermenilerin eline geçince durumu haber alan Erzurum Valiliği durumu Dahiliye Nezareti'ne ve IX. Ordu Kumandanlığı'na iletmiştir. Ermeniler Şerur'u ele geçirip kendi lehlerine propaganda başlatmışlardı. Şerur'un da ele geçirilmesi ile Aras Türk Hükümeti'nin üyeleri birer birer dağılmışlardı. Şerur ve Sederek malubiyetinden sonra Harbiye Nazırı İbrahim Bey'in de bölgeden ayrılması ile Aras Türk Cumhuriyeti fiilen sona ermiştir.¹²³

1919 yılının mart ayında yıkılan Aras Türk Cumhuriyeti'nin ardından tehlikenin farkında olan Nahçıvanlılar teşkilatlanmalarını tamamlayıp Kazım Karabekir Paşa'nın da yardımı gelmesiyle Ermenileri büyük bir bozguna uğratmış. Kazandıkları zafer sonrasında Şerur, Sederek ve Arezdeyen kurtarılmıştır.¹²⁴ Böylece Ermenilerin Nahçıvan'ı alma hayaline son verilmiş. Ardından imzalanan Gümrü, Moskova ve Kars Antlaşmaları ile de Nahçıvan'ın güvenliği sağlanmıştır.

1.4. Nahçıvan'ın Özerklik Statüsünün Tanınması

2 Aralık 1920 tarihinde imzalanan Gümrü Antlaşması ile Türkiye'nin korumasına verilen Nahçıvan, 16 Mart 1921 Moskova Antlaşması ve 13 Ekim 1921 tarihli Kars antlaşması ile Azerbaycan'ın koruması altında özerk bir devlet olarak hukuki statü kazanmıştır.

1.4.1. Gümrü Antlaşması

Gümrü Antlaşması, TBMM hükümetinin siyasi alanda kazandığı ilk başarıdır. Ermenistan ile Türkiye arasındaki sınırı belirleyen bu antlaşmanın normalde 1 ay içinde yürürlüğe girmesi gerekmesine rağmen (madde 18), Bolşeviklerin Ermenistan'ı ele

¹²¹ Atnur, *Nahçıvan'da Ermeni Mezalimi (1918-1920)*, s.85.

¹²² *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nahçıvan*, s.296.

¹²³ Atnur, *Osmanlı Yönetiminden Sovyet Yönetimine Kadar Nahçıvan (1918-1921)*, s.125-129.

¹²⁴ Atnur, *Nahçıvan'da Ermeni Mezalimi (1918-1920)*, s.85.

geçirmesi neticesinde yürürlüğe girememiştir. Gümrü Antlaşması yürürlüğe giremediğinden dolayı Türkiye'nin doğu sınırları Moskova ve Kars antlaşmaları ile belirlenmiştir. Gümrü Antlaşmasının imzalanmasının nedeni Ermeni çeteleri ile Türk ordusu arasında yaşanan silahlı çatışmadır. Ermeni çeteleri, Doğu Anadolu'da, Oltu'da yaşayan Türk halkına karşı saldırılara başlamış ve Ermeni çetelerinin saldırılarına ve katliamlarına karşı Türk ordusu, 28 Eylül tarihinde Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa önderliğinde saldırıya başlamış ve birkaç gün içinde Sarıkamış bölgesini ele geçirmiştir. Ardından Kars'ı ele geçirmiş ve 7 Kasım'da da Gümrü'ye ulaşarak orayı işgal etmiştir. Türklerin karşı saldırıları sebebiyle Ermeniler barış istemiş,¹²⁵ 2-3 Aralık 1920'de TBMM ve Ermenistan arasında Gümrü Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma TBMM'nin siyasi alanda imzaladığı ilk antlaşma olması sebebiyle de önem arz etmektedir. 18 maddelik bu antlaşmanın 2. maddesine göre Kükü, Hemesür, Sayat ve Gömürlü Dağı, Ararat İstasyonu, Arpaçay evleri, Saraybulak ve Araz Çayı yakınlarından geçen hattın güneyindeki bölgeye Ermenistan müdahale etmeyecek ve bu bölge referandum yapılana kadar Türkiye'nin himayesinde kalacaktır.¹²⁶ 2. madde ile Nahçıvan'ın sınırları tespit edilmiştir. 12. madde ile de Ermenistan ve Türkiye birbirlerinin demir yollarından faydalanabilecek ve böylece Ermeniler Nahçıvan üzerinden İran'a ulaşabilecek, Türkiye de çok fazla ihtiyaç duyduğu Azerbaycan demiryollarına kavuşabilecekti.¹²⁷ Fakat 5 Aralık 1920 tarihinde Kızıl Ordu'nun baskısıyla Sovyetler, Ermenistan iktidarını ele geçirmiş ve yeni kurulan Sovyet Ermeni hükümeti antlaşmayı reddetmiştir. Hem Nahçıvan hem de TBMM buna şiddetli bir şekilde karşı çıkmıştır çünkü Gümrü Antlaşması'na göre burası Türkiye'nin himayesinde kalmıştı ve Türk askerleri yalnızca sınırları korumakla kalmıyor aynı zamanda kontrolü de elinde bulunduruyordu.¹²⁸

¹²⁵ İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I. Cilt (1920-1945)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000, Cilt: 1), s. 17.

¹²⁶ Elman Ceferli, "Uluslararası Sözleşmelerde Güney Kafkasya'nın İki Muhtariyeti: Nahçıvan ve Acaristan", (*Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı:60, 2014, ss. 1-8), s.4.

¹²⁷ İbrahim Ethem Atnur, Moskova ve Kars Antlaşmaları'na Göre Nahçıvan , ((Kars: 3. *Uluslararası Kafkasya Tarih Sempozyumu (Kars Antlaşması ve Bölgesel Etkileri) 13-15 Kasım 2011, 2012*, ss.65-75), s.67-68.

¹²⁸ Esin Derinsu Dayı, "Milli Mücadele Döneminde Elviye-i Selâse ve Nahçıvan", (*Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı:22, 2006, ss.91-118) s.116-117.

Gümrü Antlaşması'na göre Ermenistan, Sevr Antlaşması'nı tanımayacak, TBMM hükümetinin aleyhinde propaganda yapmayacak, Ermenilerden Türklere saldırıda bulunan Ermeniler dışında kalan Ermeniler istedikleri takdirde Türkiye'ye dönebileceklerdir. Kars, Sarıkamış, Iğdır ve Kağızman Türklere bırakılacak ve Doğu sınırı, Aras Nehri ve Çıldır Gölü'ne kadar uzanacaktır.¹²⁹

Gümrü Antlaşması'nın Maddeleri

Ermenistan ile imzalanan Gümrü antlaşmasının maddeleri şu şekildedir:¹³⁰

Birinci madde Türkiye ile Ermenistan arasındaki savaşın bittiğini, ikinci madde ise Türkiye ile Ermenistan arasındaki sınırdan bahsetmektedir. Nahçıvan, Şerur ve Şahtahtı bölgelerinde Türkiye'nin koruyuculuğunda daha sonra belirlenecek plebisit¹³¹ ile bir yerel yönetim kurulacak ve Ermenistan bu bölgelere karışmayacaktır.

Üçüncü maddede, göç eden halkların geri dönmesi için üç yıl içerisinde plebisite başvurmaları konusunda anlaşmışlardır.

Dördüncü maddeye göre, Ermenistan'ın askeri faaliyetlerine sınırlama getirmektedir. Hafif silahlı jandarma kuvveti, sekiz dağ veya sahra topu, yirmi makineli tüfek ve bin beş yüz ücretli askerden oluşacak bir birlikten fazlasına sahip olmayacaktır. Ermenistan'da zorunlu askerlik kaldırılacaktır.

Beşinci maddeye göre, Ermenistan'da Türkiye'nin siyasal temsilcisi veya büyükelçisi bulunacak, antlaşmada belirlenen konularda denetleme ve soruşturma yapabilecektir. Buna karşılık Ermenistan eğer istekte bulunursa Türkiye hükümeti Ermenistan'a silahlı yardımda bulunmakla yükümlüdür.

Altıncı ve yedinci maddeye göre, taraf ülkelerden kendisine ihanet edenler dışındaki göçmenlerin bir yıl içerisinde kendi ülkelerine dönebilmelerine izin verilmektedir.

¹²⁹ Zuhâl Karakoç Dora, *Türkiye'nin Komşu Ülkelerle Göç ve Sınır Politikaları*, (Ankara: Gazi Kitabevi, 2021), s. 31.

¹³⁰ Antlaşmanın daha geniş metni için bkz: Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)*, s. 19-23.

¹³¹ Plebisit: 1.Devletler hukukunda, bir ulusun hangi devlete bağlanmak istediğini belirtmesi için başvuru olan oylama. 2. Halk oylaması (Erişim Tarihi: 03.12.2021, <https://sozluk.gov.tr/>).

Sekizinci ve dokuzuncu maddeye göre taraflar birbirlerinden savaş tazminatı almayacaklardır. TBMM hükümeti ikinci maddede belirlenen sınırlar içinde Ermenistan'a yardımda bulunmayı kabul etmektedir.

Onuncu maddeye göre Ermenistan Sevr Antlaşması'nı kesinlikle yok sayacaktır.

On birinci maddeye göre Ermenistan topraklarında yaşayan Müslüman halkın haklarını korumak amaçlanmıştır.

On ikinci madde iki ülkenin ticaret yollarıyla ilgilidir. Türkiye hükümeti, Şerur, NAhçıvan, Şahtahtı ve Culfa yoluyla İran, Maktu ve Ermenistan arasındaki ticaretin serbest şekilde yürütülmesini kabul eder. Ermenistan hükümeti de Azerbaycan, İran, Gürcistan ve Türkiye arasında eşya, araba, vagon ve tüm ticari işlerden vergi almamayı kabul eder.

On üçüncü maddeye göre TBMM hükümeti, devletin bütünlüğünü ve bağımsızlığını tehdit edecek saldırılara karşı Ermenistan içerisinde geçici askeri önlemler alabilecektir.

On dördüncü maddeye göre Ermenistan, Türkiye'nin aleyhinde olan bütün antlaşmaları yok saymakla yükümlüdür.

On beşinci ve on altıncı maddeye göre taraflar arasındaki ticaret, antlaşmanın imzalandığı gün başlayacak ve taraflar Büyükelçi ve Konsolos atayabileceklerdir. Ermenistan ile komşu ülkeler ve işgal altındaki topraklar arasındaki demiryolu, telgraf ve posta ulaşımı yeniden başlayacaktır.

On yedinci madde esirlerle ilgilidir. Türkiye'nin işgali altında bulunan toprakların boşaltılması ve esirlerin geri verilmesi – değiştirilmesi, Ermenistan hükümetinin bu antlaşmadan doğan yükümlülüklerini yerine getirmesinden sonra gerçekleşecektir.

O sekizinci maddeye göre antlaşma bir ay içerisinde onaylanacak ve onaylanmış örnekleri Ankara'da birbirlerine karşılıklı olarak verilecektir. Antlaşma iki nüsha olarak 2 Aralık 1920 günü Gümrü (Aleksandropol)'de düzenlenmiştir. Anlaşmazlık çıktığı takdirde Türkçe metnine bakılarak çözüme kavuşturulacaktır.

İmzalayanlar

TBMM hükümetince: Kazım Karabekir Paşa, Hamid Bey ve Sğleyman Necati Bey.

Ermenistan hükümetince: Aleksander Hatisiyan, Avram Gülhandaniyan, İstevan Gorganiyan.

Türk tarafının hem askeri hem de psikolojik olarak üstün şekilde imzaladığı Gümrü Antlaşması eğer yürürlüğe girebilseydi şimdi hem Türkiye – Ermenistan ilişkilerinin şekli değişebilir hem de Nahçıvan’ın statüsü farklı olabilirdi. Sovyetlerin idaresindeki Bakü yönetiminin de Gümrü Antlaşması’na karşı Rusya’nın tarafında yer aldığını belirtmek gerekir.¹³²

Sovyet hükümetinin antlaşmayı kabul etmemesine rağmen Nahçıvan ve Türk hükümetinin antlaşmanın devamından yana olması nedeniyle Moskova Antlaşması imzalanmıştır.

1.4.2. Moskova Antlaşması

Gümrü Antlaşması’nın yürürlüğe girmemesi nedeniyle Türkiye’nin çabalarıyla imzalanan Moskova Antlaşması, Türkiye’nin Nahçıvan’a bakış açısını ortaya koymaktadır. Nahçıvan’ın Türkiye için ne kadar önemli olduğu buradan anlaşılmaktadır. Ayrıca bu antlaşma TBMM’nin Sovyet Rusya ile yaptığı ilk antlaşma olması sebebiyle de önemlidir. Nahçıvan’ın şu andaki statüsünü 16 Mart 1921 tarihinde imzalanan Moskova Antlaşması temellendirmiştir. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ismi ilk kez bu antlaşmada yer almıştır. Antlaşma yapmak için Moskova’ya giden Türk heyetinin gündemindeki en önemli madde hiç kuşkusuz ki Nahçıvan olmuştur. Çünkü Nahçıvan, Türkiye’nin Türk dünyasına açılan tek kapısıdır. Heyette yer alan Yusuf Kemal Bey’in, Moskova’ya gitmeden önce Mustafa Kemal’e “Nahçıvan konusunda Rus hükümeti ısrar ederse ne yapalım” diye sorduğu soruya karşılık olarak Mustafa Kemal, “Nahçıvan Türk kapısıdır. Bu hususu dikkate alarak elinizden geleni yapınız” diyerek cevap vermiştir.¹³³

Ermenilerin Nahçıvan üzerinde hak talep etmeleri sebebiyle Ermenistan’ın işgali altında bulunmak istemeyen Nahçıvan halkı, Türk heyetini Nahçıvan’a davet edip

¹³² Zaman, *Siyasi Coğrafya Açısından Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti*, s. 108-110.

¹³³ İbrahim Ethem Atnur, *Osmanlı Yönetiminden Sovyet Yönetimine Kadar Nahçıvan (1918-1921)*, s.438.

kendilerini Ermeni zulmünden kurtarmalarını istemiştir.¹³⁴ Bundan dolayı Türk Heyeti, Nahçıvan'ın şu anda Türkiye'nin himayesinde bulunduğunu fakat başka bir devlete vermemek koşuluyla Nahçıvan'ın koruyuculuğunu Azerbaycan'a devretmeye hazır olduklarını söylemiştir. Nahçıvan'da yaşayan Müslüman ahalinin birçok katliama maruz kaldığını ve Türk ordusunun böyle bir duruma seyirci kalmasının kesinlikle mümkün olmadığını özellikle vurgulamıştır.¹³⁵

Türklerin, Ermenistan'a karşı üstün gelerek imzaladığı Gümrü Antlaşması'ndan endişe duyan Sovyet Rusya, Türkiye'nin batılı devletler ile anlaşma ihtimalini ortadan kaldırmak için Moskova Antlaşması'nı imzalamıştır.¹³⁶ Türk kuvvetleri, Ermenistan güçlerine yönelik yaptıkları karşı saldırıda hedefledikleri alandan daha fazla alanı işgal etmiş ve ulaşım yollarını ele geçirmiştir. Bu durum Moskova görüşmeleri boyunca Türkiye'nin üstün durumda kalmasını sağlamış ve böylece güçlü durumunu sürdürebilmiştir.¹³⁷ Moskova Antlaşması'nın 3. maddesi direkt olarak Nahçıvan ile ilgilidir. Bu maddeye göre, Nahçıvan'ın koruyuculuk hakkının hiçbir zaman üçüncü bir devlete bırakılmaması koşuluyla Azerbaycan'ın koruyuculuğunda tarafsız özerk bir bölge oluşturulması karara bağlanmıştır. Nahçıvan topraklarının, Aras'ın doğusu ile Dehne Dağı, Veli Dağı, Bağarsık ve Kömürlü Dağı çizgisi arasına sıkışmış üçgen kesiminde, bu arazinin Kömürlü Dağ'dan başlayıp, Saray Bulak – Ararat İstasyonu'ndan geçerek Karasu'nun Aras ile birleştiği yerde sınır hattının sona ermesi kararlaştırılmıştır. Bu sınır hattı Türkiye, Azerbaycan ve Ermenistan temsilcilerinden oluşturulan bir komisyon ile belirlenecektir.¹³⁸

Atatürk'ün Türk dünyasına açılan kapı anlamına gelen “Türk kapısı” terimini kullanması, Kazım Karabekir Paşa'nın da doğu kapısı anlamına gelen “Şark Kapısı” ifadelerini kullanması da Nahçıvan'ın Türkiye açısından önemini bir kez daha ortaya koymaktadır.¹³⁹ Nahçıvan'ın Moskova Antlaşması ile Azerbaycan himayesine

¹³⁴ Mehmet Okur, “Gümrü, Moskova ve Kars Antlaşmaları Çerçevesinde Ermeni Sorunu Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, (*Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:8, 2011, ss. 73-90), s. 82.

¹³⁵ Atnur, *Moskova ve Kars Antlaşmaları'na Göre Nahçıvan*, s. 69-70.

¹³⁶ Zaman, *Siyasi Coğrafya Açısından Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti*, s. 111.

¹³⁷ Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, s. 18.

¹³⁸ Atnur, *Moskova ve Kars Antlaşmaları'na Göre Nahçıvan*, s.72.

¹³⁹ Zaman, *Siyasi Coğrafya Açısından Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti*, s. 10.

birakılmasını başarı olarak nitelendirmeyen kesimler olsa da, Nahçıvan'a bugün sağladığı statü ile Türk Milli Mücadele liderlerinin ne kadar büyük bir başarı sağlamış oldukları son dönemde daha iyi anlaşılmaktadır.¹⁴⁰ Atatürk'ün bu konuda ne kadar ileri görüşlü olduğu şu sözünden de anlaşılabilir. *“Bugün Sovyetler Birliği dostumuzdur; komşumuzdur; müttefikimizdir. Bizim bu dostumuzun idaresinde dili bir, inancı bir, özü bir kardeşlerimiz vardır. Ve Sovyetler Birliği bir imparatorluktur. Bütün İmparatorluklar gibi, o da dağılacaktır. Gelecekte kendi kardeşlerimize sahip çıkmaya hazır olmalıyız.”* Mustafa Kemal Atatürk'ün söylediği bu söz yirmi birinci yüzyıla girmek üzereyken gerçekleşmiştir.¹⁴¹

1.4.3. Kars Antlaşması

Nahçıvan'ın bugünkü özerk durumunu belirleyen son antlaşma Kars Antlaşması'dır. Türkiye'nin Sakarya Meydan Muharebesi'nden zaferle ayrılmasının ardından Rus hükümeti antlaşma yapmaya yanaşmış ve 13 Ekim 1921 tarihinde Kars Antlaşması imzalanmıştır.¹⁴² Türkiye'nin Kars şehrinde Türkiye ile Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan arasında imzalanan Kars Antlaşması'nın 5. maddesine göre Nahçıvan'ın Azerbaycan koruyuculuğunda özerk bir statüye sahip olmasına karar verilmiştir. Bu antlaşma süresiz olarak imzalanmıştır ve imzalayan devletlerden herhangi biri antlaşmayı tek taraflı olarak bozmaya kalkamaz, hukuki olarak bunun geçerliliği yoktur.

İmzalanan Kars Antlaşması'na göre Nahçıvan sınırları şu şekilde belirlenmiştir:¹⁴³

“Urmiye Köyü oradan düz bir çizgi ile (Arezdeyen) İstasyonuna (bu istasyon Ermenistan Sosyalist Cumhuriyetine kalacak) daha sonra düz bir çizgi ile batı Taşburun (3142) Dağına-Su ayrımı hattıyla doğu Taşburun Dağına (4108) Cehennem Deresi Bağarsık Dağı'nın (6607) yahud (6587) su ayrımı hattını takip ederek Ravona (Bulak) güneyinde keser. Oradan eski Erivan Kafkası'nın ve Şerur-Dereleyez'in yönetim sınırını izleyerek 6629 rakımlı tepeden Kömürlü Dağ (6389 veya 6390) ve oradan 3080 rakımlı

¹⁴⁰ Zaman, *Siyasi Coğrafya Açısından Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti*, s. 112.

¹⁴¹ Cavanşir Fevziyev, *Türk Devletleri Birliği Küresel Entegrasyonun Avrasya Modeli*, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2016), s. 282.

¹⁴² Mehmet Ali Bolat, “Yeni Türkiye İçin Kars Antlaşması'nın Önemi”, *(Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:9, Sayı:2, 2019, ss.267-306)*, s. 283.

¹⁴³ Atnur, *Osmanlı Yönetiminden Sovyet Yönetimine Kadar Nahçıvan (1918-1921)*, s.445-446.

tepeye Sayat Dağ (7868) (Kurk Kulak) Köyü- Gamasor dağ (8160)-8022 rakımlı tepe ve Gökdağ (10282) ve eski Nahcivan Kazası'nın yönetim sınırının doğusu”.

Kars Antlaşması ile Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin özerk statüsünün korunması güvence altına alınmış ve Türkiye de bu güvence unsurlarından birisidir. Şu anda özerk şekilde bağlı bulunduğu Azerbaycan dışında başka bir devletin egemenliğine girmesi veya statüsünün değişmesi durumunda, Türkiye bu antlaşmaya dayanarak hukuki olarak duruma müdahale edebilme hakkına sahiptir. Bu sayede Rusya'nın Nahçıvan'ı Ermenistan'a hediye etme planları Türkiye sayesinde bozulmuştur. “Türk kapısı” olarak adlandırılan, Türk dünyası için son derece önemli olan ve Türk Dünyası'nı birbirine bağlayan Nahçıvan'ı Ermenistan'a vererek Nahçıvan'ı ortadan kaldırma planları yapan Sovyet Rusya ve Ermenistan'ın bu planlarını Azerbaycan Adliye Komiseri Behbud Bey Şahtatinski Nahçıvan'da halk oylaması yapılmasını sağlayarak bozmuştur.¹⁴⁴ Türkiye olmasa Nahçıvan, Sovyet Rusya tarafından Ermenilere verilmiş olacaktı. Türkiye'nin sayesinde Nahçıvan özerk konuma gelebilmiş ve Azerbaycan'a yeniden iade edilmiştir. Bugünlere kadar da bu statü korunmuştur.¹⁴⁵

Kars Antlaşması, Ermenistan'a karşı alınmış son derece önemli bir antlaşmadır. Çünkü yıllardır Nahçıvan üzerinde hak sahibi olduğunu iddia eden Ermeniler, antlaşmayı imzalayarak Nahçıvan'ın toprak bütünlüğünü bir kez daha tanımak durumunda kalmışlardır. Burada Ermenilerin Nahçıvan üzerindeki haklarından vazgeçtikleri gibi görünse de ilerleyen yıllarda böyle bir durumun olmadığı, Ermenilerin hak iddialarından vazgeçmedikleri yaptıkları tavır ve icraatlarından net olarak gün yüzüne çıkmıştır.¹⁴⁶ Ermenistan 1991 yılında bağımsız olduktan sonra Kars Antlaşması'nı tanımamış,¹⁴⁷ Sevri antlaşmasının geçerli olduğunu her fırsatta savunmuştur. Halbuki Sovyetlerin dağılması ile bağımsızlığına kavuşan Ermenistan'ı Türkiye hiçbir şart öne sürmeden tanımış ve

¹⁴⁴ Emin Şihaliyev, “Kars Antlaşması, Nahçıvan'la Bağlı Siyasi Meseleler Üzerine Yeni Bir Değerlendirme ve Ermeni İddiaları”, (*Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, Cilt:2, Sayı:1, 2013, ss. 15-26), s.17.

¹⁴⁵ Bolat, *Yeni Türkiye İçin Kars Antlaşması'nın Önemi*, s.284.

¹⁴⁶ Zaman, *Siyasi Coğrafya Açısından Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti*, s. 113.

¹⁴⁷ Bolat, *Yeni Türkiye İçin Kars Antlaşması'nın Önemi*, s. 286.

ekonomik açıdan zor durumda olan Ermenistan'a insani yardımda bulunmuştur.¹⁴⁸ Ermenistan ise Türkiye'nin yaptığı iyiliklere rağmen şimdilerde bile halen daha Sevr Antlaşmasını tanımaktadır ve Sevr Antlaşması'na göre hukuki yol izlemektedir. Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan'ın, Sevr Antlaşması'nın imzalanmasının 100. yıl dönümü için katıldığı bir konferansta “*Sevr Antlaşması tarihsel bir gerçektir. Bugüne kadar da öyle kalmıştır*” sözleri bunu açıkça ortaya koymaktadır.¹⁴⁹ Türkiye ile Nahçıvan sınırını Aras Nehri belirlemektedir. 18 km uzunluğunda olan sınırdan diğer tarafa geçişler Dilucu sınır kapısından olmaktadır. Nahçıvan ile Türkiye'yi Iğdır üzerinden birbirine bağlayan köprü'nün ismi Hasret Köprüsü'dür. Nahçıvan tarafı ise bu köprüye Umut Köprüsü adını vermiştir. Köprü Aras Nehri üzerinden geçmektedir.

Nahçıvan'ın, Azerbaycan ile arasında kara sınırı bulunmamaktadır, bu da onu diğer özerk bölgelerden ayıran en önemli etkenlerden biridir. Bağlı olduğu devletle arasında Zengezur koridoru vardır ve bu koridor Ermenilerin elindedir. Yakın zamana kadar geçişler Ermeniler tarafından tamamen engellenmişti fakat 2020 yılının kasım ayında Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki savaşı Azerbaycan kazanınca Ermenistan üzerinden, Nahçıvan ve Azerbaycan arasında geliş gidişi sağlayacak bir yolun açılmasına karar vermişlerdir. Yolun güvenliği Rusya Federasyonu Federal Güvenlik Servisi Sınır Muhafaza Servisi tarafından gerçekleştirilecektir.¹⁵⁰ 246 km mesafe ile en uzun sınır da yine Ermenistan iledir. İran ile sınır mesafesi 204 km uzunluğundadır¹⁵¹ ve Azerbaycan'a geliş gidişler şu anda İran tarafından sağlanmaktadır. 2020 yılında Azerbaycan ile Ermenistan arasında yapılan Karabağ Savaşı'nın sonucunda yapımına karar verilen, Azerbaycan ile Nahçıvan arasındaki ulaşımı sağlayacak olan Zengezur bölgesinde oluşturulması planlanan otoyolun inşası halen daha devam etmektedir. Yine Bakü'den

¹⁴⁸27.04.1993 tarihi TBMM Tutanağı,
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c034/b095/tbmm190340950325.pdf>

[Erişim Tarihi: 05.01.2022].

¹⁴⁹Ermenistan ile Türkiye Arasında “Sevr Gerilimi”,
<https://www.rudaw.net/turkish/middleeast/turkey/110820202> [Erişim Tarihi: 27.12.2021].

¹⁵⁰ Azerbaycan Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı, *Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı, Ermenistan Cumhuriyeti Başbakanı ve Rusya Federasyonu Başkanının Açıklaması*, No: 406/20,
<https://www.mfa.gov.az/az/news/no40620-azerbaycan-respublikasinin-prezidenti-ermenistan-respublikasinin-bas-naziri-ve-rusiya-federasiyasinin-prezidentinin-beyanati> [Erişim Tarihi: 04.12.2021].

¹⁵¹ *Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Hakkında Genel Bilgiler*,
<http://naxcivan.cg.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/254049> [Erişim Tarihi: 04.12.2021].

başlayıp Sabirabat istikameti üzerinden Horadiz'e varacak olan yeni demiryolu projesi ile de Zengezur Koridoru üzerinden Nahçıvan'a ulaşım sağlanabilecektir.¹⁵²

1.5. Nahçıvan'ın Bugünkü İdari Taksimatı (Şehir ve İlçeler)

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin idari taksimatı Azerbaycan ile benzerdir. Azerbaycan'da olduğu gibi Nahçıvan'da da "rayon" olarak adlandırılan idari bölümler bulunmaktadır. Türkçe'ye çevirdiğimizde il veya ilçe olarak belirtilse de aslında ilçedir, ancak idari yetkisi ve statüsü bakımından baktığımızda Türkiye'deki il yapısına çok daha uygundur. Çünkü Azerbaycan'da "il" olarak belirlenmiş bir idari bölge bulunmamaktadır.¹⁵³ Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Azerbaycan Cumhuriyeti'nin 10 rayonundan birisidir. Nahçıvan rayonu, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'dir. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde 7 adet rayon (şehir rayonu) bulunmaktadır. Bunlar: Sederek, Şerur, Kengerli, Şahbuz, Culfa, Ordubad ve Babek Rayonu'dur. Babek Rayonu sınırları içinde bulunan Nahçıvan şehri başkenttir. Başlıca şehirleri başkent Nahçıvan ile beraber, rayon merkezleri olan Şerur, Culfa, Şahbuz ve Ordubad olarak 5 tanedir.

1.5.1. Nahçıvan Şehri

Nahçıvan şehri gerek nüfusunun en fazla olması gerekse de stratejik açıdan değerli bir konuma sahip olması sebebiyle en önemli şehirlerden birisidir. Karayolu ve demiryolu ulaşımının geçiş noktasında bulunmaktadır. Aynı zamanda başkenttir ve önemli bir bilim, sanayi ve kültür merkezi durumundadır. Âli Meclis, Bakanlıklar ve idari birimler de Nahçıvan şehrinde bulunmaktadır. Türkiye Konsolosluğu da burada yer almaktadır.

Nahçıvan, doğunun ve dünyanın en eski yerleşim yerlerinden birisi olarak kabul edilmektedir. Orta Çağ tarihçisi Stefan Orbelyani, M.Ö. 1539 yılında inşa edildiğini söylemektedir. Yapılan arkeolojik kazılarda bulunan yazılı kaynaklar ve arkeolojik malzemeler de tarihinin çok eski olduğunu göstermektedir. Nahçıvan topraklarında bulunan Gamigaya Kaya Yazıtları ile beraber ortaya çıkarılan diğer kaynaklar da bu

¹⁵² Türkiye ile Azerbaycan'ı Birbirine Bağlayan Koridor: Zengezur, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/turkiye-ile-azerbaycani-birbirine-baglayan-koridor-zengezur-585249.html> [Erişim Tarihi: 04.12.2021].

¹⁵³ Ali Asker, Hasret Türkan, "Nahçıvan'ın Anayasal Konumu ve Özerklik Statüsü", (II. Uluslararası Soğuk Savaş Sonrası Sosyal, Ekonomik ve Siyasal Gelişmeler Bağlamında Güney Kafkasya Sempozyumu Bildiri Kitabı (12-13 Mayıs 2022)), (Editörler: Vefa Kurban, Telman Nusretoğlu, Seçil Öraz Beşikçi, Recep Efe Çoban), Iksad Publishing House, 2022 (ss. 27-47)), s.28.

toprakların yaklaşık 5.000 yaşında olduğunu kanıtlamaktadır.¹⁵⁴ Nahçıvan şehrinin yüz ölçümü 191.57 km²dir ve nüfusu 2021 yılı itibariyle 95.1 bin kişidir. Şehirde 1 kasaba ve 5 köy bulunmaktadır.¹⁵⁵ Aliabad kasabası ile Yarımca köyü şehrin kuzeyinde yer almaktadır. Güneyde Karacuç ve Karahanbeyli köyleri bulunmaktadır. Doğuda ise Hacıvar ve Şekerabad köyleri, batıda da Nahçıvan ovalarına ait uzantılar yer almaktadır.¹⁵⁶

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi ve Bakanlar Kurulu tarafından kurulan “Şark Kapısı” isimli sosyo-politik özellikte olan bir gazete 1921 yılından bu tarafa yayın hayatına devam etmektedir. Gazete şu anda haftada 5 kez yayınlanmaktadır. “Nuh’un Ülkesi” isimli gazete de Yürütme Gücü’nün yayın organı olarak 1996 yılından bu tarafa yayınlanmaktadır. Nuh’un Ülkesi Gazetesi de Şark Kapısı Gazetesi gibi Nahçıvan’ın sosyal ve siyasi yaşamında önemli bir yere sahiptir.¹⁵⁷ Nahçıvan’da kültürel faaliyetler oldukça yaygınlaşmıştır. Hatta adeta bir açık hava müzesi görünümünde olduğu düşünülmektedir. Birbirinden farklı ilgi alanlarına hitap ettiğinden dolayı Kafkasya’da bir Avrupa kenti görüntüsüne bürünmüştür.¹⁵⁸ Şehirde 8 kütüphane, 4 kulüp, 13 müze ve 6 müzik okulu bulunmaktadır. Azerbaycan Milli İlimler Akademisi’nin Nahçıvan Şubesi, Celil Memmedguluzade Nahçıvan Devlet Müzikal Dram Tiyatrosu, İlham Aliyev Olimpik Spor Kompleksi, yüzme ve satranç merkezi, Nahçıvan Mutfağı Aşçılık Merkezi, Gençlik Merkezi bulunmaktadır.¹⁵⁹ Yine bunların yanında Devlet Filarmonisi, Kukla Tiyatrosu ve Çocuk Tiyatrosu, Resim Galerileri, Giyim Müzesi, Edebiyat Müzesi, Hatıra Müzesi, Tarih Müzesi ve Açık Hava Müzesi gibi birçok kültürel faaliyet sunan yer bulunmaktadır.¹⁶⁰ Hem başkent olması hem de köklü tarihe sahip olmasıyla Nahçıvan Şehri, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti için oldukça önemli bir yere sahiptir. Özellikle

¹⁵⁴Nahçıvan Muxtar Respublikası, <https://www.nakhchivan.az/portal-1/tarix.htm> [Erişim Tarihi: 24.11.2020].

¹⁵⁵ Nahçıvan Turizm İnformasiya Merkezi, *Şehir ve Rayonlar*, <http://turizm.nakhchivan.az/index.php/about-hot-explorer/2015-12-29-06-30-14> [Erişim Tarihi: 19.12.2021].

¹⁵⁶ Zaman, *Siyasi Coğrafya Açısından Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti*, s.65.

¹⁵⁷ <http://turizm.nakhchivan.az/index.php/about-hot-explorer/2015-12-29-06-30-14> [Erişim Tarihi: 19.12.2021].

¹⁵⁸ Zaman, *Siyasi Coğrafya Açısından Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti*, s.72.

¹⁵⁹ <http://turizm.nakhchivan.az/index.php/about-hot-explorer/2015-12-29-06-30-14> [Erişim Tarihi: 19.12.2021].

¹⁶⁰ Zaman, *Siyasi Coğrafya Açısından Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti*, s.72.

ulaşım güzergahlarında bulunması ile çevre ülkelerle çok rahat bağlantı sağlayabilmektedir. Bu da ne kadar önemli bir konumda olduğunu bir kez daha kanıtlamaktadır.

1.5.2. Babek Rayonu

Babek (Babək) Rayonu, 23 Ekim 1978 tarihinde Haydar Aliyev'in kararıyla rayon olarak düzenlenmiştir. Babek isminin (eski adı Tazekend), Arap egemenliğine direnen halk kahramanı Babek'in isminden geldiği düşünülmektedir.¹⁶¹ Babek'in merkezi kabul edilen Babek kasabası ve Babek Rayonu, ismini bu tarihi kişilikten almıştır.¹⁶² Merkezi Babek'tir. Babek rayonu sınırları içerisinde bulunan Nahçıvan şehri, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin başkentidir. Güneyde İran ve kuzeybatıda Ermenistan ile sınır komşusudur. Babek Rayonu, 1 şehir, 2 kasaba ve 33 köyden oluşmaktadır. Bölge taş, tuz, inşaat malzemeleri ve mineraller (maden suları) bakımından zengindir. Zengezur tepeleri, Dereleyaz sıradağları, Nahçıvan ve Gülistan ovaları bu rayona aittir. Fauna ve flora açısından zengindir ve Araz havzasının göletinde çeşitli balık türleri yaşamaktadır. Antik çağlardan beri insanların yerleşim yeri olduğundan dolayı arkeolojik eserler bakımından zengindir. Şehrin merkezinde milli lider Haydar Aliyev'in anıtı bulunmaktadır.¹⁶³ Babek Rayonu'nun Yürütme Gücü'ne bağlı olan "Şarqin Saheri" gazetesi 1979 yılından beri burada yayınlanmaktadır.¹⁶⁴ Buradan geçen yollar yerel ve ulusal ölçüde önemli bir konuma sahiptir. Ulusal öneme sahip yollar 50 km, yerel öneme sahip yollar ise 174 km'dir.¹⁶⁵

Kültepe I ve Kültepe II gibi önemli anıtlar- burada yer almaktadır. Eneolitik, Tunç, Erken Demir Çağı ve Antik Çağ'dan kalma arkeolojik kazılara ulaşılmaktadır. Hayvan figürleri, kullanılan araç gereçler, kaplar, kömür, arpa, buğday, darı gibi ürünler bulunmuştur. Özellikle bulunan çok renkli boyalı tabaklar antik dünyanın en nadide eserlerinden kabul edilmektedir. Çalkhangala Anıtı, Abbasabad Kalesi ve Nehram

¹⁶¹ David Menashri, *Central Asia Meets the Middle East*, (London: Frank Cass, 2002), s.104.

¹⁶² Zaman, *Siyasi Coğrafya Açısından Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti*, s.60.

¹⁶³ <http://turizm.nakhchivan.az/index.php/about-hot-explorer/2015-12-29-06-30-14> [Erişim Tarihi: 19.12.2021].

¹⁶⁴ Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsi, Prezident Kitapxanası, *İnzibati-Arazi Vahidləri*, s.219.

¹⁶⁵ <http://turizm.nakhchivan.az/index.php/about-hot-explorer/2015-12-29-06-30-14> [Erişim Tarihi: 19.12.2021].

İmamzade Kültür Anıtı burada bulunmaktadır.¹⁶⁶ Nahçıvan şehri 191.57 km²dir ve nüfusu 2021 yılında 95.1 bin kişidir. Babek Rayonu ise 828.42 km²dir ve nüfusu 76.5 bin kişidir.¹⁶⁷

1.5.3. Sederek Rayonu

Sederek (Sədərək) Rayonu, 28 Ağustos 1990 tarihinde Şerur rayonundan ayrılarak kurulmuştur. Merkezi Haydarabad kasabasıdır. Türkiye, İran ve Ermenistan ile sınırı vardır. Alan olarak ülkenin en küçük rayondur. 1990 ile 1993 yılları arasında Ermeniler tarafından rayona 14 kez saldırı düzenlenmiş ve 19-20 Ocak 1990 yılındaki saldırılarla Kerki köyü'nü işgal etmişlerdir.¹⁶⁸ Türkiye'nin Türk dünyasına açılan tek yeri olan 15 km'lik sınırı Sederek rayonu ile olmaktadır. 1992 yılında Haydar Aliyev zamanında Aras Nehri üzerine inşa edilen Umut Köprüsü ile Türkiye ve Nahçıvan arasında ulaşım sağlanmaktadır. Nahçıvan tarafı Umut köprüsü derken, Türkiye tarafı ise Hasret köprüsü olarak adlandırmaktadır. Sederek rayonunun yüz ölçümü 163.74 km²dir. Nüfusu ise 2021 yılı verilerine göre 16.1 bin kişidir.¹⁶⁹

Sederek sözcüğü Farsça “se dere” (üç dere) veya “sed reng” (yüz renk) sözlerinin birleşmesinden meydana gelmiştir. “Çok adam yaşayan yer” anlamına gelen “Sedrek”, arapça anlamı olarak ise “seder” sözcüğü, 14. yüzyılda burada yaşamış Seedli tayfasının adından geldiği düşünülmektedir. Halk diline göre ise sederek “sel gerek” anlamına gelmektedir. Bazı tarihçilere göre Dede Korkut destanında adı geçen “Segrek” adının zamanla değişerek “Sederek” halini aldığı ileri sürülmektedir.¹⁷⁰ Rayonun Sederek ismi ile kurulmasının nedeni Sederek köyünün ismini alması sebebiyledir. Bunu Haydar Aliyev'in 2002 yılında yaptığı konuşmadan da anlayabiliyoruz. Sederek ahalisi, sınırları

¹⁶⁶ *Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsi*. Prezident Kitapxanası, İnzibati-ərazi Vahidləri, Azərbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Ofisi, İdari Bölge Birimleri, Başkanlık Kütüphanesi, s.219-220.

¹⁶⁷ <http://turizm.nakhchivan.az/index.php/about-hot-explorer/2015-12-29-06-30-14> [Erişim Tarihi: 19.12.2021].

¹⁶⁸ Özkan, *Nahçıvan'ın Beşeri ve İktisadi Coğrafyası (1991-2014)*, s. 334.

¹⁶⁹ <http://turizm.nakhchivan.az/index.php/about-hot-explorer/2015-12-29-06-30-14> [Erişim Tarihi: 19.12.2021].

¹⁷⁰ *Naxçıvan Ensiklopediyası*, Cilt:2, s. 252.

koruyarak büyük bir kahramanlık göstermişlerdir. Haydar Aliyev'in Sederek hakkında söyledikleri şunlardır:¹⁷¹

“...Sederek Rayonu'nun Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde özel bir yeri vardır. Büyük bir kent olmuş ve rayon statüsü almış olan Sederek her zaman bizim, Azerbaycan'ın en uzak yerinde, sınırda bulunarak Azerbaycan topraklarını korumuş, kollamış ve mertlik örnekleri göstermiştir. Ben şimdi burayı böyle gördüğüm için çok sevinçliyim. Çünkü sizin hatrınızdadır ben 1977'de Azerbaycan'ın başındayken kentten uzakta olan bu kasabanın kurulması hakkında karar verdim. Neden kentten uzak? O zamanlar Ermeniler yavaş yavaş bu topraklarda hak iddia ediyorlar, bu bizindir, o bizindir diyorlardı. Benim aklımdadır, burada Hasanqulu bağı vardı değil mi? Güya o bağ onlarınmış. Sonra ben 1990'da buraya geldiğimde bu meselelerle meşgul oldum. O zaman ben bunları hissediyordum. O zaman ben böyle bir karara vardım, burada Azerbaycan'a Nahçıvan tarafından giriş yerinde modern tipli evler inşa edelim ki, Ermenistan topraklarından buraya gelenler – hatırlarsanız o zaman geliş gidiş çoktu, turistler de gelip gidiyordu, Sovyet döneminde başkaları da gelip gidiyordu – onlar görsünler ki Azerbaycan toprağında şimdi yaşayış nasıldır. Ona göre ben burada bu kasabayı inşa etmeye karar verdim. Projeler hazırlandı, kasaba inşa edildi ve Sederekliilerin bazıları da buraya göçüp yaşamaya başladılar.”

Sederek, 16. yüzyıl kaynaklarında bir saltanat olarak geçmektedir. Fransız gezgin J. Chardin o zamanda Sederek'in ayrı bir saltanat olduğunu şu sözleriyle doğrulamaktadır:¹⁷² *“Çok düz ve verimli bir ülke ile beş mil yol kat ettik. Etrafı dağlarla çevriliydi. Sağdaki dağlara Nuh Dağı denir. Kaynar adında küçük bir kasabada apartman yaptık. O tarafa gittik ve sekiz mil yol kat ettik. Yolun yarısında solda Sadarak adında bir kasabayı geçtik. Semtin padişahı da bu beldede ikamet etmektedir. Safeviler döneminde daha küçük idari birimlerin yöneticilerinin padişah unvanına sahip oldukları ve yerel yönetimleri bağımsız olarak oluşturdukları belirtilmelidir. Padişahlar, ilgili vilayetin vasalarına ve bazen doğrudan şehzadeye tabi idi. 18. yüzyılın başlarında*

¹⁷¹ Heydər Əliyev İrsi Beynəlxalq Elektron Kitabxana, <https://lib.aliyevheritage.org/az/5459173.html> [Erişim Tarihi: 04.03.2021].

¹⁷² Şərq qapısı, Qədim Sədərək Tarixdə Neçə Dəfə Rayon Statusunda Olub?, <http://serqqapisi.az/index.php/ictimai-siaysi/11473-gaedim-saedacraek-tarikhdae-nechae-daefae-rayon-statusunda-olub> [Erişim Tarihi: 20.12.2021].

Nahçıvan kazası, Maku, Zaruzabil, Şadili, Dunbulu, Magzaberd kazaları gibi Sadarak kazası da Çukursad beylerbeyi'ne bağlıydı.”

1.5.4. Şerur Rayonu

Şerur (Şerur), 8 Ağustos 1930 tarihinde rayon olarak belirlenmiştir. Kuzeydoğusunda Ermenistan ve Güneybatıda İran ile sınırı vardır. Merkezi Şerur'dur ve 64 köy bulunmaktadır. Şerur isminin Oğuzların 22 boyundan birisi olan Çaruk boyundan geldiği düşünülmektedir. Çaruk sözü konuşma dilinde yıllar içinde Şerur olarak değişmiştir. Çaruk – Şaruk – Şeruk – Şerur olarak son halini almıştır.¹⁷³ Dede Korkut destanındaki boylardan birinin isminin Şeruk olduğu belirtilmiştir. Şerur rayonunun eski isimleri Noraşen ve İliç'tir.¹⁷⁴ Halk arasında yapılan tanımlamaya göre ise Şerur sözcüğünü konuşma dilinde Şeril olarak kullanmaktadırlar. Aras nehri ile Arpaçay'ın buradan geçtiğini belirterek Şerirü – Şehr-i Ruh yani “Çaylar Şehri” anlamına geldiğini ifade etmektedirler. Yine bir diğer ifadeye göre ise “şer” ve “ur” sözcüklerinin birleşiminden oluşan “şeri vurmak, kovmak” anlamına geldiği belirtilmektedir.¹⁷⁵ Toprakları verimli olduğundan üzüm, tütün, hayvancılık, tahıl, meyve ve sebzeçilik sektörlerinde üretim değerleri oldukça fazladır. Aras çayı üzerinde orta çağlardan kalma köprü, kemerler, mescid ve kervansaraylar vardır.¹⁷⁶ Şerur rayonunun yüz ölçümü 872.26 km²dir. Nüfusu ise 2021 yılı verilerine göre 117.9 bin kişi ile en kalabalık nüfusa sahiptir.¹⁷⁷

1.5.5. Şahbuz Rayonu

Şahbuz Rayonu ilk olarak 1930 yılında kurulmuştur. Fakat 1963 yılında Nahçıvan ile birleştirilmiştir (Şimdiki Babek Rayonu ile). Daha sonra 1965 yılında tekrardan ayrı bir rayon olarak belirlenmiştir. 7 Aralık 2007 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi tarafından Şahbuz rayonunda bulunan Şahbuz kasabasına şehir statüsü

¹⁷³ Akif İmanov. “Şerur’ Sözü’nün Etimolojisi Hakkında”, (*Bilig Türk Dünyası ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:2, 1996, ss.152-155), s.154.

¹⁷⁴ *Naxçıvan Ensiklopediyası*, Cilt:2, s. 252.

¹⁷⁵ İmanov, “Şerur” Sözü’nün Etimolojisi Hakkında, s.153.

¹⁷⁶ *Naxçıvan Ensiklopediyası*, Cilt: 2, s. 313-315.

¹⁷⁷ <http://turizm.nakhchivan.az/index.php/about-hot-explorer/2015-12-29-06-30-14> [Erişim Tarihi: 19.12.2021].

verilmiştir.¹⁷⁸ Tek sınır komşusu doğusunda ve kuzeyinde yer alan Ermenistan'dır. 25 yerleşim yeri ve 22 idari birimden oluşmaktadır. Merkezi Şahbuz'dur. Şahbuz Rayonu, ismini Orta Çağ'ın başlarında yapılmış ve şu anda kalıntıları hala var olan Şahbuz Kalesi'nden almıştır. Bu kalenin adı ise Şahbuztepe dağının isminden gelmektedir.¹⁷⁹

Eski çağlardan beri insanlar burayı yerleşim yeri olarak kullanmışlardır. Tunç Çağı'na kadar uzanan mezar kalıntıları bulunmuştur. Ferhat'ın evi, Şapur Kalesi, Gelin Kayası gibi tarihi ve mimari eserlere sahiptir. Şahbuz rayonunun yüz ölçümü 836.58 km²'dir. Nüfusu ise 2021 yılı verilerine göre 25.3 bin kişidir.¹⁸⁰ Şahbuz tam bir hayvancılık şehridir. Arıcılık ve hayvancılık oldukça yaygındır ve gelişmiştir. Mineralli sulara sahiptir.¹⁸¹

1.5.6. Kengerli Rayonu

Kengerli (Kəngərli) Rayonu, Babek ve Şerur rayonlarından ayrılarak ayrı bir rayon olarak 19 Mart 2004 tarihinde kurulmuştur. Kuzeydoğuda Ermenistan, güney ve güneybatıda İran ile sınırı vardır. Merkezi Kıvrak'tır. 10 köyden oluşmaktadır. Kengerli Rayonu ismini Kengerli Aşireti'nden almıştır. Orada yaşayan halka da Kengerli halkı denilmektedir. 16. yüzyılda Azerbaycan, Safevi Devleti tarafından yönetilmekteydi. Safevi Devleti'nin hükümdarları Safevi Şahlar, Nahçıvan ülkesinin yönetilmesini en güçlü aşiretlerden birisi olan Kengerli Aşireti'ne vermiştir. 1840'lara kadar Nahçıvan'ı Kengerli Aşireti yönetmiştir.¹⁸² İsmi de buradan Kengerli olarak kalmıştır.

Nahçıvan Hanlığı'nın kurulmasında da Kengerli aşiretinin oldukça önemli katkıları olmuştur. 1747 yılında Nadir Şah'ın öldürülmesi neticesinde Kengerli aşiretinin lideri Haydarkulu Han tarafından Nahçıvan Hanlığı tarih sahnesine çıkarılarak oldukça büyük bir toprağa sahip olmuştur.¹⁸³ Kengerli rayonunun yüz ölçümü 704.89 km²'dir. Nüfusu ise 2021 yılı verilerine göre 33 bin kişidir. Kengerli Rayonunda, Karabağ

¹⁷⁸ *Naxçıvan Muxtar Respublikasının Şahbuz rayonunun Şahbuz qəsəbəsinə şəhər statusunun verilməsi haqqında*, <https://meclis.gov.az/news-qanun.php?id=787&lang=az> [Erişim Tarihi: 28.01.2022].

¹⁷⁹ Prezident Kitapxanası, *İnzibati-Arazi Vahidləri*, s.230.

¹⁸⁰ <http://turizm.nakhchivan.az/index.php/about-hot-explorer/2015-12-29-06-30-14> [Erişim Tarihi: 19.12.2021].

¹⁸¹ Prezident Kitapxanası, *İnzibati-Arazi Vahidləri*, s.230.

¹⁸² *Naxçıvan Muxtar Respublikası, Kəngərli Rayonu*, https://nakhchivan.preslib.az/az_a3-4.html [Erişim Tarihi: 03.03.2021].

¹⁸³ Seferli, *Nahçıvan Bölgesinin Tarihi Coğrafiyası Hakkında Notlar*, s.50.

Türbesi, Kivrag Camii, Kivrak Hamamı, Şahtahtı köyündeki Doğu Hamamı, Şahtahtı Govur Kalesi gibi tarihi eserler yer almaktadır.¹⁸⁴ Govur kalesinin tarihinin Tunç Çağı'na kadar uzandığı düşünülmektedir.¹⁸⁵

1.5.7. Culfa Rayonu

Culfa Rayonu, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ndeki antik kentlerden birisidir. Milattan sonra 6. yüzyılda inşa edilmiştir. 8 Ağustos 1930 tarihinde rayon olarak belirlenmiştir. Kuzeydoğuda Ermenistan ve Güneyde İran ile sınır komşusudur. Merkezi Culfa'dır. 22 köyden oluşmaktadır. Culfa kelimesi, Orta Çağ'daki küçük bir tüccar örgütünün isminden gelmektedir. Bazı kaynaklarda Culag olarak da geçmektedir.¹⁸⁶ Culfa eski zamanlardan beri önemli bir gümrük şehri olma özelliği göstermektedir. Azerbaycan'dan Nahçıvan'a karayolu ile gönderilen ürünler Culfa hattı üzerinden gelmektedir. İran ile takas yoluyla gelen doğalgaz ve ticari tır hatları buradan yapılmaktadır. İran ile olan iki tane gümrük kapısından biri burada bulunmaktadır.¹⁸⁷

Culfa rayonunun yüz ölçümü 926.3 km²'dir. Nüfusu ise 2021 yılı verilerine göre 47.3 bin kişidir. Culfa rayonu tarihi eserler bakımından oldukça önemli eserlere sahiptir. Gülistan Türbesi, Taş Köprü, Arafsa Piri, Kirna Cuma Camii, Ashab-ı Kehf Türbesi, Kazançi Kalesi ve Köprüsü gibi tarihi ve kültürel eserlere ev sahipliği yapmaktadır.¹⁸⁸ Culfa önemli bir tarım kentidir. Bağcılık ve hayvancılık merkezlerinden biridir. Özellikle küçükbaş ve üzüm tarımı önemlidir. Nahçıvan şehrinden sonraki en büyük yerleşmeye sahiptir. Eğitim ve kültürel faaliyetler bakımından oldukça gelişmiş bir rayondur.¹⁸⁹

1.5.8. Ordubad Rayonu

Ordubad, 8 Ağustos 1930 tarihinde rayon olarak belirlenmiştir. Fakat 1963 yılında Culfa Rayonu'na katılmıştır. Daha sonrasında 1965 yılında yapılan düzenleme ile yeniden Ordubad Rayonu olarak belirlenmiştir. Güneyde İran, kuzey ve doğusunda ise

¹⁸⁴<http://turizm.nakhchivan.az/index.php/about-hot-explorer/2015-12-29-06-30-14> [Erişim Tarihi: 19.12.2021].

¹⁸⁵ Prezident Kitapxanası, *İnzibati-Arazi Vahidləri*, s.224.

¹⁸⁶ *Naxçıvan Muxtar Respublikası, Culfa Rayonu*, https://nakhchivan.preslib.az/az_a3-3.html [Erişim Tarihi: 03.03.2021].

¹⁸⁷ Zaman, *Siyasi Coğrafya Açısından Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti*, s.77.

¹⁸⁸ <http://turizm.nakhchivan.az/index.php/about-hot-explorer/2015-12-29-06-30-14> [Erişim Tarihi: 19.12.2021].

¹⁸⁹ Özkan, *Nahçıvan'ın Beşeri ve İktisadi Coğrafyası (1991-2014)*, s. 330-332.

Ermenistan ile komşudur. Merkezi Ordubad'dır. 3 yerleşim yeri ve 43 köyden oluşmaktadır. Ordubad ismi "ordu" ve "abad"¹⁹⁰ kelimelerinin birleşiminden oluşmuştur. Eski Türk dillerinde "karargâh, ordu, ikametgah" gibi anlamlarda kullanılmıştır. Mahmut Kaşgari, ordu sözcüğünü "kağanın yaşadığı yer, merkez" anlamında belirtmiştir.¹⁹¹ Ordubad'ın tarihinin ne kadar eskiye gittiği bilinmemektedir. Bu bölge dünyanın en eski bölgelerinden biridir. Hatta öyle ki insanlığın doğum yeri olarak kabul edilmektedir.¹⁹² Elverişli iklim koşulları ve konumu itibarıyla sık sık el değiştirmek durumunda kalmıştır. Güneydeki Aras düzlüğü ve doğal güzergahın kontrol noktasında bulunmasından dolayı sürekli ilgi çekmiştir. Zengezur dağlarının eteklerinde bulunan Ordubad, savunma açısından avantajlı bir konumdadır. Özellikle diğer şehirlere baktığımızda (Nahçıvan, Culfa, Şahbuz ve Şerur), onlara göre çok daha korunaklı bir yere kurulmuştur. Bu şehirler korunaksız düzlüklerde kurulmuşlardır.¹⁹³ Ordubad, tarihi evleri, anıtsal çınar ağaçları ve ceviz ağaçlarıyla ünlüdür.¹⁹⁴ 600 yaşından büyük olan çınar ağaçları ile görenleri hayranlık içinde bırakır. Sarshahar Camii, Anbars Camii, Sezariye, Nushus Piri, Aza Köprüsü, Mingis Camii, Gamigaya Kaya Oymaları, Babek Kalesi, Afgan Kalesi gibi önemli tarihi anıtlara sahiptir.¹⁹⁵ Ordubad rayonunun yüz ölçümü 978.99 km²'dir. Nüfusu ise 2021 yılı verilerine göre 50.3 bin kişidir.¹⁹⁶

¹⁹⁰ Abad kelimesi: Yerleşim yeri, köy anlamlarına gelmektedir.

¹⁹¹ *Naxçıvan Ensiklopediyası*, Cilt:2, s. 252.

¹⁹² Prezident Kitapxanası, *İnzibati-Arazi Vahidləri*, s.225.

¹⁹³ Zaman, *Siyasi Coğrafiya Açısından Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti*, s.78.

¹⁹⁴ Özkan, *Nahçıvan'ın Beşeri ve İktisadi Coğrafiyası (1991-2014)*, s.323.

¹⁹⁵ Prezident Kitapxanası, *İnzibati-Arazi Vahidləri*, s.226-227.

¹⁹⁶ <http://turizm.nakhchivan.az/index.php/about-hot-explorer/2015-12-29-06-30-14> [Erişim Tarihi: 19.12.2021].

İKİNCİ BÖLÜM

ÜNİTERLİK İLKESİ VE NAHÇIVAN ÖZERK CUMHURİYETİ'NİN HUKUKİ STATÜSÜ

2.1. Devlet Yönetim Şekilleri Olarak Üniter ve Federal Devletler

2.1.1. Devlet Şekilleri

Anayasa hukukuna göre devlet şekillerini incelediğimizde “üniter devlet” ve “karma devlet” olarak iki şekil olduğunu görmekteyiz. Karma devlet ise kendi arasında “konfederal” ve “federal” olarak ikiye ayrılmaktadır.¹⁹⁷ Konfederal devletler uluslararası bir sözleşmeye bağlı olarak kurulabilmektedir.¹⁹⁸ Bu nedenle üye olunan devletler istedikleri zaman bu topluluktan ayrılabilenekte olduklarından konfederal devlet yönetim şekli bu günlere kadar gelememiştir.¹⁹⁹ Önceden konfederal olan devletler, konfederal devletlerin ortadan kalkmasıyla son dönemde federal olarak yönetimlerini sağlamaktadır.²⁰⁰ Bu nedenle şu anda karma devlet olarak yalnızca federal devlet bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler’e göre dünyada 193 tane resmen tanınan devlet vardır.²⁰¹ Bu devletlerin yönetimleri, her bir devletin bulunduğu konuma göre değişmektedir. Kimi devletler üniter yapıda yönetilmekteyken, kimileri ise federal yapıda yönetilmektedir.

Üniter yönetim şekliyle yönetilen devletlerde egemenlik tek elde toplanmaktayken,²⁰² federal yönetim şeklinde ise her ülkenin kendine özel anayasası, devlet teşkilatı, yasama, yürütme ve yargı organları bulunmaktadır.²⁰³ Hem üniter olup hem de içinde özerk bölgeler barındıran ülkeler de vardır. Bu bağlamda Nahçıvan, Azerbaycan bünyesinde kurulmuş olan özerk bir devlettir. Yine İspanya’da bulunan

¹⁹⁷ Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku* (Bursa: Ekin Kitabevi, 2000), s.116.

¹⁹⁸ Alper Arısoy, “Avrupa’da Federalizm Geleneği ve Avrupa Bütünleşmesinde Federalist Akımlar”, (*Ege Akademik Bakış*, Cilt:10, Sayı: 4, 2010, ss.1195-1206), s. 1197.

¹⁹⁹ Ahmed Faruk Muştakoğlu, *Federal Ülkelerde Yönetimler Arası Mali İlişkiler*, Yüksek Lisans Tezi, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015), s.62.

²⁰⁰ Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 116.

²⁰¹ *Birleşmiş Milletler Üye Devletler*, <https://www.un.org/en/about-us/member-states> [Erişim Tarihi: 05.12.2021].

²⁰² Gözler, *Türk Anayasa Hukuku* s. 117.

²⁰³ Muştakoğlu, *Federal Ülkelerde Yönetimler Arası Mali İlişkiler*, s.15.

Katalonya bölgesi de Nahçıvan gibi özerk bir devlet konumundadır. Nahçıvan'ı ayıran en temel fark ise, bağlı olduğu devletle kara sınırının bulunmamasıdır. Biz ilk olarak üniter ve federal devletin ne olduğundan bahsedeceğiz, sonrasında ise Nahçıvan Özerk Devleti'nin bir üniter devlet yapısında olan Azerbaycan himayesindeki özerk durumundan bahsetmekte yarar vardır.

2.1.1.1. Üniter Devlet

Üniter devlet şekli ile yönetilen devletler, tek ülke, tek millet ve tek egemenlik üzerine kurulmuşlardır. Egemenlik, bütün ülkede eşit olarak yayılmış ve bütün ülke için aynı hukuk kuralları geçerli olmaktadır. Bu sebeple ülke bölünmez bir bütün olarak tasvir edilmektedir.²⁰⁴ Ülkenin bölünmez bütünlüğü onun tek merkezden yönetilmesi anlamına gelmektedir. Tek bir merkezi iktidar vardır ve bütün ülke içinde bu merkezi iktidar egemendir. Üniter yönetim şeklinde anayasal üstünlük yalnızca merkeze verildiği için herhangi bir çevresel veya yerel yönetim sisteminin varlığı merkezin isteğine bağlıdır. Yerel kurumlar isteğe bağlı olarak yeniden şekillendirilebilir veya istenirse ortadan kaldırılabilir.²⁰⁵ Devlet içinde yerel kurumların var olması üniter devlet ilkesine aykırı bir durum teşkil etmemektedir. Bu nedenle devlet, il ve ilçe gibi idari bölümlere ayrılabilir. Bu tarz bir idari bölümlere ayrılma basit idari bölünmedir ve yalnızca idari yetkilere sahiptir. Yasama ve yargı gibi yetkilere sahip değildirler. Tek bir merkezi iktidara bağlıdır ve ülke içinde geçerli olan aynı hukuk kuralları ile yönetilmektedir.²⁰⁶

Azerbaycan Cumhuriyeti de bir üniter devlettir ancak içinde özerk devlet barındırmaktadır. Özerk devlete sahip olması onun üniter yönetim şekli ile yönetilmesine bir engel teşkil etmemektedir. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, Azerbaycan Anayasası'nda da belirtildiği üzere Azerbaycan'a bağlı bir özerk cumhuriyettir. Nahçıvan kendi içinde ayrı bir devlet gibi görünse de Azerbaycan'da geçerli olan hukuk kuralları Nahçıvan'da da geçerlidir. Azerbaycan üniter devlet şekliyle yönetildiği gibi Nahçıvan da üniter sistem ile yönetilmektedir. Zaten Nahçıvan'ın başka bir şekilde yönetilme gibi bir dayanağı bulunmamaktadır. Hem Moskova hem de Kars antlaşmalarına uygun olarak, hem de Azerbaycan Anayasası'nda belirtildiği üzere Nahçıvan, Azerbaycan himayesinde özerk

²⁰⁴ Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, s.117.

²⁰⁵ Andrew Heywood, *Siyaset*, (Ankara: Adres Yayınları, 2014) s.222.

²⁰⁶ Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, s.117.

bir cumhuriyettir. Başka hiçbir devletin himayesine bırakılamaz. Buradan çıkardığımız sonuç da federe devlet şeklinde bir federal devletin himayesine giremez ya da birleşip federal devleti oluşturamaz. Bu hem Azerbaycan Anayasası'na hem de Moskova ve Kars antlaşmalarına aykırılık teşkil etmektedir.

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti üniterdir ancak Azerbaycan Cumhuriyeti'nden farklı olarak parlamenter hükümet modeliyle yönetilmektedir. Merkezi teşkilatlanmaya baktığımızda Savunma Bakanlığı haricindeki Azerbaycan'da bulunan diğer bakanlıkların temsilcileri Nahçıvan'da da bulunmaktadır. Bakanlar Kurulu, parlamentoya karşı sorumludur. Yani yürütme makamı yasama makamına karşı sorumludur.²⁰⁷ Azerbaycan'da yürürlükte olan kanun ve kararlar Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti için de geçerlidir ve bu durum Azerbaycan'ın üniter devlet olmasına aykırı bir durum değildir. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti iç işlerinde bağımsız gibi görünse de Azerbaycan Anayasası ve kanunlarının üzerinde bir yetkiye sahip olmadığı gibi aykırı harekette de bulunamayacağı için özerk bir şekilde varlığını devam ettirmektedir.

Üniter yapıdaki ülkelere başta Türkiye ve Azerbaycan olmak üzere, Yunanistan, Japonya, Kırgızistan, Özbekistan, Polonya, Gürcistan, Romanya, Fas, Endonezya ve İsrail'i örnek olarak gösterebiliriz. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 123. maddesine göre “*İdare, kuruluş ve görevleriyle bir bütündür ve kanunla düzenlenir. İdarenin kuruluş ve görevleri merkezden yönetim ve yerinden yönetim esaslarına dayanır*” denilmektedir. Buna binaen şimdi üniter devlet sisteminin bir ölçütü olan merkezden yönetim ve yerinden yönetim hükümet sistemlerine değineceğiz.

a. Merkezden Yönetim

Devlet tüzel kişiliğine “merkezi yönetim” denilmektedir.²⁰⁸ Merkezi yönetim şeklinde bütün yetki ve sorumluluklar merkezde yani başkentte toplanmaktadır. Sunulan hizmetlerin gerçekleşmesi için gerekli olan yetkiler devlet tüzelkişiliği adına alınmaktadır. Hizmetleri yürütmekle görevli memurlar ve diğer kamu görevlileri merkezden yönetime katıldıkları gibi hizmetlerin gerektirdiği gelir ve giderler de devlet

²⁰⁷ Recep Rehimli, *Azerbaycan Devlet Personel Yönetimi*, (Ankara: Kültür Ajans Yayınları, 2011), s.45.

²⁰⁸ Ramazan Çağlayan, *İdare Hukuku Dersleri “Temel Bilgiler”*, (Ankara: Adalet Yayınevi, 2019), s.55.

bütçesinde toplanmaktadır.²⁰⁹ Tabi ki bütün hizmetler devletin en üst makamında bulunan kişiler tarafından idare edilemez. Hizmetler, merkezdekilerin atadığı kişiler tarafından, birbirlerine belli bir hiyerarşi içinde amir-memur ilişkisiyle bağlı olan personel tarafından yürütülür.²¹⁰ Örneğin, ilk ve orta eğitim-öğretim hizmetleri “Milli Eğitim Bakanlığı” tarafından planlanıp teşkilatlanmıştır. Taşradaki memurlar olan vali, il müdürü, kaymakam, ilçe müdürü, okul müdürleri ve öğretmenler tarafından ise yerine getirilmektedir.²¹¹ Merkezden yönetim ilkesi “siyasi” ve “idari” yönetim olarak ikiye ayrılmaktadır. Siyasi merkezden yönetim, ülkedeki yasama organının ve hükümetin tek olmasını ve siyasi otoritenin tamamının merkezdeki iktidarda toplanmasını ifade eder ve bu şekilde yönetilen devletlerde hukuk birliği mevcuttur.²¹² Yani kısacası yasama ve yürütme merkezi sisteme bağlıdır. Yargı bağımsız mahkemeler tarafından yerine getirilir ve tüm ülkede aynı hukuk kuralları geçerlidir. Ülkenin bütün vatandaşları aynı yönetim şekline tabidir ve aynı hukuk kuralları ile yönetilmektedir. Bu durum kafa karışıklığının da önüne geçmektedir. Örneğin federe devletlerin birinde suç olarak kabul edilen davranış başka bir federe devlette suç sayılmamaktadır. Halbuki ikisi de aynı federal devlet bünyesinde. Bu durum insanların hukuk kurallarını takip etmesinde zorluk yaşamasına sebebiyet vermektedir. Üniter devlette ise bütün yetkiler ve kurallar tek merkezden ve bütün ülkede geçerli olacak şekilde kabul edildiğinden dolayı böyle bir durumla karşılaşılma olasılığı bulunmamaktadır. İdari bakımdan merkezden yönetim şeklinde ise idari hizmetlerin merkezde toplanması ve bu hizmetlerin merkezden ve merkezin hiyerarşik denetimi altındaki kuruluşlar tarafından yürütülmesidir. Yani idari görev ve sorumlulukların tek bir merkezde toplanmasıdır.²¹³

Merkezden yönetim şeklinde kamu hizmetleri ile alakalı konularda icrai karar alma yetkisi de tek elde toplanmaktadır. Bu görevi kullanma yetkisi merkezdeki birimlere aittir. Bunun istisnai kullanımı ise yetki genişliği ile olmaktadır. Yetkiler taşradaki

²⁰⁹ A. Şeref Gözübüyük, *Türkiye'nin Yönetim Yapısı*, (Ankara: Turhan Kitabevi, 2013), s.95.

²¹⁰ Bahtiyar Akyılmaz vd., *Türk İdare Hukuku*, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2017), s.186.

²¹¹ Çağlayan, *İdare Hukuku Dersleri “Temel Bilgiler”*, s.56.

²¹² Bilal Eryılmaz, *Kamu Yönetimi (Düşünceler-Yapılar-Fonksiyonlar-Politikalar)*, (Kocaeli: Umuttepe Yayınları, 2014), s.106-107

²¹³ İbrahim Ethem Aktoprak, *Türkiye'de Üniter Devletin İdari Cihazlanması*, Yüksek Lisans Tezi, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), s.21.

birimlere devredilmemişse merkez adına karar verme yetkileri bulunmamaktadır.²¹⁴ Merkezi yönetimi olmayan bir devletin, uluslararası alanda bir aktör olarak görev alması mümkün değildir. Dış işleri, diplomasi ve savunma gibi konularda faaliyetlerini yürütebilmesi için bir merkezi yönetime ihtiyacı vardır. Stratejik ittifaklara girmek, ticari anlaşmalar yapmak, uluslararası zirve toplantılarında temsil edilmek, uluslar üstü kuruluşlara üye olmak için gerekli olan araca sahip olması için bir merkezi yönetime ihtiyacı vardır. Yine çevre kurumlar arasındaki birliğin sağlanması için de merkezi yönetime ihtiyaç duyulmaktadır.²¹⁵ Bu nedenle merkezden yönetim gereklidir ve her devletin merkezi bir karar alma organı bulunmalıdır. Ancak bu şekilde ülkede bütünlük sağlanacak ve karar almadaki ikilik veya kaos ortamının oluşmasının önüne geçilebilecektir. Bu şekilde herkesin yetki ve görevleri bellidir ve herkes kendi görevini ilgilendiren konularda sorumludur. Görevini aşan konularda ise hiyerarşi devreye girmektedir ve bu da merkezden yönetim anlayışında görev dağılımının nasıl yapılacağı ile kimin kimden sorumlu olacağını göstermektedir.

b. Merkezden Yönetimin Olumlu ve Olumsuz Yönleri

Merkezden yönetimin katı şekilde uygulanması beraberinde sakıncaları da getirmektedir. Katı şekilde uygulanan merkezden yönetimde yetkililer, yerel ihtiyaçları anlayıp değerlendirme ve halka yakın olma yönünden yetersiz kalırlar.²¹⁶ Kamu gücünün tamamının kendisinde olduğu merkezi yönetim şeklinde, merkez yani devlet tüm kamu işlerini ve tüm mali işleri elinde toplamaktadır. Andrew Heywood'a göre merkezden yönetim fikrinin dayanakları, "ulusal bütünlük, tektiplik, eşitlik ve refah'tır". Ona göre merkezden yönetimde parçadan çok bütünle ilgilenilebilir. Güçlü bir merkezden yönetim tüm toplumun çıkarlarını göz önüne alırken, zayıf bir merkezden yönetim ise bölgeler arasında rekabet ve uyumsuzluğa sebebiyet verir.²¹⁷ Merkezden yönetimde yapılan hizmetleri daha az masrafla görebilmek ve böylece halkın üzerine düşen mali külfeti azaltabilmek mümkün olabilmektedir. Merkez tarafından yürütülen kamu hizmetlerinin bütçesi tek bir bütçe olduğundan dolayı mali denetim daha kolay yapılacaktır.²¹⁸

²¹⁴ Akyılmaz vd., *Türk İdare Hukuku*, s.187-188.

²¹⁵ Heywood, *Siyaset*, s.214.

²¹⁶ Nuri Tortop vd., *Yönetim Bilimi*, (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2012), s. 75.

²¹⁷ Heywood, *Siyaset*, s. 214-215.

²¹⁸ Akyılmaz vd., *Türk İdare Hukuku*, s.188.

Merkezden yönetim devlet yönetiminde birlik ve beraberliğin daha kolay bir şekilde sağlanmasına yardımcı olur. Adalet, eğitim, sağlık, milli savunma gibi bazı kamu hizmetlerinin tek elden yürütülmesi sağlanır. Kamu hizmetlerinin belirlenmesi ve gerçekleşmesi konusunda yerel baskılardan uzak kaldığı için daha rasyonel bir şekilde kamu hizmetleri yürütülür. Kamu görevlileri de buna bağlı olarak yerel etkilerden uzak olarak görevlerini yerine getirirler.²¹⁹ Tek merkezi yönetimde insanlar ülkenin bir yerinden diğerine daha kolay hareket ederler. Ülke içinde farklı vergi, hukuk, eğitim ve sosyal güvenlik sistemleri olduğunda coğrafi hareketlilik de sınırlandırılmış olur. Merkezden yönetimde vergi ve harcamalar tek elde toplanacağı için kara, hava ve deniz yolları için gerekli olan alt yapı kesintisiz bir şekilde sağlanabilir.²²⁰ Merkezden yönetimin en büyük zararı bürokrasiye sebebiyet vermesidir. Diğer adıyla kırtasiyecilik, bir teşkilat hastalığıdır. Bürokrasi, kamu hizmetlerini ve görülen işleri yavaşlatır ve böylece de geciktirir. Bu durum vatandaşla idarenin arasının açılmasına ve kaçınılmaz olarak vatandaşın kamu personeline düşman olmasına neden olur.²²¹ Yerinden yönetimdeki memurlara kendi alanlarında fazla bir inisiyatif tanınmadığından dolayı bu durum oradaki personelin bilgi ve becerilerini değerlendirmesine ve geliştirmesine engel teşkil etmektedir. Böylece de hizmetler konusunda ilgisizlik ve isteksizlik beraberinde gelmektedir.²²² Kamu hizmetlerini yürüten kamu görevlileri merkezi atama yoluyla göreve geldiklerinden dolayı kendilerini halka karşı sorumlu hissetmezler. Kamu hizmetlerinin belirlenmesinde yerel halkın etkisi ve katılımı olmaz. Bu da halk tarafından ilgisizlikle sonuçlanır ve her şeyi merkezi idareden yani devletten bekler. Kararların merkez tarafından tabiri caizle masa başından alınması ile alınan kararlar yerel ihtiyaçlara yeterli gelmeyebilir. Bu durum da idarenin tarafsızlığı ilkesini zedeleyebilir.²²³

Merkezden yönetimde siyasi otorite sahipleri, kamu hizmetlerini ağırlıklı olarak kendi seçim çevrelerine kaydırabilirler. Bu durum da kamu hizmetlerinin bütün ülke çapında eşit şekilde dağılmasını engeller. Kamu görevlilerinin atanmasında siyasi etkiler

²¹⁹ Ender Ethem Atay, *İdare Hukuku*, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, Temel Hukuk Dizisi, 2019), s. 134-136.

²²⁰ Heywood, *Siyaset*, s. 214-215.

²²¹ Akyılmaz vd., *Türk İdare Hukuku*, s.188.

²²² Eryılmaz, *Kamu Yönetimi (Düşünceler-Yapılar-Fonksiyonlar-Politikalar)*, s.109.

²²³ Atay, *İdare Hukuku*, s. 134-136.

rol oynayabilir, bu tarz anlayış şekli merkezi idarenin tarafsızlığını lekelemektedir.²²⁴ Olumlu yönlerinin yanında bu tür olumsuz yönleri de olan merkezden yönetimin olumsuz yönleri de olsa gerekli olduğu bir gerçektir. Çünkü bir devletin en önemli sorunu olan fikir ayrılıkları ancak tek bir otoritenin varlığı durumunda dengelenebilir. Örneğin devletin tek bir resmi dili vardır diye bir ibare Anayasada varsa o ülkede tek bir resmi dil kullanılır. Bu bütün ülke için geçerlidir ve bütün halk bu dili bilmekle yükümlüdür. Bir belediye veya bir şehir çıkıp da ben farklı bir dille işlem yapmak istiyorum diyemez. Bütün ülke merkezi idareyle yalnızca bu dil üzerinden anlaşmak durumundadır. Bu tek bir dil yerine birden fazla dil de olabilir, birden fazla dil kullanılması o ülkenin üniter olmasına bir engel teşkil etmez. Bizim burada anlatmak istediğimiz merkezden alınan kararlarda tek tiplik olduğu takdirde devlet işleri daha kolay ilerler, herkes görevini bilir ve bu durumda bir karışıklık meydana gelmemiş olur.

c. Yetki Genişliği

Ortaya çıkan kırtasiyeciliği azaltmak ve işlerin daha çabuk yürütülmesi için yerel hizmetlerde yetki genişliği²²⁵ ilkesine yer verilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 126. maddesine göre sadece illerin idaresi yetki genişliği esasına dayanmaktadır. Bu nedenle yetki genişliği ilkesi, il idaresinin başı olan Vali'ye verilmiştir. Kamu yönetimi sistemimizde Vali, yetki genişliğine sahip olan bir yönetici olarak merkezin bir memuru, ancak buna karşılık il genel yönetiminde bulunan kuruluşların amiridir.²²⁶ Bu yetki valiye tanınabileceği gibi bakanlıkların taşra kuruluşlarının başındaki yöneticilere de tanınabilir (Ör: Bölge müdürleri). Bu şekilde valinin ya da bölge müdürünün yetkileri coğrafik olarak değişmese de hukuki nitelik ve etki alanı olarak genişlemektedir.²²⁷

Yönetim bilimi ve yönetim hukuku açısından yetki genişliğinin en önemli özelliği, kendiliğinden karar alma yetkisinin belli konular dahilinde kullanılabilmesidir. Yetki genişliğinde yetkilerin tümü sanki kararı merkez veriyormuş gibi, merkez adına ve

²²⁴ Akyılmaz vd., *Türk İdare Hukuku*, s.188.

²²⁵ Yetki Genişliği: Merkezde toplanmış olan yetkilerin bir bölümünün, merkezin denetiminde olması şartıyla, merkezdeki ve taşradaki yüksek görevli kişilere aktarılmasıdır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'na göre illerin idaresi yetki genişliği esasına dayanmaktadır.

²²⁶ Cengiz Dardiman, "Kamu Yönetiminde Yetki Genişliği", (*Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 28, Sayı:4, Aralık 1995, ss.65-80), s.75.

²²⁷ Eryılmaz, *Kamu Yönetimi (Düşünceler-Yapılar-Fonksiyonlar-Politikalar)*, s.113.

merkez yerine geçerek kullanılmaktadır.²²⁸ Bu sayede merkezi yönetimin iş yükünün bir kısmı yerel yönetimlere aktarılmış olur. Etkin ve verimli bir şekilde idare etmek amacıyla kamu hizmetlerinin merkeze gitmeden doğrudan olarak yerinde, yerel ihtiyaçlara uygun olarak ve hızlı bir şekilde görülmesi için uygulanabilen bir çözüm olması amacıyla yetki genişliği ilkesine gerek duyulmuştur.²²⁹ Yerel idareciler o yerin ihtiyacı olan kararları alma konusunda merkezden çok daha bilgilidirler, o yörenin ne ihtiyacı olduğunu daha çabuk bir şekilde kavrayıp çözüme kavuşturabilirler. Böylece merkezi yönetim olan bakanlıklar yerel yönetimlerin kendi idarelerinde olan işlerinin yükünden kurtulmuş olurlar.

d. Yerinden Yönetim

Yerinden yönetim, yerel özerkliğin, güçlerin ve sorumlulukların merkezi kurumlardan yerel kurumlara aktarılması yoluyla artırılmasıdır.²³⁰ Bir diğer anlam olarak karar verme yetkisinin hiyerarşinin en alt kademelerine kadar gidebilmesi olarak ifade edilebilir.²³¹ Yerinden yönetim, merkezden yönetimin zıddıdır. Anayasa ve kanuna dayanarak oluşturuldukları için yerinden yönetim kuruluşlarının yetki ve görevleri kanunla belirtilir.²³² Yerinden yönetim kuruluşlarında merkezi bütçeden ayrı olarak her birinin kendine ait ayrı bir bütçesi bulunmaktadır. Buna “mali özerklik” denilmektedir ve buna dayanarak borç ve kar sahibi olabilirler.²³³ Yerinden yönetimin olduğu üniter devletlerin yönetim şeklinde, yerel kurumlara yönetsel bakımdan özerklik verilmiştir. Bu da yetki devri²³⁴ yoluyla yapılmaktadır. Yöneticiler, kendi iradesiyle ve belirli şartlara uygun olarak, istediği takdirde geri alabilmek koşuluyla ve sınırlarını belirterek yetkisi olduğu görevlerden bir kısmını astlarına devredebilmektedir. Yetki devrinde uyulması gereken bazı şartlar vardır. Bu şartları şu şekilde açıklayabiliriz: *“İşin içeriğine göre devredilecek olan yetki ve sorumluluğun uzman kişilere devredilmesi, devredilecek olan*

²²⁸ Derdiman, *Kamu Yönetiminde Yetki Genişliği*, s.66-67.

²²⁹ Derdiman, *Kamu Yönetiminde Yetki Genişliği*, s.77.

²³⁰ Heywood, *Siyaset*, s.215.

²³¹ Ahmed Hamdi Aydın, *Yönetim Bilimi “Fonksiyonlar – Teoriler – Yaklaşımlar”*, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, Sosyal Bilimler, 2018), s.70.

²³² Akyılmaz vd., *Türk İdare Hukuku*, s.192-193.

²³³ Akyılmaz vd., *Türk İdare Hukuku*, s.190.

²³⁴ Yetki Devri: Türk Dil Kurumu’na göre yetki devri, bir makam veya organın sahip olduğu yetkileri başka bir makam veya organa devretmesi olarak açıklanmaktadır.

yetkinin ve sorumluluğun net bir şekilde belirlenmesi gerekir. Yetki devrinin, en yakın yardımcı konumundaki kişilere devredilmesine dikkat edilmelidir.”²³⁵

Yetki devri ile yetkisini devreden yöneticinin sorumluluğu ortadan kalkmamaktadır. Hem yetkisini devreden hem de bu yetkiyi alan yönetici, yaptıkları fiil ve işlemlerinden beraber sorumludurlar.²³⁶ Yerinden yönetim kuruluşları ile merkezi idare arasında hiyerarşik bağ bulunmamaktadır. Bu sebeple merkezi idare, yerinden yönetim kuruluşlarını hiyerarşik denetim kuralına göre denetleme hakkına sahip değildir. Merkezin bu kuruluşlar hakkında yalnızca idari vesayet denetimi yetkisi vardır. Bu denetim devletin genel menfaatlerini ve birliğini korumanın yanında yerel yönetim kuruluşlarını da korumaktadır.²³⁷ İdari vesayet denetimine tabi olan kuruluşların özerklikleri, idari vesayet denetimi ile ters orantılıdır. Bu kuruluşların üzerinde bulunan vesayet denetimi arttıkça özerklikleri de buna zıt olarak azalmaktadır.²³⁸ Alınan kararlar, yerinden yönetim kuruluşunun idari kurulları ya da kamu görevlileri tarafından alınmaktadır. Bu kuruluşlarda görev sahibi kamu görevlileri yerinden yönetim kuruluşu tarafından atanır ya da seçimle göreve gelmektedir.²³⁹

e. Yerinden Yönetimin Olumlu ve Olumsuz Yönleri

Türk siyasi hayatında yerinden yönetimi, bir diğer adıyla Adem-i Merkeziyetçiliği savunan ilk görüş Prens Sabahattin'dir. Prens Sabahattin'in önderliğindeki Meslek-i İçtima akımı da bu dönemdeki diğer fikir akımları gibi “bu ülke nasıl kurtulur” sorusu için çözüm aramışlardır.²⁴⁰ Prens Sabahattin'e göre ülkenin kurtuluşunun yolu merkeziyetçilikten kurtulup, adem-i merkeziyetçi yönetim biçimine geçiş yapmaktır. Adem-i merkeziyetçi anlayışta merkezin yükü azalmış ve devlet yükü yerel kurumlar arasında paylaşılmıştır. Öbür türlü bütün yetkiler devletin başındaki kişide toplanır ve bu da ülke içindeki bütün hakimiyetin bir kişide veya bir zümrede toplanmasına neden olur. Bu şekildeki yönetim anlayışında idare keyfi olmaktan kendini

²³⁵ Aydın, *Yönetim Bilimi “Fonksiyonlar – Teoriler – Yaklaşımlar”*, s.68.

²³⁶ Aydın, *Yönetim Bilimi “Fonksiyonlar – Teoriler – Yaklaşımlar”*, s.68.

²³⁷ Akyılmaz vd., *Türk İdare Hukuku*, s.192-193.

²³⁸ Gözübüyük, *Türkiye'nin Yönetim Yapısı*, s.98.

²³⁹ Akyılmaz vd., *Türk İdare Hukuku*, s.190.

²⁴⁰ Mahmut Bozan, “Üniter Yapıda Merkeziyet ve Adem-i Merkeziyetin Uyumu”, (*Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 16, 2017, ss. 21-38), s. 30.

kurtaramaz.²⁴¹ Ona göre kurtuluşun başka çaresi yoktur. Ülke, merkeziyetçi anlayıştan derhal kurtulmalıdır.²⁴² Prens Sabahattin'in düşüncelerinin temelini Fransız düşünürü Le Play ve okulu oluşturmaktadır.²⁴³ Nitekim bu görüşün neden kabul görmediğini anlamak için 2. Meşrutiyet dönemine gitmek yerinde olacaktır. O dönemlerde federalizm=merkeziyetsizlik anlamına gelmektedir. Bunu açmak gerekirse, merkeziyetsizlik=merkezsizlik demektir. Yani Cumhuriyet döneminde anlaşılan “birçok özerk birim/bölgenin belli bir merkezden yönetilme şekli” anlamına gelen adem-i merkeziyet kavramının aksine yerinden yönetim kavramı, bir merkezin olmadığı “merkezsizlik” anlamıyla eşdeğerdir. Osmanlı Devleti'nin o zamanki zihin yapısında “iyet” ekinin anlamı günümüz Türkçesine göre bir yere ait olma anlamına gelen “aidiyet” kelimesiyle aynıdır. Merkez+iyet kavramlarını birleştirdiğimizde “merkeze ait olan” anlamının çıktığını görmekteyiz. Adem=yokluk anlamına geldiğine göre o zamanın şartlarında adem-i merkeziyet kavramının anlamı “merkeziyetin yokluğu” anlamına gelmektedir. Yani kısaca merkeziyetsizlik=federalizm olarak geçmektedir.²⁴⁴

Yerinden yönetimin olumlu yönlerinin yanında olumsuz yönleri de vardır ve biz olumlu ve olumsuz yönlerini şu şekilde açıklayabiliriz:

Yerinden yönetim anlayışı demokrasi ile bağdaşmaktadır ve bu durum aynı zamanda hukuk devleti olmanın da bir gerekliliğidir. Böylece halkın yönetime katılımı sağlanır, yönetenler ile yönetilenler arasında bir bağlantı kurulur ve böylelikle karar alınırken orada yaşayanların görüşleri de değerlendirilmiş olur. Bu durum halkın yönetime olan ilgi ve alakasının sürekli olmasını da beraberinde getirir. Aynı zamanda halkın yönetime katılması ile şeffaflık ilkesi de beraberinde gelmiş olur. İlgi ve alakası artan halk, yapılan hizmetlerin nasıl ve ne şekilde gerçekleştiğini denetleme gereksinimi duyar. Bu sebepten ötürü kamu görevlileri daha dikkatli davranmak durumunda kalır.

²⁴¹ Cahit Tanyol, “İçtimai Monografi Hazırlıkları Prens Sabahattin”, (*İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 4-5, 1949, ss.145-175), s. 168.

²⁴² Bayram Bayraktar, “Günümüzde Yeniden Değerlendirilmesi Gereken Bir Düşünür: Prens Sabahattin Bey”, (*Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 18, Sayı: 29, 1996, ss.51-61), s.122.

²⁴³ Bozan, *Üniter Yapıda Merkeziyet ve Adem-i Merkeziyetin Uyumu*, s. 30.

²⁴⁴ Cenk Reyhan, “Türkiye’de Yüz Yıllık Gündem: Federalizm”, (*Memleket Siyaset Yönetim*, Cilt:2, Sayı:5, 2007, ss.107-118), s.114

Hizmet yönünden yerinden yönetim kuruluşları ile hizmetlerin daha akılcı ve işin gereklerine uygun olarak yürütülmesi sağlanır.²⁴⁵ Devletin geniş sınırlar içinde birçok karar alması gerekmektedir. Alacağı kararların tek bir merkezden yönetilmesi sakıncalı olmaktadır. Her seferinde merkezle yazışma yapılması, karar alınması ve diğer ilgili yerlere gönderilmesi çok fazla vakit alacaktır. Bu durum işlerin gecikmesine yani kırtasiyeciliğe neden olmaktadır.²⁴⁶ Merkezden yönetimin beraberinde getirdiği bu kırtasiyecilik ve bürokrasi yerel yönetimle azalmış olur, böylece yapılan hizmetler daha hızlı bir şekilde çözüme kavuşur. Yapılan hizmetler yerel ihtiyaçlara uygun olarak orayı bilen kamu görevlileri tarafından yapılacağı için ortaya çıkacak olumsuz sonuçların önüne geçilmiş olur. Merkezden yönetimde yerinden yönetim kuruluşları gibi dinamizm ve hareketlilik sağlanamaz. Yerinden yönetim kuruluşları yerel çıkarlara, ekonomik, coğrafi ve politik duruma bağlı olarak değişebilen durumlara daha kolay adapte olabilir ve çözüm üretebilirler.²⁴⁷

Yerinden yönetimde karşılaşılan sakıncalardan birisi yerinden yönetim kurumlarının gerekli olan teknik eleman bulmada karşılaştıkları zorluklardır.²⁴⁸ Yerinden yönetimde personel ihtiyacının yerel halk üzerinden karşılanmak istenmesi bu tür sorunları da beraberinde getirmektedir. Örneğin bir belediyenin sadece kendi sınırları içinde bulunan teknik liseden mezun olmuş insanları bünyesine katması demek dar bir düşünce yapısını da beraberinde getirmektedir. Çoğu belediye orada ikamet etme şartı öne sürmektedir ve bu durum da sadece oranın halkının başvuru yapabilmesi anlamına gelmektedir. Donanımlı bir liseden mezun olmamış ve kendini geliştirmemiş insanların sırf oranın yerel istihdamını sağlamak amaçlı olarak veya en iyisi bu diyerek göreve getirilmesi bu kurumlarda ilerlemenin yavaşlamasına neden olacaktır.

Yerinden yönetim kurumları siyasi açıdan güçlü oldukları takdirde merkezi yönetimin var olan politikası olumsuz yönde etkilenebilmektedir.²⁴⁹ Özellikle partililik anlayışının çok yoğun bir şekilde uygulanması homojenliği de olumsuz etkileyecektir. İktidarda bulunan parti ile zıtlık gösterdiği takdirde iktidar partisine rakip olarak

²⁴⁵ Gözübüyük, *Türkiye'nin Yönetim Yapısı*, s.98.

²⁴⁶ Tortop vd., *Yönetim Bilimi*, s. 75.

²⁴⁷ Tortop vd., *Yönetim Bilimi*, s. 75.

²⁴⁸ Gözübüyük, *Türkiye'nin Yönetim Yapısı*, s.98.

²⁴⁹ Eryılmaz, *Kamu Yönetimi (Düşünceler-Yapılar-Fonksiyonlar-Politikalar)*, s.121.

görülmesi de merkezi idare bakımından sakıncalı olarak görülmektedir. Yerinden yönetim kuruluşlarının özerk olması o kuruluş içerisinde istenmeyecek şekilde geleneklerin oluşmasına sebebiyet verebilecektir. Bu durum toplumsal gelişmeye ayak uydurmalarının önünde engel teşkil etmektedir.²⁵⁰ Özellikle modernleşmeye önem veren merkezi yönetimlerde değişime direnen yerinden yönetim kurum ve kuruluşları merkezi idarenin politikasının uygulanmasının önünde set görevi görecektir. Bu durum ülkedeki siyasal birliğin de bozulmasına neden olabilecektir.

2.1.1.2. Federal Devlet

Federal kelimesi, feodus kelimesinde türetilmiştir. Feodus, federal kelimesinin latin kökeni olup sözleşme, anlaşma anlamlarına gelmektedir. Bu fikri puritenler İncil'den çıkarmıştır.²⁵¹ Federal kelimesinin bütüncül olarak anlamı genellikle bir devlet içerisindeki iktidarı bölgesel olarak bölüştüren yasal ve siyasal yapılar olarak anlaşılır.²⁵² Federasyon ve federal devlet kelimeleri hukuk literatüründe ve günlük dilde aynı anlamda kullanılmasına rağmen, ikisi birbirinden farklı anlama gelmektedir. Federasyon kelimesiyle, federal devlet ve federe devletlerin beraber oluşturdukları devletler topluluğu kastedilirken, federal devlet tabiriyle ise bu devlet topluluğunu oluşturan devletlerden yalnızca bir tanesi kastedilmektedir.²⁵³ Yani özet olarak açıklamak gerekirse birden fazla devletin, kendi içlerindeki egemenliğinin oldukça geniş olduğu fakat bağımsızlıklarını ve uluslararası hukuk kişiliklerini federal devlete bırakmak şartı ile bir anayasa çatısı altında birleşerek ortaya çıkarttıkları devletler birliğine “federal devlet” denilmektedir.²⁵⁴

Oluşturulan federasyonlarda Türkiye’de “eyalet” olarak adlandırılan federe devletler, başka ülkelerde değişik anlamlarda kullanılmaktadır. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri, Hindistan, Malezya, Avustralya, Nijerya ve Mikronezya gibi devletlerde “devlet-state”, Brezilya, Venezuela ve Meksika’da “devlet-estado” olarak adlandırılmaktadır. Avusturya ve Almanya’da “ülke-land” anlamına gelirken; Arjantin,

²⁵⁰ Gözübüyük, *Türkiye'nin Yönetim Yapısı*, s.99.

²⁵¹ Namık Kemal Öztürk, “Federalizm ve Türkiye”, (*Amme İdaresi Dergisi*, Cilt:25, Sayı:4, Aralık 1992, ss.65-76), s.68.

²⁵² Heywood, *Siyaset*, s. 217.

²⁵³ Muştakoğlu, *Federal Ülkelerde Yönetimler Arası Mali İlişkiler*, s.13

²⁵⁴ Ömer Anayurt, *Anayasa Hukuku “Temel Kavramlar ve Türk Anayasa Hukuku”*, (Ankara: Seçkin Hukuk, 2020), s.62.

Kanada, Pakistan ve Güney Afrika Cumhuriyeti'nde "eyalet-province"dir. İsviçre'de "kanton-canton"; Belçika'da "bölge-region" ve "topluluk-community"; Bosna Hersek'te "bağımsız varlık-entity"; Birleşik Arap Emirlikleri'nde "emirlik-emirate"; Rusya'da ise "cumhuriyet-oblast-krais-okrug" gibi kelimelerle isimlendirilmektedir.²⁵⁵

Federal devlet sisteminde iki temel ilke vardır. Bunlar, federal yönetimle federe yönetimler arasında yetki paylaşımı ilkesi ve federe yönetimlerin federal karar alma sürecine katılması ilkesidir. Federal devlette birden çok siyasi karar alma merkezi vardır²⁵⁶ ve federal devleti oluşturan eyaletlerde alt birim olarak yerel idareler oluşturulmuştur.²⁵⁷ Eyaletler tıpkı merkezi hükümette olduğu gibi otoritelerini doğrudan halktan almaktadırlar. Yapısal olarak eyaletler merkezi hükümetin müdahalelerine karşı korunmaktadır. Fonksiyonel olarak ise birçok etkinliği federal hükümetle birlikte yapmaktadırlar. Ancak bu yetki paylaşımı, onların siyasi rollerini ve karar alma güçlerini ortadan kaldırmaz.²⁵⁸

Federal sistemlerde federe devletlerden her birinin kendine has yasama, yürütme ve yargı organları vardır. Federe devletler kendi içlerinde bağımsızlardır. Hepsinin en temel özelliği egemenliğin merkez ve çevre kurumları arasında paylaştırılmış olmasıdır.²⁵⁹ Bunun bir diğer ifadesi de merkezsizleşme veya çok merkezliliktir.²⁶⁰ Federal devletlerin yasama organları iki meclisten oluşmaktadır. İlk meclis halkı, ikincisi ise devletleri temsil eder. İkinci mecliste genelde her devlet eşit sayıda temsilci ile temsil edilmektedir. İsviçre, Meksika ve Arjantin'de her devlet iki, Brezilya'da üç, Avustralya'da ise on koltukla temsil edilmektedir. Nüfus yönünden dengeli olmayan federal devletlere sahip olan Almanya (nüfusa göre üçten altıya kadar koltuk), Kanada ve Hindistan ise bu ilkedен farklı olarak her devletin nüfusunu dikkate alan bir yöntem kullanmaktadırlar.²⁶¹ Federal devletlerde üniter devletin tekliğinin tam tersi olarak, her

²⁵⁵ Muştakoğlu, *Federal Ülkelerde Yönetimler Arası Mali İlişkiler*, s.14

²⁵⁶ Ergin Ergül, *Anayasa Hukukuna Başlangıç "Ders Notları"*, (Ankara: Adalet Yayınevi, 2019), s.100.

²⁵⁷ Özcan Sezer, *Yerel Yönetimlerin Kuramsal ve Kavramsal Çerçevesi, Yerel Yönetimler "Yönetim, Siyaset, Kent ve Güncel Tartışmalar"*, (Ankara: Gazi Kitabevi, 2011), s.6.

²⁵⁸ Öztürk, *Federalizm ve Türkiye*, s.67.

²⁵⁹ Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 116.

²⁶⁰ Öztürk, *Federalizm ve Türkiye*, s.68.

²⁶¹ Bernard Chantebout, *Droit Constitutionnel et Science Politique*, (Paris: Armand Colin, 1991), s. 71. (Akt: Ergin Ergül, *Anayasa Hukukuna Başlangıç "Ders Notları"*, s.101.)

bir özerk kurumun kendi hukuk kuralları vardır, birinde suç olarak kabul edilen eylem diğerlerinde suç olarak kabul edilmeyebilir.²⁶² Kişilerin yargılanmasında kişinin bulunduğu yer dikkate alınır ve böylece hangi federe devlete bağlıysa o devletin hukuk kuralları ile yargılanır. Kendilerine ayrılmış olan topraklar üzerinde kendilerine özgü bir anayasaya sahiplerdir. Diğer devletlerle olan ilişkilerinin düzenlenmesi ise federal devletin yetkisindedir.²⁶³ Federe devletlerin bir araya gelip federal devlet şeklinde kurulma nedenleri arasında bulunduğu coğrafi alanın büyüklüğünün ve kültürel farklılıkların da etkisi vardır.²⁶⁴ Amerika Birleşik Devletleri, Rusya ve Kanada gibi coğrafi olarak büyük olan devletlerin federe devlet şeklinde kendi içlerinde ayrı birimlere bölünmüş olmalarında coğrafi bakımdan büyük olmaları da etkili olmaktadır. Federal devletler, bir bütünleşme veya ayrılma yolu ile iki şekilde oluşturulabilmektedir. Bütünleşme yolu ile kurulanlara ABD ve İsviçre Federal sistemlerinin ortaya çıkmasını örnek verebiliriz. O zamana kadar egemen olan devletler, özgür bir şekilde birleşmeye karar verirler ve tek bir devleti oluştururlar. Ayrılma yoluyla oluşuma merkezi imparatorluklardan doğan 1867-1918 arası Avusturya – Macaristan ve Rus Çarlığından ortaya çıkan Sovyetler birliğini örnek olarak verebiliriz.²⁶⁵ Yine federal devletlerde otoritenin dağılımı konusunda da farklı çözümler vardır. Örneğin ABD’de federal hükümete üstünlük tanınmıştır. Avustralya ve İsviçre ise eyaletlere üstünlük tanımışlardır.²⁶⁶ Bu durum federal hükümetlerin benimsediği anlayışa göre farklılık göstermektedir.

Ülkelerin anayasalarının düzenlenmesinde hükümet sistemi, parlamentonun tek veya çift meclise sahip olması, seçim sistemi, Anayasa yargısı gibi unsurlar yasa koyucuya bağlı olmaktadır, üniter devlet – federal devlet açısından bir tercih yapabilmek genelde toplumun tarihi deneyimi, sosyolojik yapısı ile siyasi, ekonomik ve kültürel faktörler etkili olmaktadır.²⁶⁷ Kemal Gözler’e göre, Anayasa’da belirtilen 3.

²⁶² Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 116.

²⁶³ Sezer, *Yerel Yönetimlerin Kuramsal ve Kavramsal Çerçevesi, Yerel Yönetimler “Yönetim, Siyaset, Kent ve Güncel Tartışmalar”*, s.5.

²⁶⁴ Süleyman Alağaç, *Küreselleşme ve Ulus-Devlet İlişkisi: Yerelleşme ve Bölgeselleşme Üzerine Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, (Niğde: Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018), s. 82.

²⁶⁵ Ergül, *Anayasa Hukukuna Başlangıç “Ders Notları”*, s.101.

²⁶⁶ Öztürk, *Federalizm ve Türkiye*, s.68.

²⁶⁷ Yavuz Atar, *Türk Anayasa Hukuku*, (Ankara: Seçkin Hukuk, 2019), s. 66.

madde ile, (Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür) federalizm ülkemizde yasaklanmıştır ve bu yasak mutlaklıdır. Türkiye kendi içinde bölünecek şekilde bir federal devlet kurulamaz. Başka devletlerle bir araya gelerek federal devlet kuramaz, bir federasyona katılamaz. Avrupa Birliği federal devlet niteliğine gelirse, Türkiye Cumhuriyeti'nin bu federal devlete katılmasına Anayasanın 3. maddesi engel teşkil edecektir.²⁶⁸

Yüzyıllardan beri gerek Selçuklu Devleti gerekse de Osmanlı Devleti ve şu anda içinde bulunduğumuz Türkiye Cumhuriyeti ile tek merkezden yönetilmiş bir topluluk olarak federal yönetim şekli bize yabancı kalmaktadır. Anayasanın değiştirilemeyecek ve değiştirilmesi teklif dahi edilemeyecek olan 3. maddesine göre “*Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür*” denilmektedir ve bu madde ile yönetim şeklinin üniter olduğu belirtilmektedir. Federal devlet sistemine geçmek demek ülkenin çeşitli federe devletlere bölünmesi ve Türkiye Federal Devleti bünyesi altında birleşmesi demektir. Bu durum Anayasadaki belirlenen maddeler ile aykırılık teşkil edecektir. Üniter sistemi benimsemiş olan devletlerin (Türkiye gibi) federal sisteme geçmeleri, onları parçalanma ile karşı karşıya bırakabilir. Çünkü sadece etnik farklılıkları temel alan hiçbir devlet bu günlere kadar varlığını koruyabilmiş değildir (Örneğin Sovyetler Birliği ve Yugoslavya). Yani böyle bir durumda üniter devletken federal bir devlete geçiş yapmak Türkiye açısından bir çözüm olmayacaktır.²⁶⁹

a. Federal Cumhuriyetler

Cumhur kelimesi Türk Dil Kurumu'na göre “halk, topluluk” anlamlarına gelmektedir ve Arapça bir sözcüktür.²⁷⁰ Ferit Devellioğlu'nun yazmış olduğu Osmanlıca – Türkçe sözlüğe göre ise cumhur sözcüğü “halk, ahali, kalabalık” anlamlarına gelmektedir. Cumhuri ve cumhuriyye kelimesi ise “millete, halka mahsus” anlamlarına gelmektedir. Hükümet-i Cumhuriyye “Cumhuriyet hükümeti”, “cumhuriyet” sözcüğü ise “cumhurluk” anlamlarında kullanılmaktadır. Montesque'ye göre cumhuriyet ile yönetim şekli, milletin tümünün birden veya milletin bir parçasının yönetimi elinde bulundurmasıdır. Cumhuriyet yönetim şeklinde egemenliği elinde bulunduran millettir ve

²⁶⁸ Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 118.

²⁶⁹ Öztürk, *Federalizm ve Türkiye*, s.75.

²⁷⁰ <https://sozluk.gov.tr/> [Erişim Tarihi: 03.12.2021].

temsilcileri bizzat millet tarafından seçilmelidir. Milletın temsilcilerini seçmesinin yolu da oy kullanma ile olmalıdır.²⁷¹

Federal cumhuriyetler ile tabir edilenin, cumhuriyet yönetim şekli ile idare olunan hükümetlerin birleşip federal devletin çatısı altında toplanmaları anlaşılmaktadır. Birçok siyasi topluluk, teşkil etmek istedikleri daha büyük devletlerin vatandaşı olmayı kabul etmişlerdir. Örneğin Romalılar bu birleşmeler sayesinde dünyaya meydan okumuşlardır. İsviçre ve Almanya da bu bakımdan Avrupa’da ölümsüz cumhuriyetler olarak tabir edilmektedir.²⁷² Federal cumhuriyetle yönetilen devletlerden bazıları şunlardır: Almanya, İsviçre, Amerika Birleşik Devletleri, Venezuela, Sudan, Somali, Rusya, Pakistan, Nijerya, Nepal, Arjantin, Bosna Hersek, Avusturya, Brezilya, Hindistan, Irak, Meksika.²⁷³

b. Federal Monarşiler

Aristoteles monarşiyi, bir erk grubunun egemenliği şeklinde açıklamıştır. Monarşinin doğru biçimlerini tanımlamak için “krallık” sözcüğünü kullanırken, yanlış biçimde kullanımını anlatmak için “tiranlık” sözcüğünü kullanmıştır.²⁷⁴ Montesque’ye göre monarşi ile yönetim şekli ise, bir kişinin sabit ve yerleşmiş kanunlarla yönetimi idare etmesidir. Ona göre monarşi ile yönetimin bir diğer ismi saltanat yönetimidir.²⁷⁵ Saltanat yönetimi yani monarşi ile yönetilen bir devlette, devletin başkanı olan kişi görevi veraset yoluyla alıyorsa o devlet monarşi ile yönetiliyor demektir.²⁷⁶ Monarşi ile yönetim şeklinde iktidar, her çeşit siyasi ve medeni gücün tek kaynağıdır.²⁷⁷ Monarşilerde devlet başkanının yani kralın cezai sorumluluğu yoktur. Krala karşı hukuk davası açılmayacağı gibi kraldan tazminat da istenemez.²⁷⁸ Federal monarşiyle yönetilen devletlerden bazıları şunlardır: Avustralya, Belçika, Malezya, Kanada, Birleşik Arap Emirlikleri.²⁷⁹

²⁷¹ Montesque, *Kanunların Ruhu Üzerine*, (İstanbul: Seçkin Yayıncılık, Cilt: 1, 2014), s. 55-58. (Çev: Şevki Özbilen).

²⁷² Montesque, *Kanunların Ruhu Üzerine*, s. 153.

²⁷³ T.C. Dış İşleri Bakanlığı, <https://www.mfa.gov.tr/> [Erişim Tarihi: 06.12.2021].

²⁷⁴ Aristoteles, *Politika*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993), s. 96-145. (Çev: Mete Tuncay).

²⁷⁵ Montesque, *Kanunların Ruhu Üzerine 1. Cilt*, s. 55.

²⁷⁶ Kemal Gözler, “Hukuk Açısından Monarşi ve Cumhuriyet Kavramlarının Tanımı Sorunu”, (*Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 54, Sayı:01, 1999, ss.51-62), s.54.

²⁷⁷ Montesque, *Kanunların Ruhu Üzerine 1. Cilt*, s. 55.

²⁷⁸ Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 550-551.

²⁷⁹ T.C. Dış İşleri Bakanlığı, <https://www.mfa.gov.tr/> [Erişim Tarihi: 06.12.2021].

c. Federal Devletlerin Olumlu ve Olumsuz Yönleri

Federalizm anlayışının gerçekten faydalarının olup olmadığı konusunda henüz fikir birliğine varılmamış olmasına rağmen ortaya atılan fikirler ve bazı sistematik analizler, iddiaların boylu boyunca incelenmesine sebep olmuştur. Öztürk'e göre federalizmin olumlu yönlerini esneklik, gücün kötüye kullanılmasının önlenmesi, teknolojik yenilikleri teşvik etmesi, rekabet, sorumluluk ve etkinlik, kavgaların önlenmesi, katılımı artırma, kendine güveni desteklemesi, askeri ve diplomatik güç, ekonomik faydalar olarak sıralanmaktadır.²⁸⁰

Federal devletlerin en olumlu yönü hiç kuşkusuz ki çeşitliliktir. Her devlet kendi ihtiyaçlarına göre yasalar çıkarabilir ve bunları uygulayabilir. Bu federal devletleri oluşturan federe devletlerin her birinin kendi içlerinde farklı etnik, kültürel, dinsel görüşlere göre şekil almasını sağlamaktadır. Örneğin Hindistan'ın 25 eyaleti bölgede konuşulan dillere göre belirlenmişken, Pencap ve Keşmir eyaletleri ise dinsel farklılıklar göz önüne alınarak belirlenmiştir.²⁸¹ Olumlu yönlerinden bir diğeri federe devletler tek başlarına belki güçsüz olabilirler ama bir araya gelip oluşturdukları federal yapı sayesinde uluslararası olarak daha güçlü bir konuma gelmektedirler. Bu da onlara savunma ve güvenlik ihtiyaçları açısından olumlu bir etki bırakmaktadır. Coğrafi olarak büyük devletlerin kendi içlerinde federal devlet şeklinde yönetilmeleri hem daha kolay olmaktadır hem de özellikle yerel yönetimler açısından daha faydalı olmaktadır. Coğrafi olarak büyük devletlerin tek bir yönetim tarafından idare edilmesi oldukça zordur bu nedenle coğrafi ve nüfus açısından büyük olan devletler tek bir merkeze yükün binmesindense kendi içlerinde parçalara ayrılarak yönetilmeyi daha uygun görmektedirler. Federal devletler ortak bir karar aldıklarında bunun sonuçlarının topluma ve devlete ne gibi faydası veya zararı olabileceği daha kısa sürede anlaşılıp daha az zararlar veya daha fazla faydayla durumun altından kalkmak amaçlanmaktadır. Bütün federe devlette uygulanmasındansa bir veya birkaç federe devlette uygulanan kararların sonuçlarına ulaşmak federal devletler açısından daha pratik olmaktadır.

²⁸⁰ Öztürk, *Federalizm ve Türkiye*, s.69.

²⁸¹ Heywood, *Siyaset*, s. 219.

Federal devletler çok geniş coğrafyaya sahip olduklarından dolayı ekonomik çeşitlilik de fazla olmaktadır. Federal devlet içinde ürünlerin gümrüğe takılmadan kolaylıkla ticaret yapılabilmesi oldukça önemlidir. Hem bu sayede maliyetler azalacak ve ekonomik serbestlik sağlanacaktır. Yine hemen en yakınınızdaki ülkeye bile gitmek isterseniz pasaport vize gibi birçok sorunla karşılaşabilirsiniz ama federal devlet içinde bulunan federe devletlerde böyle bir durum yoktur, istediğiniz her yere kimliğinizle kolay bir şekilde gidebilirsiniz. Bu da federal devletin kendi içindeki çeşitliliğinin atması açısından oldukça önemlidir. Böylelikle ülke sürekli aktif durumda kalacaktır ve özellikle toplum açısından büyük faydalar sağlanacaktır.

Öztürk'e göre federalizmin olumsuz yönlerini, çıktıların ihmal edilmesi, koordinasyon problemleri, sorumsuzluk, taraflılık, sorumluluğun kaybı, sorumluluktan kaçma olarak sıralayabiliriz.²⁸² Federal devletlerin hiç kuşkusuz ki en olumsuz yönü çeşitliliğin çok olmasıdır. Her devlet kendisine en uygun kararların alınması için fikir bildirecektir. Böyle bir durumda her devlete uygun ortak bir karar almak federal devletlerde oldukça zor olabilmektedir. Federal devletlerin en büyük risklerinden birisi dağılmaya müsait bir yapısının olmasıdır. Bu nedenle federe devletler sistemden çıkmak isteyip ayaklandıkları takdirde federal devletin dağılması sonucunu da beraberinde getireceklerdir. Böyle bir duruma sebebiyet vermesi federal devletlerin olumsuz yönleri arasındadır.²⁸³ Federe devletler ortak bir payda olan federal devlette söz sahibi olsalar da bir diğer federe devlette söz sahibi değillerdir. Örneğin nükleer santral yapılması için karar alan bir federe devlete ona en yakın bir diğer federe devlet yapamazsın diyemez. Çünkü federe devletlerin almış olduğu politik kararlara karşı diğer devletler bireysel olarak söz sahibi değillerdir. Federal devletlerde hakimiyet alanı daraldıkça taraflılık artmaktadır. Zenginler ve fakirler arasında bir taraflılık federe devletlerde normal karşılanabilmektedir. Çünkü zenginler ülkeden çıktığı takdirde vergi tabanında önemli derecede kayıp olacaktır. Bu nedenle zengin kesimin gönlünü hoş tutmak ve böylece ülkede kalmalarını sağlamak için gerekirse fakirlerin fikirleri ve ihtiyaçları göz ardı edilebilmektedir.²⁸⁴

²⁸² Öztürk, *Federalizm ve Türkiye*, s.71-73.

²⁸³ Heywood, *Siyaset*, s.221.

²⁸⁴ Öztürk, *Federalizm ve Türkiye*, s.72-73.

2.2. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin Özerklik Statüsünün Temelleri

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin özerklik statüsünün temelleri Gülistan antlaşmasına kadar dayanmaktadır. Gümrü, Moskova ve ardından imzalanan Kars Antlaşması ile Nahçıvan'ın özerklik statüsü belirlenmiştir. Şu anki mevcut statüsü Kars Antlaşması ile belirlenen Nahçıvan'da eğer ki Moskova ve Kars Antlaşmaları geçerliliğini kaybederse Gümrü Antlaşması devreye girecektir. Gümrü Antlaşmasının 2. maddesine göre Nahçıvan, Türkiye'nin himayesi altına girecek ve Nahçıvan'da bir halk oylaması yapılacaktır. Halk oylamasının sonucuna kadar Türkiye'nin himayesi altında kalacak ve halk oylamasından çıkan sonuca bağlı olarak statüsü belirlenecektir.²⁸⁵

Nahçıvan, 16 Mart 1921 tarihinde Kars ilinde imzalanan Kars Antlaşması'ndan sonra ilk olarak Nahçıvan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ismini almıştır. Ardından 16 Haziran 1923'den sonra Nahçıvan Diyarı, 9 Şubat 1924 tarihinde Nahçıvan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, 17 Kasım 1990'dan itibaren Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti olarak devam etmektedir. Nahçıvan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin ilk Anayasası 1926 yılında kabul edilmiştir. İkincisi 1937 ve üçüncüsü de 1978 yılında kabul edilmiştir. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin son dönemde yürürlükte olan Anayasasının temeli 12 Kasım 1995 tarihinde yapılan referandumda kabul edilen Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'dır.

2.3. Azerbaycan Anayasası'na Göre Nahçıvan'ın Özerklik Statüsü

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığının ardından oluşturulan ilk Anayasasında Cumhurbaşkanı'na güçlü yetkilerin verildiği bir sistemin oluşturulması amaçlanmıştır. Cumhurbaşkanı siyasi, sosyal ve ekonomik hayatın tüm aşamalarında etkin bir rol alırken, yargıyı da kendi kontrolünde tutabilecek bir sistem oluşturulmuştur.²⁸⁶ Nahçıvan'ın özerklik statüsü de 1995 yılında kabul edilen Azerbaycan Anayasası ile belirlenmiştir. Anayasanın 8. bölümünde Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nden bahsedilmekte ve statüsü ile yönetim şekli açıklanmaktadır.

²⁸⁵ B. Bumin Özarslan, "Bir Özerk Cumhuriyet Örneği Olarak Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti", (*Türkiye-Azerbaycan Münasebetleri Sempozyumu* (12-14 Mayıs 2016), Kastamonu, 2016, ss.578-589), s.585.

²⁸⁶ Ali Asker, "Azerbaycan'da Anayasal Sistemin Şekillenme ve Dönüşüm Süreçleri", (Yayımlanmamış Makale).

Azerbaycan Anayasası'nın 134. ile 141. maddeleri arasındaki hükümlerinde Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nden bahsedilmektedir.

Azerbaycan Anayasası'nın 134. maddesine göre, “*Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ayrılmaz bir parçasıdır ve Azerbaycan içinde özerk bir cumhuriyettir. Nahçıvan'ın statüsü bu Anayasa ile belirlenir*” denilmektedir. Yine aynı maddede Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu'nun kararları Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti sınırları içinde de geçerlidir. Nahçıvan Anayasası ve kanunları, Azerbaycan Anayasası'nın üstünde değildir. Azerbaycan Anayasası'na uygun olmalıdır. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'nca alınan kararlar Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'na, kanunlarına, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu kararlarına aykırı olamaz. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasası, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı tarafından Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisine sunulur ve Anayasa kanunu ile onaylanır. Azerbaycan Anayasası'nın 135. maddesinde Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde kuvvetler ayrılığının bulunduğu belirtilmiştir. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde Âli Meclisi yasama yetkisinden, Bakanlar Kurulu yürütme yetkisinden ve Nahçıvan mahkemeleri de yargı yetkisinden sorumludur. Yasama, yürütme ve yargı yetkisi dahilindeki sorunları çözmeye yetkisi olan makamlar sorunları çözmeye bağımsızlardır. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi, Azerbaycan Anayasası ve kanunlarıyla sorunlara çözüm bulmaktayken, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu kanun, Anayasa ve Cumhurbaşkanı kararnameleri ile çözüm bulmaktadır. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti mahkemeleri ise Azerbaycan Anayasası ve kanunları ile kendi yetkisi dahilindeki sorunları çözmektedir ve her biri de bu çözümler konusunda bağımsızdır.

Azerbaycan Anayasası'nda Âli Meclisi'nin oluşumundan ve yetkilerinden bahsedilmektedir. 136. ile 139. maddeler arası Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi ile ilgilidir. 136. maddeye göre Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin yüksek görevli kişisi, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclis Başkanı'dır. Âli Meclis 45 üyeden oluşur ve meclisin görev süresi 5 yıldır. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi, meclis başkanını ve başkan yardımcılarını seçer. 138. madde Âli meclisin belirlediği genel hususlar ile ilgilidir. Âli meclis seçimler, vergiler, ekonomik gelişme politikaları, sosyal güvenlik,

çevre koruması, turizm, sağlık, bilim, kültür konularındaki kanunları kabul etmektedir. Âli Meclisin çözümlediği konular da yine Azerbaycan Anayasası tarafından belirlenmiştir. Azerbaycan Anayasası'nın 139. maddesine göre, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi faaliyetlerinin organizasyonu, bütçenin onaylanması, ekonomik ve sosyal programların onaylanması, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Başbakanı'nın atanması ve görevden alınması, Bakanlar Kurulu'nun onaylanması ve güven oyu verilmesi Âli Meclisin çözümlediği konulardır.

Azerbaycan Anayasası'nda Bakanlar Kurulu'nun varlığından bahsedilmektedir. 140. madde Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu ile ilgilidir. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'nun oluşturulması Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Başbakanı'nın tavsiyesi ile Âli Meclis tarafından onaylanır. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Başbakanı, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın tavsiyesi ile Âli Meclis tarafından atanır. Bakanlar Kurulu, bütçe taslağını hazırlayıp Âli Meclisin onayına sunar, bütçe harcamalarını yapar, ekonomik ve sosyal programların hayata geçirilmesini sağlar, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından kendisine yetki verilen diğer konuları çözümler. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu kararları ve emirleri kabul eder. Azerbaycan Anayasası Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde bulunan yerel yürütme gücünden bahsetmektedir. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti yerel yürütme makamlarının başkanları, Âli Meclis başkanının tavsiyesi ile Azerbaycan Cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır.

2.4. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin Anayasası

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin Anayasası'nda Azerbaycan Anayasası'nda belirtilmiş olan hükümlere ek olarak özerklik statüsü ve ülke yönetimiyle ilgili maddeler yer almaktadır. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin Anayasası'nda Moskova ve Kars Antlaşmalarından bahsedilirken, Azerbaycan Anayasası ile de bağlantılı olduğu belirtilmiştir.²⁸⁷ Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasası'nda Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda olduğu gibi bir başlangıç kısmı bulunmamaktadır. Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nda da başlangıç kısmı bulunmamaktadır. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasası da Azerbaycan Anayasası gibi genel hükümler başlığının hemen

²⁸⁷ Asker, Türkan, *Nahçıvan'ın Anayasal Konumu ve Özerklik Statüsü*, s.32.

öncesinde kendi tarihinden ve bağımsızlığa doğru giden serüveninden kısaca bahsetmiştir. Bu kısımda Anayasa yapım süreci ve özerkliğin nereden geldiği tarih verilerek açıklanmıştır. Biz şimdi genel hükümler başlığının hemen öncesinde yer alan bu kısımdan bahsedeceğiz.

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti 16 Mart 1921 tarihinde TBMM ve Rusya arasında imzalanan ve Türk Sovyet Dostluk ve Kardeşlik Muahedesi²⁸⁸ olarak bilinen Moskova Antlaşması'nın başlangıç kısmında yer alan “*imzalayan taraflar arasında ulusların kardeşliği ilkesi ve her ulusun kendi geleceğini serbestçe saptama hakkına sahip olduğu*”²⁸⁹ hükmüne bağlı olarak özerklik statüsüne kavuşmuştur. Antlaşmada yer alan 3. maddeye göre taraflar, Nahçıvan vilayetinin Azerbaycan koruyuculuğunda bir özerk bölge olarak kabul edilmesini ve himayesinin Azerbaycan tarafından üçüncü bir devlete bırakılmamasını şart koşmuşlardır. 13 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Kars Antlaşması'nın hükümleri de Nahçıvan'ın özerkliğini konu edinen maddelerden oluşmaktadır. Kars Antlaşması'nın 5. maddesine göre Nahçıvan topraklarının Azerbaycan'ın koruyuculuğunda özerk bir bölge olarak oluşturulması hükmü yer almaktadır. Bu madde Moskova Antlaşması'nın 3. maddesini karşılamaktadır. Böylece Nahçıvan'ın bugünkü son durumu Kars Antlaşması ile belirlenmiştir. Kars Antlaşması'nın imzalandığı 1921 yılından bu tarafa Nahçıvan Cumhuriyeti Azerbaycan'a bağlı özerk bir devlet olarak varlığını sürdürmektedir.

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasası, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Milli Meclisi tarafından onaylanmış ve imzalandığı gün yürürlüğe girmiştir. Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası ile doğal olarak bağlantılı olan Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasası imzalanırken ulaşılmak istenen asil hedefler şunlar olmuştur:²⁹⁰ Azerbaycan devletinin bağımsızlığını, egemenliğini ve toprak bütünlüğünü korumak, Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde yaşayan halka, kanuna dayalı olarak onurlu bir hayat standardı sunmak ve geçimini iyileştirmek, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde Anayasa çerçevesinde demokratik, hukuki, dünyevi devlet yapısını güvence altına almak ve hukukun

²⁸⁸ Moskova Antlaşması, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/moskova-antlasmasi/> [Erişim Tarihi: 30.10.2021].

²⁸⁹ Antlaşma hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Moskova Antlaşması, <https://antlasmalar.com/moskova-antlasmasi/> [Erişim Tarihi: 30.10.2021].

²⁹⁰ Asker, Türkan, *Nahçıvan'ın Anayasal Konumu ve Özerklik Statüsü*, s.35.

üstünlüğünü korumak. Kabul edilen Anayasa’da, “*Anayasa yukarıda belirlenen asil niyetlerle kabul edilmiştir*” hükmü yer almaktadır. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti’nde Anayasası’nın değiştirilmesi ve eklemeler yapılması için Anayasanın 50. maddesine göre 35 oy gerekmektedir. Değişiklikler ve eklemeler Âli Meclisi’nde iki kez oylamaya sunulur ve ikinci oylama ilk oylamadan üç ay sonra yapılır. İkinci oylamadan sonra kabul edildiği takdirde Âli Meclis Başkanı’na sunulur. Âli Meclis Başkanı da kabul ederse, Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi’nin onayına sunulmaktadır. Yapılacak olan değişiklikler ve eklemeler Nahçıvan Anayasası’nın bir parçasıdır ve Anayasanın ana metniyle çelişmemesi gerekmektedir (Nah. An. md.50).

2.5. Nahçıvan Anayasası’nın Genel Hükümleri

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasası’nın ilk bölümünde “Genel Hükümler” başlığı altında Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti’nin statüsü, özerkliğin temelleri, kuvvetler ayrılığı, devlet gücünün kötüye kullanılmasının kabul edilemezliği, devletin en üst yetkilisi, toprak bütünlüğü, temel hak ve özgürlüklerin sağlanması, vatandaşlarının oy hakkı, başkenti ve devlet sembolleri yer almaktadır.

2.5.1. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti’nin Statüsü

Genel hükümler başlığı altında bulunan Anayasanın 1. maddesine göre Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, Azerbaycan Cumhuriyeti içinde demokratik, hukuki, dünyevi bir özerk cumhuriyettir. Demokrasi ile yönetilmesiyle vatandaşlarının görüşlerine saygılı bir devlet olduğu açıkça belirtilmektedir. Ülke seçimlerinde hükümet üyeleri seçimle iş başına gelirler. Bu aynı zamanda onun yasal yani bir hukuk devleti olduğunun somut göstergesidir. Dünyevi cumhuriyet anlayışında din ve devlet işlerinin birbirinden ayrıldığı yani laikliğin olduğu açıkça belirlenmiştir. Ülkenin büyük çoğunluğu Müslüman olmasına rağmen devletin dini Anayasa’da belirtilmemiştir. Bu da onun laik bir devlet olmasının göstergesidir. Yine 1. maddede Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti’nin statüsünün nereden geldiği açıkça belirtilmiştir. 1. maddenin 2. bendine göre Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti’nin statüsü, Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası ile beraber 16 Mart 1921 yılında imzalanan Moskova Antlaşması ve 13 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Kars Antlaşması ile belirlenmiştir. Daha önce de belirttiğimiz gibi Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti’nin Azerbaycan’ın himayesinde bir özerk devlet olarak statü kazanması

Moskova ve Kars Antlaşmaları ile sağlanmıştır. Bu antlaşmalara dayanarak Nahçıvan, bu günlerde bile özerk olarak varlığını sürdürmektedir.

Azerbaycan Anayasası'nda da Nahçıvan'ın siyasi statüsü açıkça belirlenmiştir. Azerbaycan Anayasası'nın 134. ile 141. maddeleri Nahçıvan'ın statüsünü belirtmekte ve özerkliğinin hukuki sınırlarından bahsetmektedir. 134. maddenin 2. bendinde “Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin statüsü bu Anayasa ile belirlenmektedir” denilmektedir. Bizim burada dikkatimizi çeken husus, Azerbaycan Anayasası'nda Nahçıvan'ın statüsü belirtilirken Moskova ve Kars Antlaşmalarından bahsedilmemekteyken, Nahçıvan Anayasası'nın ilk maddesinde bu antlaşmalardan bahsedilmektedir. Böyle bir hukuki yükümlülük de bulunmamaktadır çünkü Azerbaycan Anayasası bu statüyü zaten doğrudan karşılamaktadır. Azerbaycan üniter bir devlet olmasına rağmen Nahçıvan'a özerk bir bölgeden bile daha üstün olacak şekilde Anayasada “Özerk Devlet” olarak bir statü belirlenmiştir.²⁹¹ Yani aslında 1921 yılında imzalanmış olan bu antlaşmalara bağlı kaldığını, 1991 yılında bağımsızlığını kazanmış olan Azerbaycan Cumhuriyeti kendi iç hukukunda da göstermiş olmaktadır. Kendi Anayasasını belirlerken aradan 70 yıl geçtiği halde imzaladığı antlaşmalara dayanarak Nahçıvan'ın özerk bir devlet olacak şekilde kendi himayesinde kaldığını açık bir şekilde belirtmiştir. Azerbaycan Anayasası'nın 134. maddesinin 3. bendinde de Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ayrılmaz bir parçasıdır denilerek kendisinden kopamayacağına atıf yapılmıştır.

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nın 134. maddesinin 6. bendinde Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasası'nın kabul edilmesinden bahsedilmektedir. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin Anayasası Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisine, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından sunulacağı ve anayasal kanunla onaylanacağı belirlenmiştir. Nahçıvan kendi Anayasası'nın onaylanması için Azerbaycan Cumhuriyeti'nden onay almak durumundadır. 134. maddenin 5. bendinde “Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi'nin kabul ettiği Anayasa ve kanunlar ile Bakanlar Kurulu'nun kararları, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Anayasası'na, kanunlarına, Cumhurbaşkanı'nın fermanlarına ve Bakanlar Kurulu'nun kararlarına aykırı olmamalıdır” denilmektedir. Bu maddelere baktığımızda Nahçıvan Özerk

²⁹¹ Özarlan, *Bir Özerk Cumhuriyet Örneği Olarak Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti*, s. 587.

Cumhuriyeti'nin statüsünün Azerbaycan'ın kontrolü altında bulunan özerk bir devlet olarak belirlenmiş olduğunu bir kez daha görmekteyiz.

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin statüsü ile ilgili dikkatimizi çeken bir diğer konu da Anayasanın 6. bölümünde yer alan değişiklik ve ilaveler hakkında yazılan maddedir. 50. maddenin 4. bendinde bu Anayasada yapılan değişiklikler ve eklemelerin, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasası'nın ayrılmaz bir parçası olduğu ve Anayasanın ana metniyle çelişmemesi gerektiğidir. Fakat Anayasada ana metnin ne olduğu konusunda bir madde bulunmamaktadır. Burada bahsedilenin Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin statüsü ile ilgili olduğu sonucuna varılmaktadır. Yapılacak değişiklik teklifleri statüyü değiştirmeye yönelik olmamalıdır. Azerbaycan ve Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasaları'ndan böyle bir kaniya varılmaktadır.²⁹²

2.5.2. Özerkliğin Temelleri

Nahçıvan'ın özerk bir devlet olduğu Anayasasında da açıkça belirtilmiştir. Özerkliğinin temelleri Azerbaycan Anayasası'na dayanmaktadır. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasası'nın 2. maddesine göre "Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası ile kendisine tanınan yetkilere dayanarak kendi sorunlarını çözüme bağımsızdır" denilmektedir. Burada açıkça bir özerklikten bahsedildiği görülmektedir. Yine aynı maddenin ikinci bendinde Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin, Azerbaycan'ın yetkisi dahilinde olmayan konulardaki sorunların çözümünde yetkili olduğu belirtilmektedir. Üçüncü bendinde ise Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin yetkisi dahilinde bulunan sorunlar, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin genel çıkarları gözetilerek çözüme kavuşturulacağı kararlaştırılmıştır. Bu maddeden de anlaşıldığı üzere Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin Azerbaycan'ın çıkarlarını gözetmesi gerektiği belirtilmektedir.

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin sorunların çözümünde Azerbaycan'ın çıkarlarını gözetmesi gerektiği Nahçıvan'ın tam özerk bir devlet olmadığını göstermektedir. Diğer özerk devletlere baktığımızda onların kendi iç işlerinde bağımsız olduklarını görüyoruz fakat Nahçıvan iç işlerinde bağımsız değildir. İkinci maddenin

²⁹² Özarlan, *Bir Özerk Cumhuriyet Örneği Olarak Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti*, s. 587.

üçüncü bendi de bunu açıkça belirtmektedir. İç işlerinde bağımsız olsaydı bu maddenin üçüncü bendine gerek duyulmayacaktı. Kendi iç işlerindeki sorunların çözümünde Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nın üzerinde bir hüküm veremez veya Anayasa'da belirtilmeyen herhangi bir konuda değişikliğe gidemez. İkinci maddenin ilk bendinde söylendiği gibi yetkisi olan konularda bağımsız, diğer konularda Azerbaycan Cumhuriyeti'ne bağlı bir konumdadır.

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nın 134. maddesinde, “Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ayrılmaz bir parçasıdır” ve “Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası, kanunları, Cumhurbaşkanı'nın fermanları ve Bakanlar Kurulu'nun kararları Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde bağlayıcıdır” denilmektedir. Bu iki maddeden de aslında Nahçıvan'ın tamamen özerk bir statüde olmadığını söylemek mümkündür. Örneğin Özbekistan Anayasası'nın 74. maddesine baktığımızda “Özerk bölge olan Karakalpakistan Cumhuriyeti, genel halk oylaması ile Özbekistan Cumhuriyeti'nden ayrılma hakkına sahiptir” denilmektedir.²⁹³ Fakat Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti için böyle bir durum söz konusu değildir ve Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nda da belirtildiği üzere Azerbaycan'ın ayrılmaz bir parçasıdır.

2.5.3. Başkenti ve Devlet Sembolleri

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin başkenti Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasası'nın 9. maddesinde belirlenmiştir. Bu maddeye göre başkent Nahçıvan şehridir. Azerbaycan Anayasası'nda başkent ile ilgili bir hüküm bulunmamaktadır. Bu da demek oluyor ki Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti eğer isterse başkentini değiştirme hakkına sahiptir. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasası'nın 10. maddesinde devlet sembollerinden bahsedilmektedir. Bu madde ile Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin arması, bayrağı ve milli marşı, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin arması, bayrağı ve milli marşı ile aynı olacağı belirtilmektedir. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin kendisine özel bayrağı, milli marşı ve arması bulunmamaktadır; Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, Azerbaycan bayrağını kendi bayrağı olarak kullanmaktadır. Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nda da böyle bir hüküm bulunmamaktadır. Aslında buna gerek de yoktur

²⁹³ *Türk Cumhuriyetleri Anayasaları*, Türkpa Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi, (Bakü: Türkpa Yayınları, 2. Baskı, 2017), s. 166.

çünkü zaten Nahçıvan halkı kendisini Azerbaycan'ın bir parçası olarak görmektedir. Azerbaycan ile etnik köken bakımından hiçbir farklılıkları yoktur, ikisi de Türk'tür. Bu nedenle ayrı bir devlet gibi ayrı sembollerinin olması gibi bir durum söz konusu olmamaktadır.

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nın 23. maddesinde devlet sembollerinden bahsedilmektedir. Bu maddeye göre Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bayrağı, eşit genişlikte üç yatay parçadan oluşmaktadır. Üst kısmı mavi, ortası kırmızı ve alt kısmı yeşildir. Kırmızı parçasının ortasında beyaz renkli hilal ve sekiz köşeli yıldız bulunmaktadır. Bayrağın en boy oranı 1:2 olarak belirlenmiştir. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin bayrağı da Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nda belirlenen üç şeritten oluşan, ay ve sekiz köşeli yıldızı bulunan Azerbaycan Cumhuriyeti bayrağıdır.

2.5.4. Vatandaşların Oy Hakkı

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasası'nın 8. maddesinde vatandaşlarının oy hakkı düzenlenmiştir. Bu maddeye göre Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti topraklarında kalıcı olarak ikamette bulunan Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşları seçme ve seçilme hakkına sahiptir. Vatandaşların oy hakkı Azerbaycan Anayasası'nda da düzenlenmiştir. Nahçıvan Anayasası'ndan farklı olarak Azerbaycan Anayasası'nda vatandaşların referanduma katılma haklarından da bahsedilmektedir (Az. An. md. 56). Nahçıvan Anayasası'nda ehliyetsizliği tespit edilenlerin seçime katılamayacağı bahsedilmişken, Azerbaycan Anayasası'nda buna ek olarak referanduma da katılamayacakları belirtilmiştir (Az. An. md. 56). Nahçıvan (md. 8) ve Azerbaycan (md. 56) Anayasalarında ortak olan bir diğer madde de askeri görevlilerin, hakimlerin, memurların, din adamlarının, yürürlüğe giren mahkeme kararıyla hapis cezasına çarptırılanların ve bu Anayasa ve kanunda öngörülen diğer kişilerin haklarının kanunla sınırlandırılabilirdir. İki Anayasada da bu kişilerin oy kullanma hakkının kanunlar ile sınırlandırılabilirdiği belirtilmiştir.

2.5.5. Devlet Gücünün Kötüye Kullanılmasının Kabul Edilemezliği

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasası'nda devlet gücünün kötüye kullanılmasının kabul edilemezliği 4. maddede düzenlenmiştir. Bu maddeye göre

vatandaşların herhangi bir kesimi, sosyal grup, örgüt veya herhangi bir kişi iktidarı kullanma yetkisini gasp edemez. İktidarı gasp etmek halka karşı işlenen en büyük suçtur.

2.6. Kuvvetler Ayrılığı

Kuvvetler ayrılığı, en basit tabirle yasama, yürütme ve yargı organlarının birbirinden ayrılmasıdır. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasası'nda ve Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nda ayrı bir madde ile kuvvetler ayrılığından bahsedilmektedir.

2.6.1. Azerbaycan ve Nahçıvan Anayasaları'nda Kuvvetler Ayrılığı

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nın 135. maddesi Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti kuvvetler ayrılığı ile ilgilidir. Bu maddeye göre Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde yasama gücü Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi tarafından, yürütme gücü Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu tarafından, yargı hakimiyeti ise Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti mahkemeleri tarafından kullanılmaktadır. Bu maddelerin aynısı Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasası'nın 3. maddesinde de bulunmaktadır. Anayasayı incelediğimizde Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinin parlamenter özerk cumhuriyet ile yönetilmekte olduğu sonucunu çıkarmaktayız. Yürütme yetkisini kullanan Bakanlar Kurulu, yasama yetkisini kullanan Âli Meclise karşı sorumludur ve Bakanlar Kurulu, Âli Meclis tarafından oluşturulmaktadır.²⁹⁴ Azerbaycan Cumhuriyeti ise Anayasal Cumhuriyet ile yönetilmektedir. Yönetim şekli bakımından Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, Azerbaycan Cumhuriyeti'nden bu yönetim şekli sebebiyle ayrılmaktadır.

Azerbaycan Anayasası'nın 135. maddesine göre Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi, Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası ve kanunları ile onun yetkisi dahilindeki konuları çözümede bağımsızdır. Yani Âli Meclis, kendi iç işlerinde bulunan yetkisi dahilindeki konuları çözümlerken Anayasaya aykırı olmamak koşulu ile Azerbaycan Cumhuriyeti'nden bağımsız hareket edebilmektedir. Yine aynı madde Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'nun Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası, kanunları ve Cumhurbaşkanı fermanları ile kendisine verilmiş olan yetkilere dayanarak kendi yetkisinde bulunan konuları çözmekte bağımsızdır. Aynı maddede mahkemelerin de yetkileri dahilinde bulunan konuları Azerbaycan Cumhuriyeti'nden bağımsız bir şekilde

²⁹⁴ Recep Rehimli, "Azerbaycan Yönetim Sistemi", (*Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 9, 2009, ss. 377-386), s. 382.

çözebileceği belirtilmektedir. Azerbaycan Anayasası 135. maddesine göre Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde bulunan mahkemeler, Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası ile kanunlarının mahkemelere verdiği yetkiler dahilinde olan konuları bağımsız bir şekilde çözmekle yetkili olmaktadır.

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasası'nda kuvvetler ayrılığı ilkesinden bahsedilirken Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'ndaki Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ile ilgili maddelerine ek olarak, yasama, yargı ve yürütme organlarının birbirleriyle Anayasanın belirttiği ölçüde etkileşim halinde olduklarından bahsedilmektedir. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasası'nın 3. maddesinde Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasasında belirtilen maddeler daha somut haliyle açıklanmaktadır. Âli Meclis, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Anayasası, kanunları ve kendilerine verilmiş olan yetkilerini çözmekte bağımsızdır. Bakanlar Kurulu da yine aynı şekilde Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası, kanunları ve cumhurbaşkanı kararnamelemleri ile kendisine verilen yetkilere dayanarak kendi içindeki sorunları çözmekte bağımsızdır.

2.6.2. Yasama

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasası'nın 11. ve 33. maddeleri arasında yasama gücünden bahsedilmektedir. Anayasaya göre yasama yetkisi Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi tarafından kullanılmaktadır. Âli Meclis, 45 milletvekilinden oluşur ve milletvekilleri çoğunluk seçim sistemine göre seçilmektedir. Seçimler gizli şekilde, genel, eşit, serbest ve doğrudan oy hakkı temeline dayanarak, her vatandaşın şahsi olarak oy kullanabileceği şekilde ve gizli oylama ile yapılmaktadır. Seçimler 5 yılda bir Azerbaycan Cumhuriyeti ile aynı zamanda yapılır ve milletvekillerinin görev süresi yeni seçilen meclisin ilk toplantı gününde sona ermektedir. Seçimler her beş yılda bir kasım ayının ilk pazar günü yapılmaktadır. Âli Meclisi, 31 milletvekilinin yetkileri onaylandığı takdirde yetkili hale gelmektedir (Nah. An. md. 14).

Bir milletvekilinin vekilliğinin düşmesi halinde (istifa, hastalık vs) yeniden seçim yapılır ve yeni seçilen milletvekilinin görev süresi görevi bırakan milletvekilinin kalan süresi ile aynıdır. Yani seçim döneminin sonunda yeniden seçim yapıp yeni meclis toplandığında, görev süresi diğer milletvekilleri gibi dolmaktadır. Eğer yeni seçimlerin yapılmasına 120 günden daha az bir süre kalmışsa görevi bırakan milletvekillerinin yerine

yeni bir seçim yapılmayacaktır. Âli Meclis var olan milletvekilleriyle seçim dönemi sonuna kadar varlığını sürdürecektir (Nah. An. md. 17).

2.7.2.1. Âli Meclisinin Görev ve Yetkileri

Âli Meclisi kendi yetki alanına giren konularda kanun ve kararları kabul etmektedir. Kabul edilen kanunlar ve kararlar Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'na aykırı olmamalıdır. Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası ve kanunları ile kendisine verilen yetkileri çözme konusunda Âli Meclis bağımsızdır. Âli Meclisi'nin seçimleri, milletvekillerinin statüsü, İnsan Hakları Komiserinin statüsü, ekonomik ve vergi politikalarına uygun vergiler, ekonomik kalkınma yönleri, sosyal güvenlik, çevrenin korunması, turizm, sağlık, bilim, kültür ile Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası ve kanunlarına göre yetkisine atıfta bulunulan konularda Âli Meclisi kanunları kabul etmektedir (Nah. An. md. 24). Burada dikkat çeken husus, İnsan Hakları Komiserinin statüsü ile milletvekillerinin statüsü ile ilgili belirtilenler Azerbaycan Anayasası'nın Nahçıvan ile ilgili olan maddelerinde bulunmamaktadır. Bu maddeler yalnızca Nahçıvan Anayasası ile belirtilmiştir.

Azerbaycan Anayasası'nda Milli Meclisin belirlediği genel kurallardan bahsedilirken Âli Meclisten daha fazla yetkilere sahip olduğunu görmekteyiz. Özerk devlet konumunda bulunduğundan dolayı bu gayet normal bir durumdur. Bunlar arasında dikkat çekenlerin başında referandum yapma yetkisi gelmektedir. Referandum yapma yetkisi sadece Azerbaycan Cumhuriyeti'ne özgü olan bir durumdur. Nahçıvan'ın böyle bir yetkisi bulunmamaktadır. Olağanüstü hal ve sıkıyönetim rejimi de yine Azerbaycan tarafından belirlenmektedir. Savunma ve askeri hizmetler konusunda belirlenen kararlar Milli Meclis tarafından alınmaktadır. Nahçıvan Âli Meclisi'nin savunma ve askeri hizmetler konusunda karar alma yetkisi bulunmamaktadır. İdari yapı ile devlet sınırı rejimi kararları da yine Azerbaycan Milli Meclisi tarafından alınmaktadır. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasası'nda böyle bir hüküm bulunmasa da Azerbaycan Anayasası'nın 93. maddesinde Milli Meclisi'nin aldığı kararlarda yürütme ve mahkeme organlarına açıktan emir veremeyeceği belirtilmektedir. Nahçıvan Anayasası da Azerbaycan Anayasası'na aykırı olamayacağı için Âli Meclisi de aldığı kararlarda yürütme ve yargı organlarına açıktan emir veremez diyebiliriz.

Âli Meclis tarafından çözümlenen sorunlar da Anayasa ile belirlenmiştir (Nah. An. md. 25). Âli Meclisin çalışmalarının düzenlenmesi, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti bütçesinin onaylanması, ekonomik ve sosyal programlarının onaylanması, Başbakanın atanması ve görevden alınması, Bakanlar Kurulu'nun oluşumunun onaylanması, Bakanlar Kurulu'na güvenoyu verilmesi, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti İnsan Hakları Komiserinin Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin en yüksek memurunun tavsiyesi üzerine seçilmesi, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin Âli Meclis Başkanı'nın önerisi üzerine Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Merkez Seçim Komisyonu üyelerinin atanması, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin en yüksek memurunun fermanlarının onaylanması, Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası ve yasalarına göre yetkisine atıfta bulunan diğer konular Âli Meclis tarafından çözümlenmektedir.

Azerbaycan Anayasası'nda yukarıda açıklanan maddelerden İnsan Hakları Komiserinin Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin en yüksek memurunun tavsiyesi üzerine seçilmesi maddesi ile Âli Meclis Başkanı'nın önerisi üzerine Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Merkez Seçim Komisyonu üyelerinin atanması maddesi bulunmamaktadır. Bu maddeler yalnızca Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasası'nda yer almaktadır. Azerbaycan Anayasası'nda Milli Meclis'in çözümleyeceği yetkiler de yine Âli Meclis'ten fazladır. Bunlar arasında en dikkat çeken genel af ilan etmedir. Âli Meclis, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti sınırları içerisinde genel af ilan edemezken Milli Meclis genel af ilan edebilmektedir (Az. An. md. 95). Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde yalnızca Âli Meclis Başkanı af konusunda öneride bulunmakla yetkilidir, ilan etme gibi bir yetkisi bulunmamaktadır (Nah. An. md. 5). Milli Meclis savaş ilan edilmesine ve barışın sağlanmasına karar verirken, Âli Meclis'in böyle bir yetkisi bulunmamaktadır. Azerbaycan'ın himayesinde özerk bir devlet olduğundan dolayı askeri ve savunma ile ilgili konularda yetki Azerbaycan Cumhuriyeti'ne aittir.

2.7.2.2. Milletvekillerinin Seçilmesi

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'na göre 25 yaşından az olmayan her Azerbaycan vatandaşı milletvekili seçilebilme hakkına sahiptir. Bunun bazı istisnaları bulunmaktadır bunlar arasında yargı ve yürütme organlarında görev yapanlar, çifte vatandaşlığı bulunanlar ile başka devletlere karşı yükümlülükleri bulunan kişiler

milletvekili seçilme yeterliliğine sahip değildir. Yine bunun yanında ücret karşılığı başka bir işte çalışanlar da milletvekili seçilemezler. Bunun istisnası olarak bilimsel, pedagojik ve yaratıcı faaliyetlerde bulunanlar hariç tutulmuştur, bu alanlarda çalışanlar milletvekili olarak seçilebilmektedirler. Fiil ehliyeti bulunmayanlar da milletvekili seçilemezler. Mahkeme tarafından fiil ehliyetinin bulunmadığı tespit edilenler milletvekili olarak seçilemezler. Zaten fiil ehliyeti bulunmayanların seçimlere katılabilme hakları da bulunmamaktadır. Seçme ve seçilme haklarından yoksunlardır. Bu nedenle milletvekili seçilebilme hakları da bulunmamaktadır. Mahkeme tarafından ağır suçtan hüküm giymiş olanlar ile mahkeme tarafından kesin hükmü açıklanmış ve bu nedenle cezaevinde bulunan kişiler de Azerbaycan Cumhuriyeti'nde milletvekili olarak seçilemezler.

Yapılan seçimlerin geçerli kabul edilebilmesi için kanunla belirlenen usule göre Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Mahkemesi tarafından doğrulanıp onaylanması gerekmektedir (Nah. An. md. 16). Âli Meclisin yetkili olabilmesi için 31 milletvekilinin yetkilerinin onaylanması gerekmektedir. Yetkilerinin onaylandığı günden itibaren ilk toplantının en geç bir hafta içerisinde yapılması gerekmektedir. Âli Meclisin olağanüstü toplantıları 16 milletvekilinin talebi ile Âli Meclisi Başkanı tarafından veya Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı ya da Milli Meclisi tarafından toplanabilmektedir. Toplantının gündemini toplanılmasını isteyen milletvekilleri belirlemektedir ve bu konular görüşüldükten sonra olağanüstü oturum sona ermektedir. Âli Meclisinin oturumları açık bir şekilde yapılmaktadır ancak 31 milletvekilinin talebi veya Âli Meclis Başkanı'nın önerisi ile oturumlar kapalı bir şekilde de yapılabilmektedir (Nah. An. md. 17-18).

2.7.2.3. Milletvekillerinin Dokunulmazlığı ve Görevden Alınması

Milletvekillerinin görevden alınması da kanunla belirlenmiştir. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasası'nın 19. maddesinde milletvekillerinin görevden mahrum bırakılmasından bahsedilmektedir. Seçimlerde oyların doğru sayılmadığı ortaya çıktığında, Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşlığından vazgeçildiğinde veya başka bir devletin vatandaşlığı kazanıldığında, suç işlemiş ve yürürlüğe giren bir mahkeme kararı varsa, yürütme ve yargı sistemlerinde görev yapmak, din adamı olarak, bilimsel,

pedagojik ve yaratıcı faaliyetler dışında başka ücretli faaliyetlerde bulunursa, istifa ederse, milletvekilleri için kanunla belirlenen etik davranış kurallarının ağır ihlali durumunda görevden alınma kararı kanunla belirlenen usule göre verilmektedir. Milletvekilleri yetkilerini kalıcı olarak kullanamazlarsa ve kanunla belirtilmiş olan durumlarda yetkilerini kaybedeceklerdir ve bu konuda karar verme usulü kanunla belirlenmektedir.

Milletvekillerinin dokunulmazlığı da kanunla güvence altına alınmıştır (Nah. An. md. 21). Görev süresi boyunca milletvekilleri Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde dokunulmazdır. Milletvekilleri görev süreleri içerisinde tutuklanma halleri dışında kovuşturulamaz, tutuklanamaz, idari yaptırımlara tabi tutulamaz, aranamaz veya şahsen muayene edilemez. Milletvekilleri suçüstü yakalanırlarsa ancak bu şekilde tutuklanabilirler. Böyle bir durumda da milletvekilini tutan organ derhal Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Savcısına haber vermek durumundadır. Milletvekili dokunulmazlığı ancak Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Savcısının tavsiyesi üzerine basit oy çokluğu ile kabul edilen Âli Meclisin kararıyla sona erebilir.

2.7.2.4. Yasama Teşebbüsünde Bulunma Hakkı

Azerbaycan Anayasası'nın 96. maddesinde yasama teşebbüsünde bulunma hakkı, yani kanun sunma hakkı Milli Meclis vekillerine, Cumhurbaşkanına, Azerbaycan Cumhuriyeti Âli Mahkemesine, Savcılığına ve Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi'ne aittir. Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı, Âli Mahkemesi ve Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi'nin sunduğu kanun ve karar taslaklarını sunulduğu şekliyle ve sunulduğu günden itibaren iki ay içerisinde oylamaya konulmaktadır. Eğer acil ilan edilirse bu süre 20 gündür. Burada bizim dikkatimizi çeken husus Âli Mahkemenin kanun teklif edebilme yetkisidir. Âli Mahkemenin böyle bir yetkiye sahip olması onun siyasi etkilere açık hale gelmesine neden olabilir. Kamusal politikaların belirlenmesi aşamasına yargının dahil olması hukuk sistemindeki eksik ve yanlışların giderilmesine katkıda bulunacak olmasının faydasının yanında, asıl kanun yapma

yetkisine sahip olan yasama ve yürütme organları ile arasında tartışma ve çatışmaya neden olabilecektir.²⁹⁵ Bu da yargı organının tarafsızlığını zedeleyecek bir durumdur.

Kanunların ve kararların imzalanma süresi Nahçıvan ile Azerbaycan Anayasalarında farklılık göstermektedir. Nahçıvan Anayasası'nda alınan karar ve kanunların Âli Meclis Başkanı tarafından kabul edildikten sonra 10 gün içerisinde imzalanması gerekirken, Azerbaycan Anayasası'nda kanunlar kabul edildiği günden itibaren 14 gün içerisinde Cumhurbaşkanı'nın imzasına sunulmaktadır. Yani Nahçıvan'da en üst yetkili kişi olan Âli Meclis Başkanı on gün içerisinde imzalarken, Azerbaycan'daki en üst yetkili kişi olan Cumhurbaşkanı on dört gün içerisinde imzalamaktadır. Farklı olan bir diğer husus da Azerbaycan Anayasası'nda acil ilan edilen kanun taslağı kabul tarihinden itibaren 24 saat içerisinde Cumhurbaşkanı'na imzaya sunulurken, Nahçıvan Anayasası'nda kanun taslağına ek olarak kararlar da eklenmiştir. İmzalanma süresi Azerbaycan ile aynıdır ve 24 saattir. 24 saat içerisinde Âli Meclis Başkanı tarafından imzalanmaktadır (Az. An. md. 97, Nah. An. md. 27).

2.6.3. Yürütme

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde yürütme yetkisini Bakanlar Kurulu kullanmaktadır. Yürütme yetkisini kullanan Bakanlar Kurulu, yasama yetkisini kullanan Âli Meclise karşı sorumludur ve Bakanlar Kurulu, Âli Meclis tarafından oluşturulmaktadır. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, Azerbaycan Cumhuriyeti'nden farklı olarak parlamenter cumhuriyet ile yönetilmektedir.²⁹⁶ Azerbaycan Cumhuriyeti ise Anayasal Cumhuriyet ile yönetilmektedir. Azerbaycan Cumhuriyeti başkanlık sistemi ile yönetilmektedir ancak Başbakanın da olması yarı-başkanlık sistemi olarak nitelendirilmiş olsa da yürütmede etkin olan güç aslında Cumhurbaşkanı'dır.²⁹⁷ Azerbaycan Anayasası'nın 8. maddesinde yürütme gücünün Cumhurbaşkanı tarafından kullanıldığı belirtilmektedir.

²⁹⁵ Levent Gönenç, "Azerbaycan Anayasası Üzerine Notlar", (*Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 47, Sayı:1-4, 1998, ss.185-220), s.212.

²⁹⁶ Rehimli, *Azerbaycan Yönetim Sistemi*, s. 382.

²⁹⁷ Ahmet Tunç vd., "Azerbaycan ve Türkiye Siyasal Sistemlerinin Karşılaştırılması", (*VII. Uluslararası Sempozyum İdealden Geleceğe Toplum Sempozyum Bildiri Kitabı* (12-13 Ekim 2018), Siyaset ve Ekonomi, 2018, ss. 64-73), s. 66.

Azerbaycan'da kurulan bakanlıklardan savunma bakanlığı haricindeki diğer tüm bakanlıklar Nahçıvan'da da bulunmaktadır. Âli Meclis Başkanı yasamayla beraber yürütmenin de başıdır ve bu nedenle Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ni temsil eden en üst düzey yetkili kişi konumundadır.²⁹⁸ Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin Anayasası'nda Bakanlar Kurulu'nun görev ve yetkileri, işleyişi ile ilgili yetkileri açıkça belirtilmiştir. Azerbaycan Anayasası'nın 140. maddesinde de Bakanlar Kurulu'ndan bahsedilmektedir. Bakanlar Kurulu, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin en yüksek yürütme organıdır. Âli Meclisine karşı sorumludur ve düzenli olarak Âli Meclisi'ne rapor vermekle yükümlüdür. Bakanlar Kurulu'nun yapısı, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Başbakanı, Bakanları, Başbakan yardımcıları ve diğer merkezi yürütme organlarının başkanlarından oluşmaktadır. Bakanlar Kurulu, Nahçıvan Anayasası ve yasaları ile beraber, Azerbaycan Anayasası ve Cumhurbaşkanı kararnameleri ile kendisine verilen yetkilerin çözümünde bağımsızdır.

Bütçe hazırlamak Bakanlar Kurulu'nun yetkisindedir ve bu hazırladığı taslağı Âli Meclise sunarak onaylanmasını sağlar. Sosyal ve ekonomik programların uygulanmasında Bakanlar Kurulu yetkilidir. Sosyal projeler ve ekonomik kalkınma adımları atarak refah düzeyini yükseltmekle yetkili kurumdur. Alınan kararlar farklı bir tarih belirlenmemiş ise yayımlandıkları gün yürürlüğe girerler. Bakanlıklar ile beraber diğer merkezi yürütme organlarını yöneterek usulüne uygun olmayan eylemlerini iptal edebilir. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Bakanlar Kurulu'nda ekonomik ve kültürel alanlarda temsil yetkisini kullanarak Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ni temsil eder. Bakanlar Kurulu'na üye olmak için gerekli bazı şartlar vardır. Başbakan, Başbakan yardımcısı, Bakan, herhangi bir yürütme organının başı, seçilme hakkına sahip, yüksek öğrenim görmüş ve başka bir devlete karşı herhangi bir yükümlülüğü bulunmayan kişiler Bakanlar Kurulu'nda üye olabilirler. Bakanlar Kurulu üyeleri başka bir yerde çalışamazlar. Bilimsel, pedagojik ve yaratıcı faaliyetlerde çalışanlar hariç olmak üzere hiçbir şekilde ticari, girişimsel veya herhangi diğer faaliyetlerde bulunamazlar. Bilimsel, pedagojik ve yaratıcı faaliyetler için

²⁹⁸ Recep Rehimli, "Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Devlet Yönetimi Yapısı ve Siyasal Sistemi", (*Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, Cilt:3, Sayı: 1, 2020, ss. 363-384), s. 374.

oluşturulmuş olan fonlardan yararlanabilirler ancak başka hiçbir yerden ücret karşılığı olarak maaş alamazlar.

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'nun kararlarının Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'na, kanunlarına, Cumhurbaşkanı'nın kararlarına ve Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu kararlarına uygunluğunu denetlemektedir (Az. An. md. 130). Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin Başbakanı, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın tavsiyesi üzerine Âli Meclis tarafından onaylanıp atanmaktadır. Bakanlar Kurulu'nun başı Başbakan'dır ve Bakanlar Kurulu toplantılarına Başbakan başkanlık etmektedir.

2.6.4. Yargı

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nda Kuvvetler Ayrılığında bahsedilirken Yargı yetkisinin Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Mahkemeleri tarafından kullanılacağı belirlenmiştir. Bu mahkemelerin hangileri olduğundan ve yetkilerinin neler olduğundan bahsedilmemiştir. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasası'nda ise mahkemelerden bahsedilerek yargı yetkisinin nasıl uygulanacağı ile ilgili bilgileri içeren maddeler belirlenmiştir. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde yargı yetkisi 43. ve 46. maddeler arasında düzenlenmiştir. Yargı yetkisi yalnızca mahkemeler tarafından adalet yoluyla kullanılmaktadır. Yargı yetkisi, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Mahkemesi, Genel ve İhtisas Mahkemeleri tarafından kullanılır. Anayasa'ya uygun olacak şekilde hazırlanan kanunlar ile hukuk ve ceza davaları, yasanın ön gördüğü diğer yollarla kullanılmaktadır. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Savcılığı ve savunma tarafı, ceza yargılamasında yer almaktadır. Mahkemenin yapısı ve mahkeme işlemlerinin usulü kanunla belirlenir. Mahkemelerin yetkilerini değiştirmek için kanunda öngörülemeyen yöntemlerin uygulanması ve olağanüstü mahkemeler kurmak yasaktır. Yapılan duruşma, gerçeğin tespit edilmesini sağlamalıdır.

2.7.4.1. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Mahkemesi

Âli Mahkeme, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ndeki en yüksek dereceli mahkemedir. Nahçıvan Anayasası'nın 44. maddesi Âli Mahkeme ile ilgilidir. Âli Mahkeme, genel ve ihtisas mahkemelerinin yargılamalarına atıfta bulunan hukuk, ceza ve diğer davalar için en yüksek yargı organıdır. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti

topraklarında istinaf yoluyla adaleti tesis ederek, anayasal denetimi sağlar. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin en yüksek yetkilisi, Âli Meclisi, Bakanlar Kurulu, Âli Mahkeme Başkanı ve Savcılığının talebi üzerine Anayasa ile belirlenmiş olan sorunları çözüme kavuşturmaktadır.

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin normatif hukuku, Âli Meclis kararları, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin en yüksek memurunun ferman ve emirleri, Âli Meclis Başkanının kararları, Bakanlar Kurulu emirleri, kanunların Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasasına uygunluğu. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclis kararlarının uygunluğu, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin en yüksek görevlisinin karar ve emirleri, Âli Meclis Başkanının kararları, Bakanlar Kurulu emirleri, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin merkezi yürütme organlarının normatif yasal düzenlemeleri. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu kararlarının, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti merkezi yürütme organlarının normatif hukuki işlemlerinin Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin en üst düzey yetkilisinin karar ve emirlerine uygunluğu ile ilgili sorunları çözmekte yetkilidir.

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Mahkemesinin Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde anayasal kontrolün kullanılmasıyla ilgili işlemlerine karşı, kanunla belirlenen usule göre Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesine şikayette bulunabilir. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti mahkemeleri, insan hak ve özgürlüklerinin uygulanmasıyla ilgili kanunların yorumlanması için kanun ile belirlenen usul uyarınca Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Mahkemesi'ne başvurabilir. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Mahkemesinin kararları yayımlanmaktadır.

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Mahkemesi hakimleri, Âli Meclis Başkanının Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı önerisi ve Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı önerisi üzerine Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi tarafından atanmaktadır. Nahçıvan Anayasası'nda hakimlerin niteliklerinden bahsedilmemiştir ancak Azerbaycan Anayasası'nın 126. maddesinde hakim adaylarında aranan özellikler belirtilmiştir. Buna göre 30 yaşın üzerinde olan, seçilme hakkına sahip, yüksek öğrenim görmüş ve en az 5 yıl hukuk tecrübesine sahip olan Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşları hakim olma hakkına sahiptir. Anayasa'nın 128. maddesine göre hakimler dokunulmazdır

ve kanunla belirtilen haller dışında suçlanamazlar. Yine kanunla belirlenen haller dışında görevlerine son verilemez ve görevlerine yalnızca kanuna uygun usullerle son verilebilir. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin genel ve ihtisas mahkemeleri, kanuna dayanarak yetkisine dahil olan davalarda ilk derece mahkemeleri olarak görev yapmaktadır. Genel ve ihtisas mahkemelerinin hakimleri, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclis Başkanının önerisiyle Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır.

2.7.4.2. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Savcılığı

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Savcılığı, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasası'nın 46. maddesinde belirtilmektedir. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Savcılığı, kanunda öngörülen şekilde ve hallerde kanunların uygulanmasını denetler, kanunda öngörülen davalarda ceza davalarını başlatır ve soruşturur, mahkemede savcılık yapar, dava açar ve soruşturur, iddianemeyi savunur, mahkemede suç istinadında bulunur ve mahkeme kararlarına itiraz edebilir. Tek bir merkezi organ olma özelliğine sahiptir ve bölge savcıları, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Savcılığına ve Azerbaycan Cumhuriyeti Başsavcılığına bağlıdır.

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Savcısı, Azerbaycan Cumhuriyeti Başsavcısının önerisi üzerine Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclis Başkanının teklifiyle Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından atanır. Bölge ve ihtisas savcıları, Âli Meclis Başkanının Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'na önerisi ve Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın muvafakatiyle Azerbaycan Cumhuriyeti Başsavcısı tarafından atanır ve görevden alınır. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Başsavcısı'nın ataması ile ilgili bir madde Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasası'nda bulunmamaktadır. Azerbaycan Anayasası'nın 133. maddesine göre "Azerbaycan Cumhuriyeti Başsavcısı, Milli Meclis'in onayıyla Cumhurbaşkanı tarafından görevlendirilir ve görevden alınır" ibaresi bulunmaktadır.

2.7. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin En Üst Yetkilisi

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin en üst yetkili kişisi Âli Meclis Başkanı'dır. Bu durum Azerbaycan Anayasası'nda da belirtilmiştir. Azerbaycan Anayasası'nın 136. maddesinde, "Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclis Başkanı, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin yüksek görevli kişisidir" denilmektedir. Bu cümleden de anlaşıldığı

üzere Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde Cumhurbaşkanı yoktur. Âli Meclis Başkanı, devletin en üst yetkili kişisi olarak görevlendirilmiştir.

2.7.1. Âli Meclis Başkanı'nın Seçilme Şartları ve Görevden Alınması

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclis Başkanı, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi tarafından seçilmektedir. Bu nedenle Âli Meclise bağlıdır ve ona rapor vermekle yükümlüdür. Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nın 137. maddesinde Âli Meclis Başkanı'nın seçiminin Âli Meclis tarafından yapıldığı belirtilmiştir. Âli Meclis'in gerekli gördüğü durumlarda Âli Meclis tarafından görevden alınabilmektedir. Âli Meclis Başkanı'nın seçilme şartları Âli Meclis tarafından belirlenmektedir. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi tarafından belirlenen şartlara göre Âli Meclis Başkanı olabilmek için, sürekli olarak en az 5 yıl Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti topraklarında ikamet etmek gerekmektedir. Âli Meclis Başkanı'nın yüksek öğrenim görmesi ve çifte vatandaşlığı bulunmaması, bununla beraber başka hiçbir devlete karşı hiçbir yükümlülüğü bulunmaması gerekmektedir. Bu şartları taşıyan her milletvekili Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclis Başkanı olarak seçilebilmektedir. Anayasa'daki seçilme şartlarına baktığımızda Âli Meclis Başkanı'nın iktidar partisinden olması gibi bir şartı bulunmamaktadır. Milletvekilleri uygun gördükleri takdirde iktidar partisinden olmayan birisini Âli Meclis Başkanlığına getirebilmektedirler. Son döneme baktığımızda Azerbaycan Cumhuriyeti'nde 9 Şubat 2020 yılında yapılan seçimlerde Nahçıvan için belirlenen 45 milletvekilinden 43 tanesi Yeni Azerbaycan Partisi, kalan 3 tanesi de tarafsızlardan seçilmiştir. Bu sonuca göre Âli Meclis Başkanı'nın Yeni Azerbaycan Partisi'ndeki milletvekilleri arasından olması kaçınılmazdır. Bu sonucun daha farklı olduğu durumları göz önüne alırsak daha çeşitli partilerin mecliste olduğu durumlarda veya parti milletvekillerinin sayısının birbirine yakın olduğu durumda Âli Meclis Başkanı'nın iktidar partisi dışından da seçilebilme olasılığı bulunmaktadır. Bu Anayasaya aykırı bir durum değildir çünkü Anayasada Âli Meclis Başkanı'nın iktidar partisinden olması gibi bir madde bulunmamaktadır. Âli Meclis Başkanı'nın görevden alınması hususu Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi İç Tüzüğü ile belirlenmektedir. Âli Meclis Başkanı istifa ederse veya hastalık gibi mecburi sebeplerden ötürü artık görevini yerine getiremeyecek duruma gelirse yetkileri Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Birinci

Başkan Yardımcısı'na devredilmektedir. Birinci Başkan Yardımcısı'nın da olmadığı takdirde yetkileri yardımcısı tarafından kullanılmaktadır.

2.7.2. Âli Meclis Başkanı'nın Yetkileri

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclis Başkanı'nın yetkileri Nahçıvan Anayasası'nın 32. maddesinde düzenlenmiştir. Anayasada belirtilen maddelerde Âli Meclis Başkanı'nın yetkileri açıkça belirtilmiştir. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasası'na göre Âli Meclis Başkanı, Âli Meclis'in olağanüstü oturumlarını toplar ve Âli Meclis toplantılarına başkanlık eder. Başbakanın atanması için Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından aday gösterilen kişinin adaylığını Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisine sunar. Başbakanın teklifi üzerine Bakanlar kurulu üyeliği için Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi üyeliğine aday gösterir. Milletvekillerinin meclisten istifa etmesi veya kanunla belirlenen diğer durumlarda milletvekillerinin görevlerini yapması açısından uygunsuzluk bulunduğu takdirde milletvekillerini görevden almakla yetkilidir.

Âli Meclis Başkanının yetkilerinin kullanılmasıyla ilgili kararları Âli Meclis Başkanı almaktadır. Âli Meclis Başkanı'nın eylemleriyle ilgili konularda kararları da yine Âli Meclis Başkanı vermektedir. Bu hususlar Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasası'nın 32. ve 33. maddelerinde ayrı ayrı belirlenmiştir. Âli Meclis Başkanı, Âli Meclis Başkan Yardımcılığı görevine aday olacakları seçme ve Âli Meclis Başkan Yardımcılarının görevden alınmasına ilişkin Âli Meclise öneriler sunma konusunda yetkilidir. Âli Meclisinin Yönetim Sekreteryasının düzenlemesini de Âli Meclis Başkanı yapmaktadır. Âli Meclisi tarafından belirlenen prosedürlere uygun olarak Âli Meclisinin Yönetim Sekreteryasını teşkil eder ve başkanını göreve atanmasını sağlar. Bunların yanında Anayasada belirlenen yetkileri dahilindeki diğer sorunları çözmekle yetkilidir. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasası'nın 5. maddesinde de devletin en üst yetkili kişisi olan Âli Meclis Başkanı'ndan bahsedilmektedir. Âli Meclis Başkanı, Anayasada belirtilmiş olan yasama ve yürütme yetkilerine sahiptir. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclis Başkanı, Âli Meclis'e seçim çağrısı yapma, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti devlet makamlarının etkileşimini sağlama, kanunları imzalama ve yayınlama yetkisine sahiptir. Âli Meclis tarafından kabul edilen kanunları ve kararları kabul tarihinden itibaren 10 gün

içerisinde imzalaması gerekmektedir. Acil ilan edilen kanun tasarısı ve kararları ise kabul edilmesinin ardından 24 saat içerisinde imzalamakla yükümlüdür. Âli Meclis Başkanı, devlet ve içtimai-siyasi yaşamının önemli sorunları hakkında Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi'ni bilgilendirir. Bakanlar Kurulu'nun istifasına karar verir. Devlet bütçesinde yürütme erkine ayrılan giderler dahilinde merkezi yürütme organlarını kurar.

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Başbakanının önerisi üzerine Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi'nin dönem oturumları arasındaki sürede Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'nun faaliyetini sağlar. Âli Meclis Başkanı, yabancı devletler ve uluslararası kuruluşlar ile diğer gerçek ve tüzel kişilerle ilişkilerde Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ni temsil etmektedir. Bu maddeye baktığımızda Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin bir devlet gibi kendisini uluslararası arenada temsil edebildiğini görmekteyiz. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin temsiliyetinde olmadan ayrı bir devlet olarak Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclis Başkanı, bir Cumhurbaşkanı gibi hareket ederek ülkesini yurt dışında da temsil edebilmektedir. Âli Meclis Başkanı'nın ülkesini yurt dışında temsil etmesine yönelik herhangi bir madde Azerbaycan Anayasası'nda bulunmamasına rağmen Nahçıvan Anayasası'nda Âli Meclis Başkanı'na bu yetki verilmiştir. Âli Meclis Başkanı, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin Âli mahkemesi, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti genel ve ihtisas mahkemelerinin hakimlerinin atanması ve görevden alınmasına ilişkin önerilerde bulunur. İnsan Hakları Müvekkili'nin adaylığını Âli Meclis'e sunar.

Mahalli yürütme organlarının başkanlarının atanması ve görevden alınması ile ilgili konularda Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'na önerge verir. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasası'nda yerel yönetim organlarının başkanlarının görevden alınması ve atanmasından bahsedilmekteyken, Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nın Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ile ilgili olan maddelerinde sadece atamasının Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından yapılacağı yazmaktadır. Bizim burada merak ettiğimiz görevden alma işleminin kim tarafından yapıldığıdır. Çünkü Azerbaycan Anayasası'nın Nahçıvan ile ilgili maddelerinde böyle bir ibare bulunmamaktadır. Azerbaycan Anayasası'nı incelediğimizde 124. maddede "*Yerel yürütme organları*

başkanlarını Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı atar ve görevden alır” denilmektedir. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasası, Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası’na aykırı olamayacağı için o halde Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti’ndeki yerel yönetim başkanlarının görevden alınması da Azerbaycan Cumhurbaşkanı tarafından yapılmaktadır. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasası’nda da bu nedenle Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından göreve atanır ve görevden alınır maddesi bulunmaktadır.

Âli Meclis Başkanı, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı’na yüksek özel rütbelerin verilmesi için önerilerde bulunur. Burada bahsedilen Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti’nde bulunan kamu görevlilerine yüksek rütbelerin verilmesidir. Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası’nın 109. maddesinin 24. bendinde Cumhurbaşkanı’nın görevlerinden bahsedilerek “yüksek askeri ve yüksek özel rütbeler verir” şeklinde bir madde bulunmaktadır. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasası’nda bu rütbelerin kimleri kapsadığı tam olarak belirtilmemiş olsa da bizim Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası’na da bakarak çıkardığımız sonuç bu yüksek özel rütbelerin devletin her kademesinden olabileceğidir. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti’nde Azerbaycan Cumhuriyeti’nin askeri doktrinini uygular ve Azerbaycan Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetlerinin, Nahçıvan topraklarında yer alan birliklerinin komuta heyetleri konusunda önerilerde bulunur. Güvenlik Konseyi’ni kurar ve konseye başkanlık eder.

Âli Meclis Başkanı, vatandaşlık ve af konularında önerilerde bulunur. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti’nin savcısı, ilçe, şehir ve uzman savcılarının atanması ile görevden alınmaları hususunda önerilerde bulunur. Âli Meclis Başkanı, genel ve kısmi seferberliğin uygulanmasını sağlamakla yükümlüdür. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasası’nda yalnızca seferberliğin sağlanması konusunda Âli Meclis Başkanı’na yetki verilmiştir. Seferberlik sebebiyle göreve çağrılanların terhis edilmesi konusunda yetkisi olduğuna dair bir madde bulunmamaktadır. Seferberlik sebebiyle göreve çağrılanların terhis edilmesi Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından yapılmaktadır. Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası’nın 109. maddesinin 25. bendinde bu yetkinin Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı’na ait olduğu belirtilmektedir. Âli Meclis Başkanı, vatandaşların zorunlu askerlik görevlerini yapmaları için askere alınmasını ve zorunlu

askerlikten çıkarılanların sosyal korunmasının sağlanması için alınan önlemlerin uygulanmasına yardımcı olur. Askerlik hizmetini yapan görevlilerin yedeğe alınması ile ilgili kararlar ise Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından alınmaktadır. Âli Meclis Başkanı, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın ilan ettiği olağanüstü hal ve sıkıyönetimin uygulanmasında yardımcı olur ve Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde olağanüstü hal ve sıkıyönetim ilan edilmesi hususunda tavsiyelerde bulunur. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti en yüksek yetkili kişisi olan Âli Meclis Başkanı'nın olağanüstü hal ve sıkıyönetim ilan etme yetkisi bulunmamaktadır. Bu yetki Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'na aittir. Âli Meclis Başkanı, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin onursal unvanlarını belirleyerek Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Ödülleri'nin takdim edilmesi için Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'na önerilerde bulunur. Devlet ödülleri, bilim, teknoloji, mimari, kültür ve edebiyatın gelişmesine katkı sağlayan, temel ve uygulamalı araştırmalara, bilimsel keşif ve icatlara, ekonomik kalkınmaya önemli katkılarda bulunan Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşlarına verilmektedir. Âli Meclis Başkanı, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından kendisinin yetkisine verilen diğer konuları yürütme yetkisi dahilinde çözmektedir.

Âli Meclis Başkanı, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin çıkarlarıyla ilgili ekonomik ve kültürel konularda Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasası ile belirlenen yetkiler dahilinde ve Azerbaycan Cumhuriyeti kanunları ile uyumlu olacak şekilde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yürüttüğü uluslararası ilişkilerde Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ni temsil etmektedir. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin en yüksek memuru olarak devletin devamlılığını sağlayacak olan kişi Âli Meclis Başkanı'dır. Âli Meclis Başkanı, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasası ile belirlenmiş yetki alanına giren konularda fermanlar çıkarırken, diğer konularda ise emirler çıkarmakla yetkilidir.

2.8. Temel Hak ve Özgürlükler

Temel hak ve özgürlükler insanların ana rahmine düştükleri andan itibaren başlayıp ölümüne kadar olan sürede geçerliliği devam eden haklardır. Bunlara birkaç örnek verecek olursak yaşama hakkı, eşitlik hakkı, mülk edinme hakkı, kişisel dokunulmazlık hakkı, fikir özgürlüğü hakkı vs. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti de bu haklara önem vermektedir ve Anayasa'da bu hakların varlığını kabul ettiğini

belirtmektedir. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasası'nda açıkça temel hak ve özgürlüklerinin içeriğinden bahsedilmemiş fakat Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nın kabul ettiği temel hak ve özgürlükleri kabul ettiğini belirtmiştir.

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasası'nın 7. maddesinde temel hak ve özgürlüklerin sağlanmasından bahsedilmiştir. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasası'nda, "Azerbaycan Cumhuriyeti ve Azerbaycan Anayasası'nda yer alan temel insan hak ve özgürlüklerinin korunması, gözetilmesi ve yerine getirilmesi, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti devlet organlarının temel görevidir" denilmektedir. Bu hakların neler olduğundan ve içeriğinden ayrıyeten bahsedilmemiştir. Azerbaycan Anayasası'nın 3. bölümü temel insan ve vatandaş hak ve özgürlükleri başlığı ile tamamen hak ve özgürlüklere ayrılmıştır. Anayasa maddelerini incelediğimizde bütün haklardan açıkça bahsedildiğini görmekteyiz. Azerbaycan Anayasası'nın 24. ve 71. maddeleri arasında 46 farklı haktan bahsedilmektedir. Bunlardan bazılarını söylemek gerekirse eşitlik hakkı, yaşama hakkı, özgürlük hakkı, mülkiyet hakkı, fikri mülkiyet hakkı, güvenli yaşam hakkı, kişisel dokunulmazlık hakkı, konut dokunulmazlığı hakkı, nikah hakkı, çalışma hakkı, grev hakkı, dinlenme hakkı, sağlıklı çevrede yaşama hakkı vs.

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nın 3. bölümünün son maddesi olan 71. maddesinde insan ve vatandaş hak ve özgürlüklerinin güvencesinden bahsedilmektedir. Azerbaycan Anayasası'nın 71. maddesinde "Bu hakları korumak ve kollamak yasama, yargı ve yürütme organlarının görevleridir ve bu hakların kullanımını hiç kimse sınırlayamaz" denilmektedir. Bu madde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin vatandaşlarının hak ve özgürlüklerini koruma altına aldığı bir göstergesidir. Cumhuriyet rejimiyle yönetilmesinin de bir sonucudur.

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası tarafından vatandaşlarına birçok önemli hak ve özgürlük tanınmıştır ve bu hakların kısıtlanmasını da şarta bağlamış ve yalnızca savaş, sıkıyönetim, olağanüstü hal ve seferberlik durumlarında kısmen veya geçici olarak sınırlandırılabilceği kararlaştırılmıştır. Bu sınırlamanın içeriği de Azerbaycan Cumhuriyeti'nin uluslararası yükümlülükleri dikkate alması şartı ile olabilmektedir. Azerbaycan Anayasası'nın 47. maddesinde hiç kimsenin din, vicdan, düşünce ve inancı sorgulanamaz, hiçbir şekilde bunları açıklamaya kimse mecbur bırakılamaz. Belirlenen

hak ve özgürlüklerin ihlal edilmesi durumunda mahkemeler tarafından çözüme kavuşturulacağı belirtilmiştir. Burada net bir cevap alınamamaktadır. Mahkemeler tarafından çözüme kavuşturulacaktan anladığımız, sonucun vatandaş lehine olumlu da olumsuz da olabileceğidir. Vatandaş lehine olumlu sonuçlanacaktır gibi bir ibare bulunmamaktadır. Böyle bir ibare bulunmamasına rağmen Anayasada zaten bütün hakların kapsamı açıkça belirtilmiştir. Mahkemeler, burada belirtilen hakların aleyhinde bir hüküm çıkaramayacaklardır. Çünkü yine aynı maddenin 5. bendinde bu duruma değinilerek, “Azerbaycan Anayasası’nın hiçbir hükmü, insan ve vatandaş hak ve özgürlüklerinin kaldırılmasına yönelik bir norm olarak yorumlanamaz” denilmektedir.

Azerbaycan Anayasası’nın dikkat çeken özelliklerinden birisi idam cezasının olmasıdır. Azerbaycan Anayasası’nın 27. maddesinde herkes yaşama hakkına sahiptir denildikten sonra kesinleşmiş mahkeme kararına bağlı olarak idam cezasının uygulanması ve kanunla belirlenen diğer haller dışında yaşama hakkı dokunulmazdır. İstisnai ceza tedbiri olan ölüm cezası tümüyle kalkıncaya kadar, yalnızca devlete, insan hayatına ve sağlığına işlenmiş en ağır suçlara göre kanunla belirlenebilir denilmektedir. Anayasaya baktığımızda idam cezasının var olduğunu söylemek mümkündür fakat pratikte bu ceza uygulanmamaktadır. Azerbaycan’da idam cezası 10 Şubat 1998 tarihinde Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev’in yasama girişimiyle kaldırılmıştır.²⁹⁹ Son dönemde Azerbaycan’da idam cezası yerine hapis cezası uygulanmaktadır.

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisinin 50. Yılı kapsamında 3 Aralık 1998 tarihinde Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev’in başkanlığında toplanan devlet konseyi toplantısının açılış konuşmasında Haydar Aliyev idam cezasından bahsederek şunları söylemiştir: “Yaptığımız çalışmalardan en önemlisi Azerbaycan’da idam cezasının kaldırılmasıdır. Biliyorsunuz, bu, tarihi bir olaydır. Bizim kamuoyu, halkımız bunu olduğu gibi değerlendirmelidir. Bu, sıradan bir olay, adım değildir. İdam cezasının kaldırılması herhangi bir suçluyu bağışlama amacı taşımamaktadır. Bu, evrensel, halk açısından önem arz eden bir konudur. İdam cezasının kaldırılması cumhuriyetimizin, bağımsız Azerbaycan devletinin hümanist siyaset yapan bir devlet olduğunu gösteriyor.

²⁹⁹ Ölüm hükmünün ləğvi, <https://sputnik.az/20170210/edam-cezasinin-legv-edilmesi-408818089.html> [Erişim Tarihi: 19.01.2022].

İnsanı öldürmek en büyük vahşiliktir. Bir kimse başkasının canına kıyıyorsa, barbarlık yapıyor. En ağır suçu işleyen kişi devlet mahkemesi tarafından verilen hüküm doğrultusunda öldürülüyorsa bunun kendisi de ağır bir eylemdir. Tekrar söylüyorum, idam cezasının kaldırılması küresel bir olaydır. Yani yüzyıllar boyunca yaşadığımız Azerbaycan'da milletimizin ve eski zamanlardan şimdiye kadar var olan devletlerimizin düzenli bir biçimde uyguladığı bu idam cezası politikasına biz 'hayır" dedik, bunun önüne geçtik".³⁰⁰

Azerbaycan Cumhuriyeti İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme'nin 6 No'lu Protokolünü 25 Aralık 2001 tarihinde onaylayarak ölüm cezasını kaldırdığını uluslararası arenada da göstermiştir.³⁰¹ Kanunun geçmişe yönelik yürümeyeceği ibaresi Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nda da bulunmaktadır. Hiç kimse, işlediği zaman hukuka aykırı olmayan bir eyleminden dolayı sorumlu tutulamaz. Eğer işlediği bir suç daha sonra suç olmaktan çıkmışsa veya hafifletilmişse, yeni kanun hükümlerinin uygulanacağı belirtilmiştir. Azerbaycan Anayasası'nda hak ve özgürlükler konusunda belirlenen bir diğer husus da Azerbaycan Cumhuriyeti sınırları içerisinde yaşayanların hak ve özgürlüklerinin doğrudan yürürlüğe girmesidir. İnsanlar bu haklara doğal olarak sahiplerdir. Bu hakların yürütülmesi için ayrı bir başvuruda bulunmalarına gerek yoktur.

³⁰⁰ *BM İnsan Hakları Evrensel Bildirisinin 50. yılı Kapsamında Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev Başkanlığında Toplanan Devlet Konseyi Toplantısında Kendisinin Yaptığı Açılış Konuşması - 3 Aralık 1998*, <https://lib.aliyevheritage.org/tk/789643.html> [Erişim Tarihi: 19.01.2022].

³⁰¹ İnsan Hüquqlarının və Əsas Azadlıqların Müdafiəsi Haqqında Konvensiyanın Ölüm Cəzasının Ləğvinə Dair 6 Saylı Protokolu, <https://justice.gov.az/categories/106> [Erişim Tarihi: 19.01.2022].

SONUÇ

Nahçıvan, coğrafi konum sebebiyle yüzlerce yıldır birçok devletin hakimiyet kurmak istediği bir yer olmuştur. Stratejik konumu açısından önemli bir yerde bulunduğundan dolayı Rusya, İran, Ermenistan, Azerbaycan ve Türkiye arasında sürekli olarak el değiştirmiştir. Nahçıvan toprakları, yıllar boyunca Nahçıvan'da hakimiyet kurmak isteyen bu devletler arasında ciddi mücadelelere sahne olmuştur. Atatürk, Nahçıvan topraklarını Türk Kapısı olarak adlandırırken, Kazım Karabekir Paşa ise Şark Kapısı olarak adlandırmıştır. Türkiye'nin Türk devletleri ile arasındaki tek geçiş kapısı olma özelliği gösterdiğinden dolayı Nahçıvan, Türkiye açısından da oldukça önemli bir konumda bulunmaktadır. Özellikle 1991 yılında Ermenilerin işgal ettiği topraklar sebebiyle Azerbaycan ile kara bağlantısı kesilen Nahçıvan, Türkiye'nin destekleri sayesinde ayakta kalmıştır. 1992 yılında Aras Nehri üzerinde yapılan Hasret Köprüsü, Nahçıvan için adeta can suyu olmuştur. Türkiye tarafı bu köprüye Nahçıvan'a olan özlemini belirtmek için Hasret Köprüsü ismini verirken, Nahçıvan tarafı ise Umut köprüsü ismini vererek bu köprünün onların umudu olduğunu açık bir şekilde belirtmiştir.

Nahçıvan, özerk bir devlet olmasına rağmen bağlı bulunduğu Azerbaycan ile kara sınırı bulunmamaktadır. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti bağlı bulunduğu Azerbaycan gibi rayonlara ayrılan idari bölümlerden oluşmaktadır. Nahçıvan başkent olmak üzere yedi rayondan oluşur. Rayonların isimleri Şerur, Şahbuz, Kengerli, Sederek, Ordubad, Culfa ve Babek'tir. Nahçıvan'ın özerklik statüsü 16 Mart 1920 tarihli Moskova Antlaşması ve 13 Ekim 1921 yılında imzalanan Kars Antlaşması ile belirlenmiştir. Bu antlaşmalar ile Nahçıvan'ın, başka bir devletin koruyuculuğuna bırakılmamak şartıyla Azerbaycan'ın koruyuculuğunda özerk bir devlet olması kararlaştırılmıştır. Türkiye'nin de garantör ülke olması Nahçıvan'ın özerk konumunu daha da güçlendirmektedir. Eğer Nahçıvan Azerbaycan'ın elinden çıkarsa veya işgale uğrarsa Moskova ve Kars Antlaşmaları gereği Türkiye'nin müdahale hakkı bulunmaktadır. Eğer ki Moskova ve Kars Antlaşmaları hükümleri geçersiz olursa böyle bir durumda Gümrü Antlaşması devreye girecek ve antlaşmanın 2. maddesi gereğince Nahçıvan, Türkiye'nin himayesine bırakılacaktır. Böyle bir durumda Nahçıvan'da halk oylaması yapılacak ve halk oylamasının sonucuna bağlı olarak Nahçıvan'ın durumu belirlenecektir.

Nahçıvan'ın özerk devlet olarak statüsünü koruması Azerbaycan'ın üniter devlet olmasına aykırı bir durum değildir. Anayasa hukukuna göre devlet şekilleri iki şekilde üniter ve federal olarak belirlenmiştir. Üniter devletlerde yönetim tek elde toplanmaktayken ve bütün ülkede aynı hukuk kuralları geçerliyken, federal devletlerde ise federal devleti oluşturan federe devletlerin her birinin ayrı Anayasası, kanunları ve kuralları vardır. Federe devletin birinde suç kabul edilen bir durum diğerinde suç olarak kabul edilmeyebilir. Fakat üniter devlette böyle bir durum söz konusu değildir ve alınan bütün kararlar bütün ülkeyi kapsamaktadır. Ancak üniter devletlerin de istisnaları vardır ve kendi içlerinde özerk bir bölge oluşturarak burada ülkenin gerek etnik yapısı gerekse de coğrafi konumu sebebiyle farklılık gösterdiği ayrı bir bölge oluşturulmaktadır. Nahçıvan ise özerk bölgeden daha üstün bir durum olan özerk devlet statüsündedir ve kendi kanunları vardır. Üstelik bağlı bulunduğu Azerbaycan ile etnik olarak aynı yapıya sahiptir. Onu Azerbaycan'dan ayıran tek şey Ermenistan'ın elinde bulunan Zengezur Koridoru'dur. Bu koridorun Ermenilerin elinde olması sebebiyle yıllardır Nahçıvan ile Azerbaycan arasındaki ulaşım İran veya Gürcistan üzerinden yapılmaktadır. 2020 yılında Azerbaycan'ın zaferi ile sonuçlanan 2. Karabağ Savaşı sonucunda Zengezur Koridoru üzerinde yapılması kararlaştırılan karayolu ve demiryolu ile Nahçıvan ve Azerbaycan yıllar sonra birbirine kavuşacaktır.

Özerk bölgeden daha kapsamlı bir konumda bulunarak özerk bir devlet olan Nahçıvan'ın kendi Anayasası ve kanunları bulunmaktadır. Nahçıvan Âli Meclisi tarafından onaylanan Anayasa ve kanunlar, Azerbaycan Milli Meclisi'nin onayına sunulmuş ve yürürlüğe girmektedir. Nahçıvan Anayasası'nın temelini Azerbaycan Anayasası oluşturmaktadır ve Azerbaycan Anayasası'nın 134. ile 141. maddeleri arasında Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti adı altında ayrı bir başlık ile Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nden bahsedilmektedir. Azerbaycan Anayasası'nda Nahçıvan'ın siyasi konumu açıkça özerk bir devlet olarak belirlenmiştir. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin Anayasası ve kanunları Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kanunlarına, Anayasasına, Cumhurbaşkanı'nın ve Bakanlar Kurulu'nun kararlarına aykırı olamaz.

Azerbaycan Anayasası'nda Nahçıvan iç hukuku ile ilgili bilgilere yer verilerek kuvvetler ayrılığından bahsedilmiştir. Bu çerçevede yasama, yürütme ve yargı organlarının neler olduğu ve yetkileri de belirlenmiştir. Yasama yetkisinden Nahçıvan

Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi sorumluyken, yürütme yetkisinden Bakanlar Kurulu sorumludur. Yargı yetkisinden ise Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti mahkemeleri sorumludur. Ancak Azerbaycan Anayasası'nda yargı mahkemelerinin neler olduğundan bahsedilmemiştir. Bu durumda mahkemelerin nitelikleri Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasası'nda belirlenmiş ve Anayasa'nın 43. maddesine göre yargı organları Âli Mahkeme, Genel Mahkemeler ve İhtisas Mahkemeleri olarak belirlenmiştir. Bu mahkemelerin görevleri ve yetki alanları Nahçıvan Anayasası'nda belirtilmiştir.

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti devlet statüsünde olmasına ve Cumhuriyet rejimi ile yönetilmesine rağmen Cumhurbaşkanı yoktur. Özerk Cumhuriyetin en yüksek yetkili kişisi Âli Meclis Başkanı'dır. Âli Meclis, Azerbaycan Milli Meclisi'ne kanun sunabilme yetkisine sahiptir. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde alınan kararlar Âli Meclis Başkanı tarafından kabul edildikten sonra 10 gün içerisinde imzalanması gerekirken, Azerbaycan Anayasası'nda kabul edilen kanunların 14 gün içerisinde Cumhurbaşkanı tarafından imzalanması gerekmektedir. Nahçıvan Anayasası'nda dikkat çeken bir diğer husus da Anayasa metninde Moskova ve Kars Antlaşmalarından bahsetmesi olmuştur. Özerkliğin temellerinin uluslararası arenada kabul görmüş bu iki antlaşmayla atıldığı açıkça belirtilmiştir. Azerbaycan Anayasası'nda ise özerkliğin temellerinin tarihsel açıdan nerelere dayandığından bahsedilmemiştir. Buna gerek duyulmamıştır ve yazılması gerektiğine dair hukuki bir yükümlülüğü de bulunmamaktadır çünkü Azerbaycan Anayasası, Nahçıvan'ın özerk statüsünü zaten doğrulamaktadır. Bunu da kendi Anayasa metninde açıkça belirtmiştir.

Nahçıvan Anayasası'nın ikinci maddesinde Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin yetkisinde bulunan konuların çözümünde Azerbaycan'ın çıkarlarını korumalıdır ibaresi bulunmaktadır. Bu maddeye baktığımızda Nahçıvan'ın kendi iç işlerindeki sorunların çözümünde Azerbaycan'ın yönetimine aykırı bir karar veremeyeceğidir. Zaten Azerbaycan Anayasası'nın, kanunlarının, Bakanlar Kurulu ve Cumhurbaşkanı kararlarının üzerinde bir hüküm veremeyeceği Anayasada belirtilmiştir. Bu kurallar dahilinde bile olsa Azerbaycan'ın çıkarlarını koruması gerektiği ayrıca belirtilmektedir. Bu durum özerk devlet statüsünde olmasına rağmen iç meselelerinde tam bağımsız olmadığı sonucunu çıkarmaktadır. Azerbaycan Anayasası'nın 134. maddesinde

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ayrılmaz bir parçasıdır hükmü yer almaktadır. Özerk Cumhuriyet'in böylece kendi isteğiyle bile olsa Azerbaycan'dan ayrılamayacağı belirtilmiştir. Örneğin özerk bölge statüsünde olan Karakalpakistan, Özbekistan Anayasası'nın 74. maddesine dayanarak genel halk oylaması ile Özbekistan'dan ayrılma hakkına sahiptir. Nahçıvan için böyle bir durum söz konusu değildir. Ne Nahçıvan kendi isteğiyle Azerbaycan'dan ayrılabilir ne de Azerbaycan, Nahçıvan'ı kendi himayesinden çıkarabilir. Bu durum iki Anayasada da net bir şekilde ifade edilmiştir.

Azerbaycan Anayasası'nda Nahçıvan'ın başkenti ile ilgili bir hüküm bulunmamaktadır. Bu nedenle Nahçıvan isterse başkentini değiştirebilme hakkına sahiptir. Bunun yanında Nahçıvan Anayasası'nın 10. maddesinde devlet sembollerinin Azerbaycan Cumhuriyeti'nin devlet sembolleriyle aynı olduğu belirlenmiştir. Arması, milli marşı ve bayrağı Azerbaycan ile aynıdır. Örneğin Gürcistan'a bağlı Acara Özerk Cumhuriyeti'nin kendine özel bayrağı ve arması bulunmaktadır. İspanya'nın Katalonya bölgesi devlet statüsünde bile olmamasına rağmen oranın da kendine özel bayrağı ve arması bulunmaktadır. Nahçıvan'ın ise kendine özel bayrağı, milli marşı ve arması bulunmamaktadır. Nahçıvan'ın böyle bir isteği de yoktur çünkü kendini Azerbaycan'dan ayrı görmemektedir. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, referandum yapma yetkisine sahip değildir. Referandum Azerbaycan Cumhuriyeti tarafından yapılmaktadır. Bunun yanında olağanüstü hal ve sıkıyönetime karar verme yetkisi ile savunma ve askeri kararlar alma yetkisi de bulunmamaktadır. Bu kararlar Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi tarafından alınmaktadır. Azerbaycan Milli Meclisi tarafından genel af ilan edilebilirken Nahçıvan Âli Meclisi tarafından genel af ilan edilememektedir.

Sonuç olarak son dönemde Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ni kapsamlı olarak araştıran bir kaynak pek fazla bulunmamaktadır. Biz bu çalışmayla Nahçıvan'ın bir üniter devlet olan Azerbaycan himayesindeki anayasal statüsü ve özerkliğinin yanı sıra tarihine de değinerek Nahçıvan'a daha geniş kapsamdan bakmaya çalıştık. Tek tek bütün rayonlarına değinerek demografik ve kültürel açıdan son zamanlardaki durumundan da bahsetmiş olduk. Nahçıvan Anayasası ile Azerbaycan Anayasası'nın karşılaştırmasını

yaparak benzerlik ve farklılıkların neler olduğundan ve Azerbaycan Anayasası'nda açıkça belirlenmeyen bazı hususların neler olduğundan da çalışmamızda bahsettik.

KAYNAKÇA

- Abbasov, Azar. *Azerbaycan'da Anayasal Gelişim*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.
- Aktoprak, İbrahim Ethem. *Türkiye'de Üniter Devletin İdari Cihazlanması*, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Akyılmaz, Bahtiyar vd., *Türk İdare Hukuku*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2017.
- Alağaç, Süleyman. *Küreselleşme ve Ulus-Devlet İlişkisi: Yerelleşme ve Bölgeselleşme Üzerine Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Niğde: Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- Anayurt, Ömer. *Anayasa Hukuku "Temel Kavramlar ve Türk Anayasa Hukuku"*, Ankara: Seçkin Hukuk, 2020.
- Arısoy, Alper. "Avrupa'da Federalizm Geleneği ve Avrupa Bütünleşmesinde Federalist Akımlar", *Ege Akademik Bakış*, Cilt:10, Sayı:4, 2010, ss. 1195-1206.
- Aristoteles, *Politika*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993. Çeviren: Mete Tuncay.
- Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri 1914-1918*, Türkiye Cumhuriyeti Genelkurmay Başkanlığı, Ankara: Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları, Cilt: 2, 2005.
- Asker, Ali. "Azerbaycan'da Anayasal Sistemin Şekillenme ve Dönüşüm Süreçleri", (Yayımlanmamış Makale).
- Asker, Ali. "Azerbaycan'da Milli Kimlik İnşasında Sosyo-Ekonomik Etkenler ve Millet Olgusunun Fikri Temelleri (19. Yüzyılın Sonu – 20. Yüzyılın Başı)", *Yeni Türkiye*, Cilt: 75, 2015, ss. 516-535.
- Asker, Ali. "Azerbaycan'da Ulus İnşasının Onay Aşaması (1918-1920) ve Önemi Üzerine Bazı Tespitler", *Yeni Türkiye*, Cilt: 75, 2015, ss. 536-546.
- Asker, Ali. Türkan, Hasret. "Nahçıvan'ın Anayasal Konumu ve Özerklik Statüsü", *II. Uluslararası Soğuk Savaş Sonrası Sosyal, Ekonomik ve Siyasal Gelişmeler Bağlamında Güney Kafkasya Sempozyumu Bildiri Kitabı* (12 -13 Mayıs 2022),

- (Editörler: Vefa Kurban, Telman Nusretoğlu, Seçil Öraz Beşikçi, Recep Efe Çoban), Iksad Publishing House, 2022, ss. 27-47.
- Atar, Yavuz. *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara: Seçkin Hukuk, 2019.
- Atay, Ender Ethem. *İdare Hukuku*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, Temel Hukuk Dizisi, 2019.
- Atnur, İbrahim Ethem. “Moskova ve Kars Antlaşmaları’na Göre Nahçıvan”, 3. *Uluslararası Kafkasya Tarih Sempozyumu (Kars Antlaşması ve Bölgesel Etkileri)* 13-15 Kasım 2011, Kars, 2012, ss. 65-75.
- Atnur, İbrahim Ethem. “Nahçıvan’da Ermeni Mezalimi (1918-1920)”, *Atatürk Dergisi*, Cilt:3, Sayı:2, 2010, ss. 81-87.
- Atnur, İbrahim Ethem. *Osmanlı Yönetiminden Sovyet Yönetimine Kadar Nahçıvan (1918-1921)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Kitabevi, 2001.
- Attar, Aygün, Şimşir, Sebahattin. *Tarihten Günümüze Türkiye’de Yaşayan Azerbaycan Türkleri*, Ankara: Berikan Yayınevi, 2013.
- Aydın, Ahmed Hamdi. *Yönetim Bilimi “Fonksiyonlar – Teoriler – Yaklaşımlar”*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, Sosyal Bilimler, 2018.
- Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Naxçıvan Bölməsi*. Naxçıvan Ensiklopediyası, 2. Cilt, Nahçıvan, 2005.
- Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsi*. Prezident Kitapxanası, İnzibati-ərazi Vahidləri, Azərbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Ofisi, İdari Bölge Birimleri, Başkanlık Kütüphanesi.
- Bahşeliyev, Elmar; Bahşeliyev, Veli. “Urartu Devleti’nin Güney Kafkasya Politikasında Nahçıvan’ın Yeri (Nahçıvan, Azerbaycan)”, *Amisos*, Cilt:4, Sayı:6, Haziran 2019, ss. 15-34.
- Bayraktar, Bayram. “Günümüzde Yeniden Değerlendirilmesi Gereken Bir Düşünür: Prens Sabahattin Bey”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 18, Sayı:29, 1996, ss. 51-61.

- Bolat, Mehmet Ali. “Yeni Türkiye İçin Kars Antlaşması’nın Önemi”, *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:9, Sayı:2, 2019, ss.267-306.
- Bozan, Mahmut. “Üniter Yapıda Merkezîyet ve Adem-i Merkezîyetin Uyumu”, *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 16, 2017, ss. 21-38.
- Ceferli, Elman. “Uluslararası Sözleşmelerde Güney Kafkasya’nın İki Muhtariyeti: Nahçıvan ve Acaristan”, *Yeni Türkiye*, Sayı:60, 2014, ss. 1-8.
- Chantebout, Bernard. *Droit Constitutionnel et Science Politique*, Paris: Armand Colin, 1991.
- Çağlak, Aykut. “Sovyet Rusya’da Bolşevik Devrimi Sonrasında Ordu-İstihbarat Teşkilatı Bağlantısının Oluşumu ve Kızıl Ordu’nun Sovyet İstihbarat Sistematiğinin Gelişim Sürecine Katkısı”, *Harp Tarihi Dergisi*, Sayı:3, Haziran 2021, ss.43-81.
- Çağlayan, Ramazan. *İdare Hukuku Dersleri “Temel Bilgiler”*, Ankara: Adalet Yayınevi, 2019.
- Çelik, Dursun. “19 ve 20. Yüzyıllarda Azerbaycan (Birinci Bölüm)”, *Bilig Türk Dünyası ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:3, 1996, ss. 60-79.
- Derdiman, Cengiz. “Kamu Yönetiminde Yetki Genişliği”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 28, Sayı:4, Aralık 1995, ss. 65-80.
- Derinsu Dayı, Esin. “Milli Mücadele Döneminde Elviye-i Selâse ve Nahçıvan”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı:22, 2006, ss.91-118.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi*. DH.ŞFR., 606-8, R-14-12-1334.
- Ergül, Ergin. *Anayasa Hukukuna Başlangıç “Ders Notları”*, Ankara: Adalet Yayınevi, 2019.
- Eryılmaz, Bilal. *Kamu Yönetimi (Düşünceler-Yapılar-Fonksiyonlar-Politikalar)*, Kocaeli: Umuttepe Yayınları, 2014.
- Fevziyev, Cavanşir. *Türk Devletleri Birliği Küresel Entegrasyonun Avrasya Modeli*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2016.

- Gönenç, Levent. “Azerbaycan Anayasası Üzerine Notlar”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 47, Sayı:1-4, ss.185-220.
- Gözler, Kemal. “Hukuk Açısından Monarşi ve Cumhuriyet Kavramlarının Tanımı Sorunu”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 54, Sayı:01, 1999, ss. 51-62.
- Gözler, Kemal. *Türk Anayasa Hukuku*, Bursa: Ekin Kitabevi, 2000.
- Gözübüyük, A. Şeref. *Türkiye'nin Yönetim Yapısı*, Ankara: Turhan Kitabevi, 2013.
- Hesenov, Hacı. “Kuzey Azerbaycan'da Çarlık Rusya'sının Göç Ettirme Politikası ve 1830'lu Yıllarda Demografik Durum”, *Yeni Türkiye*, Sayı:60, 2014, ss. 1-4.
- Heywood, Andrew. *Siyaset*, Ankara: Adres Yayınları, 2014.
- İmanov, Akif. “‘Şerur’ Sözü'nün Etimolojisi Hakkında”, *Bilig Türk Dünyası ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:2, 1996, ss. 152-155.
- İmat, Fatih., Babayevli, Nazım. Özdemir, Mustafa. “Güney Kafkasya'da Kadim Yerleşmenin Paleoğrafi Durumuna Bir Örnek: Nahçıvan”, *International Turkish and Turkish Languages, Literatures and Historical Periodicals*, Cilt: 8/3, Winter 2013, ss.427-435
- Karagöz, Hakan. *1590 Tahririne Göre Nahçıvan Kazası*, Yüksek Lisans Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.
- Karakoç Dora, Zuhul. *Türkiye'nin Komşu Ülkelerle Göç ve Sınır Politikaları*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2021.
- Karakurt, Metehan. *Çarlık Dönemi Azerbaycan'da Türk Milliyetçiliği*, Yüksek Lisans Tezi, Ardahan: Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- Korkmaz, Telli., Türkmen, İlker. “Türkiye'deki Muhacir Azeri Basını Işığında Sovyetlerin Azerbaycan Topraklarında İskan Siyaseti”, *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, 2016, ss. 179-189.
- Kurat, A. Nimet. *Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt:8, Sayı: 17, 2. Baskı, 1987.

- Kurtbeyoğlu, Sultan Ruhan. *Iğdır ve Nahçıvan Ağzının Karşılaştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Kars: Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- Mehmetzade, Mirza Bala. *Milli Azerbaycan Hareketi*, Ankara: Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları, No:40, 1991.
- Memmedova, İrade. “18. ve 19. Yüzyılların Başlarında Azerbaycan’ın Araz Boyu Bölgeleri ve Nüfusu (İrevan, Nahçıvan, Karabağ Hanlıkları Üzere)”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Cilt:2 Sayı:3, 2013, ss. 87-99.
- Menashrı, David. *Central Asia Meets the Middle East*, London: Frank Cass, 2002.
- Montesque, *Kanunların Ruhu Üzerine*, İstanbul: Seçkin Yayıncılık, Cilt: 1, 2014, Çeviren: Şevki Özbilen.
- Muştakoğlu, Ahmed Faruk. *Federal Ülkelerde Yönetimler Arası Mali İlişkiler*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- Mutlu, Nilüfer. “Hanlıklardan Cumhuriyete Doğru Azerbaycan’ın Kısa Tarihi (1747-1920)”, *Uludağ Ekonomi ve Toplum Dergisi*, Cilt:37, Sayı:1, 2018, ss. 147-167.
- Nizamü’l-Mülk, *Siyasetname*, Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi, Türkiye İş Bankası, Kültür Yayınları, 5. Basım, 2009, Çeviren: Mehmet Taha Ayar.
- Okur, Mehmet. “Gümrü, Moskova ve Kars Antlaşmaları Çerçevesinde Ermeni Sorunu Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:8, 2011, ss. 73-90.
- Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nahçıvan*, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, İstanbul: Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Yayın No: 117, 2011.
- Osmanlı Belgelerinde Azerbaycan*. İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği, 2015.
- Özarılan, B. Bumin, “Bir Özerk Cumhuriyet Örneği Olarak Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti”, *Türkiye-Azerbaycan Münasebetleri Sempozyumu* (12-14 Mayıs 2016), Kastamonu, 2016, ss. 578-589.
- Özey, Ramazan. *Kafkasya ve Kafkas Ülkeleri Coğrafyası*, Ankara: Pegem Akademi, 3. Baskı, 2019.

- Özkan, Murat. *Nahçıvan'ın Beşeri ve İktisadi Coğrafyası (1991-2014)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2016.
- Öztürk, Cemil. *Türk Tarihi ve Kültürü*, Ankara: Pegem Akademi, 8. Baskı, 2021.
- Öztürk, Namık Kemal. "Federalizm ve Türkiye", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt:25, Sayı:4, Aralık 1992, ss. 65-76.
- Qasimov, Niyazi. "Paris Barış Konferansı'nda Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Nümayende Heyeti'nin Çalışmaları", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Cilt:4, Sayı:6, Mayıs 2017, ss.76-100. Rehimli, Recep. "Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Devlet Yönetimi Yapısı ve Siyasal Sistemi", *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, Cilt:3, Sayı: 1, 2020, ss. 363-384.
- Rehimli, Recep. "Azerbaycan Yönetim Sistemi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 9, 2009, ss. 377-386.
- Rehimli, Recep. *Azerbaycan Devlet Personel Yönetimi*, Ankara: Kültür Ajans Yayınları No: 128, 2011.
- Reyhan, Cenk. "Türkiye'de Yüz Yıllık Gündem: Federalizm", *Memleket Siyaset Yönetim*, Cilt:2, Sayı:5, Mayıs 2007, ss.107-118.
- Rzayev, Rameş. "Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin Teşekkül Aşamaları", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl:5, Sayı:2, Güz 2020, ss. 891-927.
- Seferli, Fahrettin. *Nahçıvan Bölgesinin Tarihi Coğrafyası Hakkında Notlar*, Adım Adım Azerbaycan, Cilt:4, Sayı:8, Kış, 2013.
- Sezer, Özcan. *Yerel Yönetimlerin Kuramsal ve Kavramsal Çerçevesi, Yerel Yönetimler "Yönetim, Siyaset, Kent ve Güncel Tartışmalar"*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2011.
- Soofizadeh, Abdolvahid, Türker, Özgür. "Rusya-İran (Kaçar) İlişkileri Adına Dehşet Verici Bir Hadise: Rusya'nın Tahran Başkonsolosluğu Baskını ve Büyükelçi Aleksandr Griboyedov ve Maiyetinin Katledilmesi (11 Şubat 1829)", *Bellekten*, Cilt: 82, Sayı 294, 2018, ss.569-586.
- Soysal, İsmail. *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, Cilt: 1, 2000.

- Şihaliyev, Emin. “Kars Antlaşması, Nahçıvan’la Bağlı Siyasi Meseleler Üzerine Yeni Bir Değerlendirme ve Ermeni İddiaları”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, Cilt:2, Sayı:1, 2013, ss. 15-26.
- Şimşek, Oğuz. “Nahçıvan’ın Jeopolitik ve Jeostratejik Önemi”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:6, Sonbahar, 2010, ss. 111-132.
- Tanyol, Cahit. “İçtimai Monografi Hazırlıkları Prens Sabahattin”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 4-5, 1949, ss. 145-175.
- Tortop, Nuri vd., *Yönetim Bilimi*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2012.
- Tunç, Ahmet vd., “Azerbaycan ve Türkiye Siyasal Sistemlerinin Karşılaştırılması”, *VII. Uluslararası Sempozyum İdealden Geleceğe Toplum Sempozyum Bildiri Kitabı* (12-13 Ekim 2018), Siyaset ve Ekonomi, 2018, ss. 64-73.
- Türk Cumhuriyetleri Anayasaları*, Türkpa Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi, Bakü: Türkpa Yayınları, 2. Baskı, 2017.
- Yagublu, Nesiman. *Mehmet Emin Resulzade Ansiklopedisi*, Ankara: Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları, 2015.
- Yeşilot, Okan. “Türkmençay Antlaşması ve Sonuçları”, *Atatürk Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı:36, 2008, ss. 187-199.
- Zaman, Serhat. *Siyasi Coğrafya Açısından Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti*, Ankara: Pegem Kitabevi, 2014.

İNTERNET KAYNAKLARI

- 27.04.1993 tarihli TBMM Tutanağı,
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c034/b095/tbmm190340950325.pdf> [Erişim Tarihi: 05.01.2022].
- Air Travel, *Duzdağ Müalicəvi Turu*, http://airtravel.az/olke_daxili/mualicevi/22-naxivan-duzda-malcv-turu.html [Erişim Tarihi:15.10.2022].
- Anadolu Ajansı, *Türkiye-Ermenistan Sınırında Azerbaycan'a Yönelik Saldırlara Tepkiler Sürüyor*, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiye-ermenistan-sinirinda-azerbaycana-yonelik-saldirilara-tepkiler-suruyor/1917884> [Erişim Tarihi:15.10.2022].
- Azerbaycan Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı, *Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı, Ermenistan Cumhuriyeti Başbakanı ve Rusya Federasyonu Başkanının Açıklaması*, No: 406/20, <https://www.mfa.gov.az/az/news/no40620-azerbaycan-respublikasinin-prezidenti-ermenistan-respublikasinin-bas-naziri-ve-rusiya-federasiyasinin-prezidentinin-beyanati> [Erişim Tarihi: 04.12.2021].
- Belli, Oktay, *Doğu Anadolu Bölgesi'nde Keşfedilen Urartu Barajlarına Toplu Bir Bakış*, Türk Tarih Kurumu, Aralık 1996, Cilt: 60, Sayı 229, ss 631-680, <https://belleten.gov.tr/tam-metin/2395/tur> [Erişim Tarihi: 22.12.2021].
- Birleşmiş Milletler Üye Devletler*, <https://www.un.org/en/about-us/member-states> [Erişim Tarihi: 05.12.2021].
- BM İnsan Hakları Evrensel Bildirisinin 50. yılı Kapsamında Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev Başkanlığında Toplanan Devlet Konseyi Toplantısında Kendisinin Yaptığı Açılış Konuşması- 3 Aralık 1998*, <https://lib.aliyevheritage.org/tk/789643.html> [Erişim Tarihi: 19.01.2022].
- Dizayn və Tərtibat İnternet və Yeni Texnologiyaların Tədrisi Mərkəzi, *Tarix-memarlıq abidələri*, <http://imp.nakhchivan.az/index.php/pages/tarix-memarlıq-abid-l-ri> [Erişim Tarihi:15.10.2022].
- Edirne Antlaşması, <https://islamansiklopedisi.org.tr/edirne-antlasmasi> [Erişim Tarihi: 01.12.2021].

- Ermenistan ile Türkiye Arasında “Sevr Gerilimi”*,
<https://www.rudaw.net/turkish/middleeast/turkey/110820202> [Erişim Tarihi:
27.12.2021].
- Heydər Əliyev İrsi Beynəlxalq Elektron Kitabxana*,
<https://lib.aliyevheritage.org/az/5459173.html> [Erişim tarihi: 04.03.2021].
- İnsan Hüquqlarının və Əsas Azadlıqların Müdafiəsi Haqqında Konvensiyanın Ölüm
Cəzasının Ləğvinə Dair 6 Saylı Protokolu, <https://justice.gov.az/categories/106>
[Erişim Tarihi: 19.01.2022].
- Karamanlı, Hüsəmettin M. “Naxçıvan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*,
<https://islamansiklopedisi.org.tr/nahcivan> [Erişim Tarihi:24.11.2020].
- Moskova Antlaşması*, <https://antlasmalar.com/moskova-antlasmasi/> [Erişim Tarihi:
30.10.2021].
- Moskova Antlaşması*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/moskova-antlasmasi/>
[Erişim Tarihi: 30.10.2021].
- Naxçıvan Özerk Cumhuriyeti Hakkında Genel Bilgiler*,
<http://naxcivan.cg.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/254049> [Erişim Tarihi:
04.12.2021].
- Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisi*, <http://www.alimeclis.az/> [Erişim
Tarihi:15.10.2022].
- Naxçıvan Muxtar Respublikası, Culfa Rayonu*, https://nakhchivan.preslib.az/az_a3-3.html [Erişim Tarihi: 03.03.2021].
- Naxçıvan Muxtar Respublikası*, https://nakhchivan.preslib.az/az_b1.html#l1 [Erişim
Tarihi: 19.03.2021].
- Naxçıvan Muxtar Respublikası*, <https://www.nakhchivan.az/portal-1/tarix.htm> [Erişim
Tarihi: 24.11.2020].
- Naxçıvan Muxtar Respublikası, Kəngərli Rayonu*, https://nakhchivan.preslib.az/az_a3-4.html [Erişim tarihi: 03.03.2021].

Naxçıvan Muxtar Respublikasının Şahbuz rayonunun Şahbuz qəsəbəsinə şəhər statusunun verilməsi haqqında, <https://meclis.gov.az/news-qanun.php?id=787&lang=az> [Erişim Tarihi: 28.01.2022].

Naxçıvan Muxtar Respublikasının xəritəsi, <http://www.nakhchivan.az/portal-1/map-nax-mr.htm> [Erişim Tarihi:15.10.2022].

Naxçıvan Televiziyası, Hər bucağın bir tarixdir, Naxçıvan, <https://ntv.az/news/cemiyet/53594-her-bucagin-bir-tarixdir-naxcivan> [Erişim Tarihi:15.10.2022].

Naxçıvan Turizm İnformasiya Merkezi, Şehir ve rayonlar, <http://turizm.nakhchivan.az/index.php/about-hot-explorer/2015-12-29-06-30-14> [Erişim Tarihi: 19.12.2021].

Osmanlıca Sözlük, <https://www.osmanice.com/osmanlica-6297-nedir-nedemek.html> [Erişim Tarihi: 06.06.2022].

Ölüm hökmünün ləğvi, <https://sputnik.az/20170210/edam-cezasinin-legv-edilmesi-408818089.html> [Erişim Tarihi: 19.01.2022].

Önce Vatan Gazetesi, Nahçıvan Sınırında Türkiye ve Azerbaycan Bayrakları, <https://www.oncevatan.com.tr/dunya/nahcivan-sinirinda-turkiye-ve-azerbaycan-bayraklari-h164943.html> [Erişim Tarihi:15.10.2022].

Şərq qapısı, Qədim Sədarək Tarixdə Neçə Dəfə Rayon Statusunda Olub?, <http://serqqapisi.az/index.php/ictimai-siaysi/11473-gaedim-saedaeraek-tarikhdae-nechae-daefae-rayon-statusunda-olub> [Erişim Tarihi: 20.12.2021].

T.C. Dış İşleri Bakanlığı, <https://www.mfa.gov.tr/> [Erişim Tarihi: 06.12.2021].

Türk Dil Kurumu Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/>, [Erişim Tarihi: 03.12.2021].

Türkiye Cumhuriyeti Nahçıvan Başkonsolosluğu, Nahçıvan'ın Kısa Tarihçesi, <http://naxcivan.cg.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/208580> [Erişim Tarihi: 22.03.2021].

Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, Dilucu Gümrük Kapısı, <https://destek.ticaret.gov.tr/projelerimiz/kamu-ozel-isbirligi-yatirimlari/dilucu-gumruk-kapisi> [Erişim Tarihi:15.10.2022].

Türkiye ile Azerbaycan'ı Birbirine Bağlayan Koridor: Zengezur,
<https://www.trthaber.com/haber/dunya/turkiye-ile-azerbaycani-birbirine-baglayan-koridor-zengezur-585249.html> [Erişim Tarihi: 04.12.2021].

Türkmençay Antlaşması Maddeleri, <https://www.virtualkarabakh.az/tr/post-item/32/117/turkmencay-anlasmasi.html> [Erişim Tarihi, 29.11.2021].

Urartu Sulama Kanalları, T.C. Erciş Kaymakamlığı, <http://www.ercis.gov.tr/urartu-sulama-kanallari> [Erişim Tarihi: 23.03.2021].

EKLER

NAHÇIVAN ÖZERK CUMHURİYETİ ANAYASASI³⁰²

Nahçıvan'ın özerkliğinin temelleri, halihazırda yürürlükte olan 16 Mart 1921 tarihli Moskova ve 13 Ekim 1921 tarihli Kars antlaşmalarıyla atılmıştır. Söz konusu uluslararası anlaşmalarda Nahçıvan'ın, Azerbaycan'ın ayrılmaz bir parçası olduğu tekrar beyan edilerek Nahçıvan'ın ülke sınırları kesinleştirilmiştir.

Nahçıvan; 16 Mart 1921'den itibaren önce Nahçıvan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, 16 Haziran 1923'den sonra Nahçıvan Diyarı, 9 Şubat 1924'ten Nahçıvan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, 17 Kasım 1990'dan ise Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti olarak adlandırılmıştır.

1926 yılında Nahçıvan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin ilk, 1937'de ikinci, 1978'de üçüncü anayasası kabul edilmiştir.

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin anayasasının temelini, 12 Kasım 1995 tarihinde genel halkoylaması- referandumla kabul edilen Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası teşkil etmektedir.

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası ile organik şekilde bağlantılı olan Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasası, kabul edildiği sırada aşağıdaki niyetleri görkemli bir şekilde beyan eder:

Azerbaycan devletinin bağımsızlığını, egemenliğini ve toprak bütünlüğünü korumak;

Hak-adalete, kanuna dayanarak Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti halkının onurlu yaşam düzeyini sağlamak ve geçimini iyileştirmek;

³⁰² Ali Asker, Hasret Türkan, "Nahçıvan'ın Anayasal Konumu ve Özerklik Statüsü", *II. Uluslararası Soğuk Savaş Sonrası Sosyal, Ekonomik ve Siyasal Gelişmeler Bağlamında Güney Kafkasya Sempozyumu Bildiri Kitabı (12 -13 Mayıs 2022)*, (Editörler: Vefa Kurban, Telman Nusretoğlu, Seçil Öraz Beşikçi, Recep Efe Çoban), Iksad Publishing House, 2022 (ss. 27-47).

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde Anayasa çerçevesinde demokratik, hukukî, dünyevî devlet yapısını güvence altına almak, kanunun üstünlüğünü korumak.

Bu Anayasa, yukarıda belirtilen yüce niyetlerle kabul edilmiştir.

I. Bölüm

GENEL HÜKÜMLER

Madde 1. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin Statüsü

I. Nahçıvan Özerk devleti, Azerbaycan Cumhuriyeti içinde demokratik, hukukî, dünyevî özerk bir cumhuriyettir.

II. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin statüsü, Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası, 16 Mart 1921 tarihli Moskova ve 13 Ekim 1921 tarihli Kars uluslararası antlaşmalarıyla ile belirlenir.

Madde 2. Özerkliğin Temelleri

I. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası tarafından yetkilerine ait edilen meselelerin çözümünde bağımsızdır.

II. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin çıkarlarıyla ilgili olan, çözümü, Azerbaycan Cumhuriyeti devlet organlarının yetkisine ait edilmeyen tüm meseleler Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti tarafından çözülür.

III. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, yetkisine ait edilen meselelerin çözümünde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin genel çıkarlarını temel alır.

Madde 3. Kuvvetler Ayrılığı

I. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde devlet erki, kuvvetler ayrılığı ilkesine göre düzenlenmiştir:

- Yasama erki Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi tarafından kullanılır;

- Yürütme erki Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu tarafından kullanılır;

- Yargı erki Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti mahkemeleri tarafından kullanılır.

II. Bu Anayasa hükümlerine göre yasama, yürütme ve yargı erkleri etkileşim halindedir.

III. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası, kanunları ve bu Anayasa ile kendi yetki alanına ait edilen meselelerin çözümünde, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası, kanunları ve Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın fermanları ile kendi yetkilerine ait edilen meselelerin çözümünde, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti mahkemeleri ise Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası ve kanunlarıyla kendi yetkilerine ait edilen meselelerin çözümünde bağımsızdır.

Madde 4. Devlet Erkinin Gasp Edilmesinin Kabul Edilemezliği

I. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde, vatandaşların herhangi bir kesimi, sosyal grup, örgüt veya herhangi bir kişi devlet erkini kullanma yetkisini gasp edemez.

II. Devlet erkini gasp etmek halka karşı işlenen en ağır suçtur.

Madde 5. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin Yüksek Yetkilisi

I. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin yüksek yetkilisi, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclis Başkanıdır.

II. Bu Anayasa ile belirlenen durumlarda ve şekilde, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin yüksek yetkilisi hem yasama hem de yürütme alanlarında aşağıdaki yetkileri kullanır:

- 1) Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi seçimlerini belirler,
- 2) Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti devlet erklerinin etkileşimini sağlar,
- 3) Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti kanunlarını imzalar ve yayımlanır,
- 4) Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin devlet ve içtimai-siyasi hayatıyla ilgili önemli meseleleri konusunda Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisini bilgilendirir,
- 5) Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulunun istifası konusunda karar alır,
- 6) Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin devlet bütçesinde yürütme erki için öngörülen harcamalar kapsamında merkezi yürütme organlarını kurar,

- 7) Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Başbakanının teklifi üzerine Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisinin dönem toplantıları arasında Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulunun faaliyetini sağlar,
- 8) Yabancı devletler ve uluslararası kuruluşlarla, ayrıca diğer gerçek ve tüzel kişilerle ilişkilerde Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ni temsil eder,
- 9) Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Mahkemesi ve Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti genel ve ihtisas mahkemeleri hakimlerinin atanması ve görevden alınmasına ilişkin önerilerde bulunur,
- 10) Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti İnsan Hakları Müvekkilinin adaylığını Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisine sunar,
- 11) Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti yerel yürütme makamları başkanlarının atanması ve görevden alınmasına dair öneride bulunur,
- 12) Yüksek özel rütbelerin verilmesine dair Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı öneriler sunar,
- 13) Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Savcısı, ilçe, şehir ve uzman savcılarının atanması ve görevden alınması konusunda öneriler sunar,
- 14) Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde Azerbaycan Cumhuriyeti Askeri Doktrinini uygular, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ülkesinde bulunan Azerbaycan Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetleri birliklerinin komuta heyetleri konusunda öneride bulunur,
- 15) Vatandaşlıkla ilgili konularda öneride bulunur,
- 16) Af konusunda öneride bulunur,
- 17) Güvenlik Konseyini kurar ve yönetir,
- 18) Genel ve kısmi seferberliğin uygulanmasını sağlar,
- 19) Vatandaşların zorunlu askerlik hizmetine çağrılması ve zorunlu askerlik hizmetinden terhis edilen askeri personelin sosyal güvenliğinin sağlanmasına ilişkin önlemlerin uygulanmasına yardımcı olur,

20) Azərbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından ilan edilen olağanüstü hâl ve sıkıyönetim uygulamasına yardım eder, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde olağanüstü hâl ve sıkıyönetim ilan edilmesi konusunda öneride bulunur,

21) Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinin onursal unvanlarını belirler, Azərbaycan Cumhuriyeti devlet ödüllerinin verilmesi için Azərbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanına öneride bulunur,

22) Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin yüksek yetkilisinin yetkilerine ait edilen diğer meseleleri yürütme erki kapsamında çözer.

III. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin yüksek yetkilisi Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin çıkarlarıyla ilgili ekonomik ve kültürel konularda, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasası ile belirlenen çerçevede ve Azərbaycan Cumhuriyeti kanunlarıyla öngörülen şekilde Azərbaycan Cumhuriyeti'nin yürüttüğü uluslararası ilişkilerde Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ni temsil eder.

IV. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin yüksek yetkilisi, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin halefiyetini sağlar.

V. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti yüksek yetkilisi, bu Anayasayla kendi yetkilerine ait edilen konularda fermanlar, diğer konularda emirler çıkarır.

Madde 6. Ülke

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ülkesi, Azərbaycan Cumhuriyeti'nin devlet sınırları içinde tek, dokunulmaz ve bölünmezdir.

Madde 7. Temel İnsan ve Vatandaş Hak ve Özgürlüklerin Sağlanması

Azərbaycan Cumhuriyeti Anayasasında yer alan temel insan ve vatandaş hak ve özgürlüklerini korumak, gözetlemek ve Azərbaycan Cumhuriyeti vatandaşlarının görevlerinin yerine getirilmesini sağlamak Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti devlet organlarının temel görevidir.

Madde 8. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde Vatandaşların Seçim Hakkı

I. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ülkesinde daimî ikamet eden Azərbaycan Cumhuriyeti vatandaşları seçme ve seçilme hakkına sahiptirler.

II. Fiil ehliyetsizliği mahkemelerce onaylanan kişilerin seçimlere katılma hakkı yoktur.

III. Askeri görevliler, hâkimler, memurlar, din adamları ve yürürlüğe giren mahkeme kararıyla hapis cezasına arptırılanların ve bu Anayasa ve kanunda öngörülen diğer kişilerin seçilme hakkı kanunla sınırlandırılabilir.

Madde 9. Başkent

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin başkenti Nahçıvan şehridir.

Madde 10. Nahçıvan Özerk Devletinin Sembolleri

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin devlet sembolleri Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Devlet Bayrağı, Arması ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Milli Marşı'dır.

II. Bölüm

YASAMA ERKİ

Madde 11. Yasama Erkinin Kullanılması

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde yasama erki, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi tarafından kullanılır.

Madde 12. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisinin Üye Tamsayısı

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi 45 milletvekilinden oluşur.

Madde 13. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi Milletvekili Seçimlerinin Esasları

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi milletvekilleri, çoğunluk seçim sistemi, genel, eşit ve doğrudan oy hakkı, serbest, bireysel ve gizli oylamayla seçilir.

Madde 14. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisinin Görev Süresi

I. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisinin görev süresi 5 yıldır.

II. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi seçimleri, her beş yılda bir kasım ayının ilk pazar günü yapılır.

III. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi milletvekillerinin görev süresi Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisinin görev süresi ile sınırlıdır.

IV. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi milletvekilliğinden ayrılanların yerine yeni seçim yapılması halinde, yeni seçilen milletvekilinin görev süresi, ayrılan milletvekilinin kalan görev süresi ile sınırlıdır.

Madde 15. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi Adayları İçin Şartlar

I. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ülkesinde daimî ikamet eden ve seçimlere katılma hakkına sahip olan Azerbaycan Cumhuriyeti'nin her bir vatandaşı, kanunla belirlenen usule uygun olarak Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisine milletvekili seçilebilir.

II. Çifte vatandaşlığı olan, diğer devletler karşısında yükümlülük taşıyan, yürütme veya yargı erki sisteminde görev yapan, bilimsel, pedagojik ve yaratıcı faaliyetler dışında diğer ücretli faaliyetlerde bulunanlar, din adamları, fiil ehliyetsizliği mahkemece onaylanan, ağır suçlardan hüküm giyen kişiler, mahkeme kararıyla ceza infaz kurumlarında ceza çeken kişiler Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisine milletvekili seçilemez.

Madde 16. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi Milletvekili Seçim Sonuçlarının Doğrulanması ve Onaylanması

Seçim sonuçlarının doğruluğu, kanunla belirlenen usule göre Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Mahkemesi tarafından denetlenir ve onaylanır.

Madde 17. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi Milletvekili Yetkisinin Sona Ermesi

I. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi milletvekillerinin yetkileri, yeni seçilen Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisinin ilk toplantı gününde sona erer.

II. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisinin görev süresinin bitimine 120 günden az bir süre kalması halinde Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi milletvekilliğinden ayrılanların yerine seçim yapılmaz.

III. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi, 31 milletvekilinin yetkileri onaylandığı takdirde yetkili hale gelir.

Madde 18. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi Dönem Toplantıları

I. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi, her yıl iki olağan dönem toplantısı yapar.

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi 31 milletvekilinin yetkilerinin onaylanmasından sonra Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisinin ilk toplantısı aynı günden itibaren, en geç bir hafta içinde yapılır.

II. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisinin olağanüstü dönem toplantısı Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı, Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi tarafından, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisinin talebi doğrultusunda veya Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclis Başkanı tarafından resen toplanır.

III. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisinin olağanüstü dönem toplantısının gündemi söz konusu toplantıyı talep edenler tarafından belirlenir. Gündemdeki konular görüşüldükten sonra olağanüstü dönem toplantısı sona erer.

IV. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi dönem toplantılarının oturumları açık yapılır, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi 31 milletvekilinin talebi veya Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti yüksek yetkilisinin önerisi üzerine Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi dönem toplantısının oturumu kapalı yapılabilir.

Madde 19. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi Milletvekilliğinin Düşürülmesi ve Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi Milletvekili Yetkisinin Kaybedilmesi

I. Aşağıdaki durumlarda Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi milletvekilinin milletvekilliği düşer:

- 1) Seçimlerde oyların doğru sayılmadığı ortaya çıkarsa,
- 2) Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşlığından çıkarsa veya başka bir devletin vatandaşlığını kazanırsa,
- 3) Suç işlerse ve yürürlüğe giren bir mahkeme kararı varsa,
- 4) Yürütme ve yargı sistemlerinde çalışmaya başlarsa, din adamı olarak görev yaparsa, bilimsel, pedagojik ve yaratıcı faaliyetler dışında başka ücretli faaliyetlerde bulunursa,
- 5) Milletvekilliğinden çekilirse,
- 6) Anayasanın 23. maddesinin III. kısmında yer alan şartları ihlal ederse,

7) Milletvekili için kanunla belirlenen etik davranış kurallarını ağır şekilde ihlal ederse Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi milletvekilliğinde ihraç kararı kanunla belirlenen usule uygun olarak kabul edilir.

II. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi milletvekilleri, yetkilerini kesintisiz olarak yerine kullanamadıkları takdirde ve kanunla öngörülen diğer hallerde milletvekillikleri düşer. Bu konuda ilgili kararın kabul edilme usulü kanunla belirlenir.

Madde 20. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi Milletvekillerinin Yasama Dokunulmazlığı

I. Görev süresi boyunca Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi milletvekilinin kişiliği, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde dokunulmazdır. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisinin milletvekili, görev süresi boyunca suçüstü yakalanma halleri dışında ceza kovuşturulmasına tabi tutulamaz, gözaltına alınamaz, kendisiyle ilgili idari yaptırımlar uygulanamaz, aranamaz veya beden muayenesi yapılamaz. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi milletvekili suçüstü yakalanırsa tutulabilir. Bu durumda Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi milletvekilini tutan organ Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Savcısına derhal bilgi vermekle yükümlüdür.

II. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi milletvekilinin dokunulmazlığına, sadece Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Savcısının başvurusu üzerine Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisinin basit oy çokluğuyla kabul edilen kararı doğrultusunda son verilebilir.

Madde 21. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi Milletvekilinin Yasama Sorumsuzluğu

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi milletvekilleri, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisindeki faaliyetleri, oyları ve görüşlerinden dolayı yaptırıma tabi tutulamaz. Rızaları dışında kendileriyle ilgili açıklama veya beyan istenemez.

Madde 22. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi Çalışmalarının Teşkili

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi, kendi çalışma kurallarını belirler ve Âli Meclisin ilgili organlarını oluşturur, ayrıca başkan ve yardımcılarını seçer, komite ve komisyonlarını teşkil eder.

Madde 23. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisinin Düzenlemeleri

I. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi, yetki alanına giren konularda kanun ve kararlar kabul eder.

II. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisinin kanun ve kararları Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası ve bu Anayasayla belirlenmiş şekilde kabul edilir.

III. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi milletvekilleri oylama hakkını şahsen kullanır.

IV. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi, Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası ve kanunlarıyla kendi yetkisine ait edilen meselelerin çözümünde serbesttir.

Madde 24. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi Tarafından Belirlenen Genel Kurallar

I. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi, aşağıdaki konularda genel kurallar belirler:

- 1) Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi seçimleri,
- 2) Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi milletvekillerinin statüsü,
- 3) Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti İnsan Hakları Müvekkilinin statüsü,
- 4) Azerbaycan Cumhuriyetinin iktisat ve vergi siyasetine uygun olarak vergiler,
- 5) Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ekonomisinin kalkınma istikametleri,
- 6) Sosyal güvenlik,
- 7) Çevrenin korunması,
- 8) Turizm,
- 9) Sağlık, bilim ve kültür,
- 10) Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası ve kanunları doğrultusunda kendi yetki alanına giren konular.

II. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi bu maddede belirtilen konularla ilgili kanunlar eder.

Madde 25. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi Tarafından Karara Bağlanan Konular

I. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi aşağıdaki konuları karara bağlar:

- 1) Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclis çalışmalarının düzenlenmesi,
- 2) Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti bütçesinin onaylanması,
- 3) Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin ekonomik ve sosyal programlarının onaylanması,
- 4) Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Başbakanının atanması ve görevden alınması,
- 5) Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulunun onaylanması,
- 6) Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kuruluna güvenoyu verilmesi,
- 7) Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti yüksek yetkilisinin önerisi üzerine Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti İnsan Hakları Müvekkilinin seçilmesi,
- 8) Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti yüksek yetkilisinin önerisi üzerine Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Merkezî Seçim Komisyonu üyelerinin atanması,
- 9) Bu Anayasada öngörülen durumlarda Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti yüksek yetkilisi tarafından verilen fermanların onaylanması,
- 10) Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası ve kanunları doğrultusunda kendi yetki alanına giren diğer konular.

II. Bu maddenin I. kısmının 1. ve 2. fıkralarında belirtilen konularla ilgili kanunlar, diğer konularda ise aynı şekilde kararlar alınır.

Madde 26. Yasama Teşebbüsünde Bulunma Hakkı

I. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisinde yasama teşebbüsünde bulunma hakkı (kanun tasarıları ve diğer konuları Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisinin müzakeresine sunma hakkı) Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi milletvekillerine, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Başbakanına, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Mahkemesine ve Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Başsavcılığına aittir.

II. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Başbakanı, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Mahkemesi ve Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Savcılığı tarafından yasama teşebbüsü

usulüne uygun olarak Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisinin müzakeresine sunulan kanun ve karar tasarıları, sunulduğu şekliyle müzakereye çıkarılır ve oylamaya konulur.

III. Bu tür kanun veya karar tasarılarında değişiklikler, yasama teşebbüsü hakkını kullanan organın rızasıyla yapılabilir.

IV. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi milletvekilleri, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Başbakanı, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Mahkemesi ve Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Savcılığı tarafından yasama teşebbüsü usulüne uygun olarak Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisinin müzakeresine sunulan kanun ve karar tasarıları iki ay içinde oylamaya konulur.

V. Kanun ve karar tasarısı Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi milletvekilleri, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Başbakanı, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Mahkemesi ve Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Savcılığı tarafından ivedilikle talep edildiği takdirde bu süre 20 gün olacak.

VI. Kanun ve karar tasarıları gerekçelendirilmeli ve kabul amaçları belirtilmelidir.

Madde 27. Kanun ve Kararların İmzalanması

I. Kanunlar ve kararlar, kabul tarihinden itibaren 10 gün içinde Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclis Başkanı tarafından imzalanır.

II. İvedilikle talep edilen kanun ve karar tasarısı, kabul edildiği andan itibaren 24 saat içinde Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclis Başkanı tarafından imzalanır.

Madde 28. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclis Düzenlemelerinin Yürürlüğe Girmesi

Kanunda ve Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi kararında aksi belirtilmedikçe, söz konusu kanun ve karar yayımlandığı günden itibaren yürürlüğe girer.

Madde 29. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclis Başkanına Yönelik Talepler

I. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclis Başkanı, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi tarafından seçilir, ona tabidir ve ona karşı sorumludur. O, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi tarafından geri çağrılabilir.

II. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ülkesinde en az beş yıl daimî ikamet eden, diğer devletler karşısında yükümlülüğü olmayan, yüksek öğrenim mezunu, çifte vatandaşlığı olmayan Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisinin her bir milletvekili Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclis Başkanı görevine seçilebilir.

III. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclis Başkanının seçilme usulü Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi tarafından belirlenir.

Madde 30. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclis Başkanının Kendi Yetkilerini Kalıcı Olarak Kullanamaması

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclis Başkanının istifası veya sağlık durumu nedeniyle görevini yerine getirememesi durumunda, belirlenmiş süre zarfında yeni başkan seçilene kadar, yetkileri Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi Birinci Başkan Yardımcısı, o da olmadığı takdirde yardımcıları tarafından kullanılır.

Madde 31. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclis Başkanının Görevden Alınması

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclis Başkanının görevden alınma usulü, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi İç Tüzüğü ile belirlenir.

Madde 32. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclis Başkanının Yetkileri

I. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclis Başkanı:

- 1) Âli Meclisin olağanüstü dönem toplantılarını toplar,
- 2) Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisinin oturumlarını yönetir,
- 3) Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Başbakanının atanması için Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından önerilen kişinin adaylığını Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisine sunar,
- 4) Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Başbakanının teklifi üzerine Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu üyeliğine adaylıkları Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisine sunar,
- 5) Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisinin milletvekilinin istifası durumunda ve kanunla belirlenen diğer hallerde milletvekilliğine son verir,

6) Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclis Başkanı yetkilerinin kullanılmasıyla ilgili karar alır,

7) Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi Başkan Yardımcılığı görevine adayların seçimi ve Âli Meclis Başkan Yardımcılarının görevden alınması konusunda Âli Meclise öneride bulunur,

8) Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi tarafından belirlenen prosedüre uygun olarak Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi Yönetim Sekreteryasını teşkil eder ve başkanını görev atar,

9) Bu Anayasa ile yetkisine ait edilen diğer konuları çözer.

Madde 33. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclis Başkanının Düzenlemeleri

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclis Başkanı kararlar verir.

III. Bölüm

YÜRÜTME ERKİ

Madde 34. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde Yürütme Erki

I. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde yürütme erki, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu tarafından kullanılır.

II. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin yüksek yürütme organıdır.

III. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisine bağlıdır ve düzenli olarak ona rapor verir.

Madde 35. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulunun Statüsü

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası, kanunları, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın fermanları, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasası ve kanunlarıyla ilgili yetkilerine ait edilen meselelerin çözümünde serbesttir.

Madde 36. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulunun Oluşumu

I. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kuruluna Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Başbakanı, yardımcıları, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti bakanları ve diğer merkezi yürütme erkinin yöneticileri dahildir.

II. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulunun oluşumu, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Başbakanının teklifi üzerine Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi tarafından onaylanır.

Madde 37. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Başbakanı

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Başbakanı Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın önerisi üzerine Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi tarafından atanır.

Madde 38. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Toplantıları

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu toplantılarına genellikle Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Başbakanı başkanlık eder.

Madde 39. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulunun yetkileri

I. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu:

- Özerk cumhuriyetin bütçe tasarısını hazırlayarak Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisine sunar,
- Özerk cumhuriyetin bütçesini yürütür,
- Özerk cumhuriyetin ekonomik programlarının uygulanmasını sağlar,
- Özerk cumhuriyetin sosyal programlarının uygulanmasını sağlar,
- Bakanlıkları ve diğer merkezi yürütme organlarını yönetir, düzenlemelerini iptal eder, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından yetkilendirilen diğer meseleleri çözer.

II. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu, ekonomik ve kültürel alanlarda Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulunda Nahçıvan Özerk Cumhuriyetini temsil eder.

Madde 40. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulunun Düzenlemeleri

I. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu genel kurallar belirlediği zaman kararlar, diğer konularda emirler çıkarır

II. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulunun düzenlemeleri, aksi belirtilmedikçe, yayımlandıkları gün yürürlüğe girer.

Madde 41. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Üyelik Adaylarına İlişkin Şartlar

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Başbakanı, Başbakan yardımcısı, bakan, diğer merkezi yürütme organının yöneticisi görevine seçilmeye katılma hakkına sahip, yükseköğrenim yapmış ve diğer devletlere karşı yükümlülüğü bulunmayan Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşı atanır.

Madde 42. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Üyeleri için Gereklilikler

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu üyeleri, başka bir seçilmiş veya atanmış görevde bulunamaz, bilimsel- pedagojik ve yaratıcı faaliyetler dışında herhangi bir girişimci, ticari veya diğer ücretli faaliyetlere iştirak edemez, görev maaşı, ayrıca bilimsel, pedagojik ve yaratıcı faaliyetler için aldığı ücretten başka maaş alamazlar.

IV. Bölüm

YARGI ERKİ

Madde 43. Yargı Erkinin Kullanılması

I. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde yargı erki yalnızca mahkemeler tarafından adalet yoluyla kullanılır.

II. Yargı erki Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Mahkemesi, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti genel ve ihtisas mahkemeleri tarafından kullanılır.

III. Yargı erki, Anayasa, hukuk ve ceza davaları ve yasanın öngördüğü diğer yollarla kullanılır.

IV. Ceza davalarında Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Savcılığı ve savunma tarafı yer alır.

V. Mahkemenin yapısı ve yargılama kuralları kanunla belirlenir.

VI. Mahkemelerin yetkilerini değiştirmek amacıyla, kanunda öngörölmeyen yöntemlerin uygulanması ve olağanüstü mahkemelerin kurulması yasaktır.

VII. Yargılama faaliyetleri gerçeğin tespit edilmesini sağlamalıdır.

Madde 44. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Mahkemesi

I. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Mahkemesi, genel ve ihtisas mahkemelerinin yargılama alanına ait edilen hukuk, ceza ve diğer davalar üzere en yüksek yargı organıdır. O, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ülkesinde istinaf yoluyla yargılama faaliyetlerini gerçekleştirir.

II. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Mahkemesi, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde anayasal denetimi sağlar. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin yüksek yetkilisi, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Mahkemesi Başkanı ve Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Savcılığının başvurusu üzerine aşağıdaki meseleleri çözer:

1) Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti kanunlarının, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi kararlarının, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti yüksek yetkilisinin ferman ve emirlerinin, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclis Başkanı kararlarının, Nahçıvan Bakanlar Kurulu karar ve emirlerinin, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti merkezi yürütme organları tarafından çıkarılan normatif hukuk düzenlemelerinin Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasasına uygunluğu,

2) Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi kararlarının, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti yüksek yetkilisinin ferman ve emirlerinin, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclis Başkanının kararlarının, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu emirlerinin, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti merkezi yürütme organlarının normatif hukuk düzenlemelerinin Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti kanunlarına uygunluğu,

3) Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu kararlarının, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti merkezi yürütme organları tarafından çıkarılan normatif hukuk düzenlemelerinin Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti yüksek yetkilisinin ferman ve emirlerine uygunluğu,

III. Herkes, şahsına ait hak ve özgürlükleri ihlal eden Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti yasama ve yürütme erki organlarının normatif hukuk düzenlemelerinden, bu maddenin II. kısmının 1-3 bentlerinde belirtilen konuların Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Mahkemesi tarafından çözümü için, ayrıca belediye ve mahkeme düzenlemelerinden Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Mahkemesine, ihlal edilmiş insan hak ve özgürlüklerinin onarımı amacıyla kanunla belirtilmiş şekilde şikâyette bulunabilir.

IV. Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde anayasal denetimin gerçekleştirilmesiyle ilgili Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Mahkemesi düzenlemelerinden kanunla belirlenmiş şekilde Azerbaycan Cumhuriyeti Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesine şikâyette bulunulabilir.

V. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti mahkemeleri, insan hak ve özgürlüklerinin uygulanmasına dair Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti kanunlarının yorumlanması için kanunla belirlenmiş şekilde Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Mahkemesine başvuruda bulunabilir.

VI. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Mahkemesinin hakimleri Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclis Başkanının Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanıya teklifi ve Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın önerisiyle Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi tarafından atanır.

VII. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Mahkemesinin kararlarının yayımlanması zorunludur.

Madde 45. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Genel ve İhtisas Mahkemeleri

I. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti genel ve ihtisas mahkemeleri, kanunen yetkilerine giren davalarda ilk derece mahkemeleridir.

II. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti genel ve ihtisas mahkemelerinin hakimleri, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclis Başkanının önerisi üzerine Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından atanır.

Madde 46. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Savcılığı

I. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Savcılığı, kanunla öngörülmüş şekilde ve hallerde kanunların yerine getirilmesi ve uygulanmasını denetler, kanunda öngörülen hallerde

ceza davalarını başlatır ve soruşturur, iddianameyi savunur, mahkemede suç istinadında bulunur, mahkeme kararlarına itiraz eder.

II. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Savcılığı bölge savcılarının Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Savcısına ve Azerbaycan Cumhuriyeti Başsavcısına bağlı olduğu tek merkezleşmiş organdır.

III. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Savcısı Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclis Başkanının teklifi doğrultusunda Azerbaycan Cumhuriyeti Başsavcısının önerisiyle Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından atanır.

IV. Bölge ve ihtisas savcıları, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclis Başkanının Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanıya teklifi doğrultusunda ve Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından muvafakatiyle Azerbaycan Cumhuriyeti Başsavcısı tarafından atanır ve görevden alınır.

V. Bölüm

MEVZUAT

Madde 47. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasasının Hukukî Gücü

I. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasası, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin diğer normatif düzenlemeleri arasında en yüksek hukukî güce sahiptir.

II. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasası doğrudan hukukî güce sahiptir.

III. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasası, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti' mevzuatının temelini oluşturur.

Madde 48. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin Mevzuatı

I. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti mevzuatı, Azerbaycan Cumhuriyeti mevzuatının ayrılmaz bir parçasıdır.

II. Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinin mevzuatı Azerbaycan Cumhuriyeti mevzuatına uygundur.

III. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin mevzuatı Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin aşağıdaki normatif düzenlemelerinden ibarettir:

- 1) Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasası,
- 2) Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti kanunları,
- 3) Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti yüksek yetkilisinin fermanları,
- 4) Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu kararları,
- 5) Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti merkezi yürütme erkinin normatif düzenlemeleri.

Madde 49. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin Normatif Hukuk Düzenlemeleri

I. Normatif hukuk düzenlemeleri hukuka ve adalete (eşit çıkarlara, eşit muameleye) dayanır.

II. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti kanunları Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası ve kanunlarına, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasasına aykırı olamaz, Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde tüm vatandaşlar, yürütme ve yargı erki, tüzel kişiler ve belediyeler için sadece yayımlanan kanunların uygulanması ve yürütülmesi zorunludur.

III. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti yüksek yetkilisinin fermanları Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası ve kanunlarına, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasası ve kanunlarına, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın ferman ve emirlerine, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulunun karar ve emirlerine aykırı olamaz. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti yüksek yetkilisinin fermanları sadece yayımlandığı takdirde, onların Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde uygulanması ve yürütülmesi vatandaşlar, merkezi ve yerel yürütme organları ve tüzel kişiler için zorunludur.

IV. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu kararları Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası ve kanunlarına, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasası ve kanunlarına, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın ferman ve emirlerine, Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulunun karar ve emirlerine, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti yüksek yetkilisinin ferman ve emirlerine aykırı olamaz. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulunun kararları sadece yayımlandığı takdirde, onların Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde uygulanması ve yürütülmesi vatandaşlar, merkezi ve yerel yürütme organları ve tüzel kişiler için zorunludur.

V. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin merkezi yürütme organlarının düzenlemeleri Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası ve kanunlarına, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasasına ve kanunlarına, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının ferman ve emirlerine, Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulunun karar ve emirlerine, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti yüksek yetkilisinin ferman ve emirlerine, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Bakanları Kurulunun karar ve emirlerine, Azerbaycan Cumhuriyeti merkezi yürütme organlarının düzenlemelerine aykırı olamaz.

VI. Bölüm

NAHÇIVAN ÖZERK CUMHURİYETİ ANAYASASINDA DEĞİŞİKLİK VE İLAVELER

Madde 50. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasasına Değişiklik ve İlavelerin Yapılma Şekli

I. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasasına yapılacak değişiklik ve ilaveler Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi tarafından 35 oy çokluğu ile kabul edildikten sonra Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisinin onayına sunulur.

II. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasasına yapılacak değişiklik ve ilavelerle ilgili teklif Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisinde iki kez oylamaya sunulur. İkinci oylama, ilk oylamadan 3 ay sonra yapılır.

III. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasasında yapılacak değişiklik ve ilavelerle ilgili anayasal kanunlar gerek birinci gerekse ikinci oylamadan sonra kanunla öngörülen şekilde, imzalanmak üzere Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclis Başkanına sunulur.

IV. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasasına yapılan değişiklik ve ilaveler, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasasının ayrılmaz bir parçasıdır ve Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasasının ana metniyle çelişmez.

GEÇİCİ HÜKÜMLER

I. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasası Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi tarafından kabul edildikten ve Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi tarafından onaylanarak resmen yayımlandığı günden itibaren yürürlüğe girer. 30 Mayıs 1978 tarihinde kabul edilen Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasası (Esas Kanunu), bu Anayasanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren yürürlükten kalkar.

II. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti halk vekillerinin yetkileri, yeni seçilen Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisinin ilk toplantı gününde sona erer.

Yeni seçilen Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisinin ilk toplantısı, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisinin en az 31 milletvekilinin seçilmesinin ilanından itibaren bir ay içinde yapılır.

III. 12 Eylül 1995 tarihinde kabul edilen Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi Seçimleri Hakkında Kanununun 79. maddesi, bu kanuna göre seçilen 1. dönem Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclisi yetkilerinin sona ereceği tarihe kadar geçerlidir.

IV. Bu Anayasanın kabul edildiği güne kadar Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ülkesinde yürürlükte olan Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti kanunları ve diğer normatif hukuk düzenlemelerinin bu Anayasaya aykırı olmayan kısmı yürürlükte kalır.

RESİMLER

Resim 1: Nahçıvan Âli Meclisi (Kaynak: <http://www.alimeclis.az/>)

Resim 2 : Nahçıvan Açık Hava Müzesi

Resim 3: Batabat Gölü

Resim 4: Mümüne Hatun Türbesi

Resim 5: Nuh Peygamberin Türbesi

Resim 6: Dilucu Sınır Kapısı (Kaynak: <https://destek.ticaret.gov.tr/projelerimiz/kamu-ozel-isbirligi-yatirimlari/dilucu-gumruk-kapisi>)

Resim 7: Nahçıvan – Azerbaycan Sınırı

Resim 8: Azerbaycan Halk Cumhuriyeti (1918-1920)'nin Bayrağı. 17 Kasım 1990'da ilk kez Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin Bayrağı olarak tasdik edilmiştir. 5 Şubat 1991'de Nahçıvan Âli Meclisinin başvurusu üzerine Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Devlet Bayrağı olarak onaylanmıştır.

Naxçıvan Muxtar Respublikası

Resim 9: Naxçıvan Özerk Cumhuriyeti Haritası (Kaynak: <http://www.nakhchivan.az/portal-1/map-nax-mr.htm>).

Resim 40: Iğdır'da bulunan Nahçıvan sınırına İlçe jandarma Komutanlığı tarafından dikilen Azerbaycan ve Türkiye bayrakları, (Kaynak: <https://www.oncevatan.com.tr/dunya/nahcivan-sinirinda-turkiye-ve-azerbaycan-bayraklari-h164943.html>).

Resim 11: Bazı parti teşkilatları ve 25 sivil toplum kuruluşunun yer aldığı bir grup, Ermenistan'la sınırımız olan Iğdır merkezde bir araya gelerek Ermenistan'ın Azerbaycan'a yönelik saldırılarına tepki gösterdiği günden bir fotoğraf, (Kaynak: <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiye-ermenistan-sinirinda-azerbaycana-yonelik-saldirilara-tepkiler-suruyor/1917884>).

Resim 12: Nahçıvan'da bulunan ve tuz madenlerinin üzerine inşa edilmiş olan Duzdağ Otel'den bir görüntü, (Kaynak: http://airtravel.az/olke_daxili/mualicevi/22-naxivan-duzda-malcv-turu.html).

Resim 13: Kelbalı Han (Han Sarayı), (Kaynak: <https://ntv.az/news/cemiyet/53594-her-bucagin-bir-tarixdir-naxcivan>).

Resim 14: Kız Çeşmesi, (Kaynak: <https://ntv.az/news/cemiyyet/53594-her-bucagin-bir-tarixdir-naxcivan>).

Resim 15: Nahçıvan Şehrinden Bir Görünüm, (Kaynak: <https://ntv.az/news/cemiyyet/53594-her-bucagin-bir-tarixdir-naxcivan>).

Resim 16: Aza Köprüsü (Şah Abbas Köprüsü), (Kaynak: <http://imp.nakhchivan.az/index.php/pages/tarix-memarlar-q-abid-l-ri>).

Resim 17: Ordubad Kaysəriyesi (Doğu Çarşısı), (Kaynak: <http://imp.nakhchivan.az/index.php/pages/tarix-memarlar-q-abid-l-ri>).

Resim 18: Gulistan Türbesi, (Kaynak: <http://imp.nakhchivan.az/index.php/pages/tarix-memarl-q-abid-l-ri>).

ii). **Resim 19:** Karabağlar Türbesi, (Kaynak: <http://imp.nakhchivan.az/index.php/pages/tarix-memarl-q-abid-l->

Resim 20: Yusif Kuseyr Oğlu Türbesi (Atababa Türbesi), (Kaynak: <http://imp.nakhchivan.az/index.php/pages/tarix-memarl-q-abid-l-ri>).

Resim 21: Zaviye - Medrese Binası, (Kaynak: <http://imp.nakhchivan.az/index.php/pages/tarix-memarl-q-abid-l-ri>).

Resim 22: Şark Hamamı (İsmail Han Hamamı), (Kaynak: <http://imp.nakhchivan.az/index.php/pages/tarix-memarl-q-abid-l-ri>).

Resim 23: Celilkend Buzhanesi (Soğuk Hava Deposu), (Kaynak: <http://imp.nakhchivan.az/index.php/pages/tarix-memarl-q-abid-l-ri>).

ÖZGEÇMİŞ

Hasret TÜRKAN, lisans eğitimini bir yıl İngilizce hazırlığın ardından Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümünde tamamladı. Ardından Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimine devam etti. Yayımlanmış bir kongre tebliği bulunmaktadır. Ayrıca birçok projede ve gönüllü faaliyette yer almıştır.